

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**Számházi cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu**www.facebook.com/magyarnaplo****magyarnaplo.blog.hu**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.).

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen

(hirlap@posta.hu), faxon (303-3440)

Egy évre 7390 Ft, fél évre 3870 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Print Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

Elektronikus formában terjeszti

a Digitalbooks.hu Kft.

www.digitalbooks.hu

**A folyóirat kedvezményes áron
megrendelhető szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**• telefonon: **06-1-413-6672**• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Negyedéves előfizetés: 1650 Ft (3 szám)

Féléves előfizetés: 3300 Ft (6 szám)

Egyéves előfizetés: 6600 Ft (12 szám)

Februári játékunk nyertesei:

Februári nyereményjátékunk helyes megfejtése József Attila: *Születésnapomra* című verse volt.

A helyes megfejtők közül az alábbi játékosok 2 fő belépésére jogosító mozijegyet nyertek. Az ember tragédiája című előadásra: Bodonyi Nikolett, Kovacsik Ágnes, Turnhauser Ágnes, Cseh Borbála, Fekete István, Papp Zsolt, Babicz Beáta, Bóka Emese, Csáfordi Orsolya, Pettkó Ágnes, Horváth Antalné

Márciusi nyereményjáték:

*Mikor volt a segesvári ütközet?*A válaszokat az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy SMS-ben a (70) 388-7034-es mobilszámra várjuk **2012. március 20-ig.**

A helyes megfejtést beküldők között könyveket sorsolunk ki.

„Próbálok csalás nélkül”

Horváth Emmának

A Kastélyban, ahol már semmi sem emlékeztetett az egykor volt pompára, csak maga az épület, meg a szó: Kastély, nos, ott, a Kastélyban magyar óra volt. Talán tavasz, talán ősz, nyárelő, vagy nyárutó? Az alig középiskolás fiú az irodalomkönyvben lapozgatott, nem igazán érdekelte, tanárnője miről beszél.

Talán semmi sem érdekelte, csak lapozgatott. Szomorú volt, bánatos, bizonyára szerelmes is, mert egy alig középiskolás fiú szomorú, bánatos és szerelmes. Reménytelenül szerelmes.

A verseket nem szerette, a regényeket nagyon! Szeretett sivatagon és vadonban kalandozni, szerette bejárni Amazóniát és Patagóniát, szeretett a kereszteslovagokkal harcolni, hunokkal, besenyőkkel vágatni a pusztában, indiánokkal nyomokat cserkészni; volt tengerész vitorlás- és papiruszhajón és asztronauta valahol, valamelyik galaxisban. Járt a piramisok tövében, megmártózott a Gangeszben; látta a hajnalt és a naplementét a nádasban, a lápon, csizmája alatt csikorgott a hó, hallotta farkasok vonítását és oroszlánok üvöltését; érezte, hogyan reng a föld, milyen forró a láva és mekkorát zötytyen a szekér, ha nyikorogó kerekének tengelye kettétörik. És volt, hogy a kisködmöne nagyon szorította.

A verseket, a költőket nem szerette, azt a hernyóbajszú, szemöldökét ráncoló proletárköltőt még annyira sem. Hamisnak érezte, nem is akart törődni vele, mert ő volt a munkásköltő, a proli, a lepusztult bérházak lakója, a munkásosztály maga, aki a kizsákmányolás ellen öklét emelte, rázta, majd öklével lecsapott – és minden jóra fordult: a boldog jelenben már nem kellett kis lábaskában kegyelmeséktől hazahozni a vacsorát, a mosónők a mosástól nem görnyedtek kicsit sem, s mindenki tudta, minden anya ifjú asszony, aki tiszta kötényt hord, s nekik a postás nem csak álmukban köszön – mondták, állították azok, akik tanítottak, neveltek, okítottak. S ő, az alig középiskolás fiú viszont csak azt látta: anyja a bögrét két kezébe fogta, úgy, estefelé egy vasárnap, csöndesen elmosolyodott, s ült egy kicsit a félhomályban. S látta azt is, a mosónők még mindig korán halnak...

Lapozgatott az olvasókönyvben, kedvetlenül, talán kicsit szomorúan, talán reménytelenül szerelmesen, ősz volt, vagy tavasz, nyárelő, vagy nyárutó. Az ötvenegyedik oldalt lapozta volna tovább, amikor keze megállt a levegőben: *A semmi ágán ül szívem, / kis teste hangtalan vacog, / köréje gyűlnek szelíden / s nézik, nézik a csillagok.*

A kép annyira megdöbbenette, hogy ceruzát fogott, s a lap szélére lerajzolta a semmi ágát, ahol egy törekeny madárka hátát fordítva ül (a léleknek talán az a madara, akit egykor légpuskájával megölt?). Ült a madár a semmi ágán, kis teste hangtalan vacogott, s köréje gyűltek szelíden, és nézték, nézték a csillagok. És ekkor útra kelt a fiú, ment az Őszbe, vijjogva, sírva, kergetőzve, ballagott a Szajna felé, s égtek lelkében kis rözse-dalok, füstösek, furcsák, búsak, bíborak. Feje fölé a csillagok jeges tüzet kavartak, a kardvirágok hegye véres volt. Voltak alvó szegek a jéghideg homokban, és plakátmagányban ázó éjjelek, valaki égve hagyta a folyosón a villanyt, s látta a Bárány vérét kiontva. Ment a fényhez, de nem kérdezett tőle semmit, a dér a kökényt megeste, hűvös és öreg volt az este. Bokrokba szél és macska bútt, a sötét fák sora eldőlt. Álmában fűtt a szél már éjjelente, s kérdezte: mit ér a szó két háború között, s mit ér ő, a ritka és nehéz szavak tudósa? Tajtékos égen ringott a hold, s ő nem tudhatta, hogy másnak e tájék mit jelent? Azt viszont tudta, nem is tudta, érezte: *Az ember végül homokos, / szomorú, vizes sikra ér, / szétnéz merengve és okos / fejével biccent, nem remél.*

A Kastélyban, ahol már semmi sem emlékeztetett az egykor volt pompára, csak maga az épület, meg a szó: Kastély, nos, ott, a Kastélyban magyar óra volt. Talán tavasz, talán ősz, nyárelő, vagy nyárutó?

Bata János

Horgos – Szabadka

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kó Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

A szerkesztőség tagjai:

Bíró Gergely

(olvasószerkesztő, próza, Betűvető, Magasles)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Falusi Márton (szerkesztő)

E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Filip Tamás (vers)

E-mail: filiptamas@magyarnaplo.hu

Kelemen Lajos (dunántúli szerkesztő)

E-mail: kelemen-lajos@freemail.hu

Molnár Csenge-Hajna (tördelőszerkesztő)

E-mail: csengehajna@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Lótér, szerkesztő)

E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu

Rosonczy Ildikó (tanulmány)

E-mail: irosonczy@magyarnaplo.hu

Szentmártoni Anikó

(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Tornai Szabolcs (Figyelő, szerkesztő)

E-mail: tornaiszabolcs@magyarnaplo.hu

Urbán Péter (Nyitott Műhely)

E-mail: urban.peter.up@freemail.hu

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Borító: **Zách Eszter és Árkossy István**

A címlapon: **Szervátiusz Tibor: Eötvös-oszlop,**

Petőfi-portré

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

A hónap akciós könyvei:

2012. március 1-jétől március 31-ig az alábbi köteteket **40%-os** kedvezménnyel vásárolhatják meg szerkesztőségünkben (1092 Budapest, Ferenc krt. 14.)

Bíró Gergely: Oroszlánkeringő

1890 Ft helyett: **1135 Ft**

Ferdinandy György: Egy sima, egy fordított

1890 Ft helyett: **1135 Ft**

Kantéros, lüderc, rekegő

(Hárompataki csángó hiedelemmondák)

4900 Ft helyett: **2940 Ft**

Bata János: „Próbálok család nélkül” 1

SZEMHATÁR

Petőfi Sándor: *A magyar politikusokhoz* 3

Vasy Géza: *A költői világvég és a szimbólumok, motívumok (Utassy Józsefről)* 4

Utassy József: *A remélt csók* 10

Késő ősszel a Várban; Hit és valóság 11

Kiss Benedek: *Hiába mondd? Életre halál, halálra élet* 12

Prédikáció 2011 karácsonyán 13

Juhász Zoltán: *Népzenénk erdeje* 14

Szakolczay Lajos: *Element a Nehézfű* 15

Csurka István: *Fesztiválandúr* 17

Horváth Dorottya: *Karcolhatunk eget* 23

Weiner Sennyey Tibor: *Tigris és flamingó; A pesti presszó* 24

Juhász Ferenc: *Szilánkok* 25

Balázsovcics Mihály: *Hálapéncz* 25

Végh Attila: *Kolinda* 26

Az őr 27

Miklóssy Endre: „Október hazalátogat” (Emlékeim az ötvenedik évfordulóról) 28

Sárándi József: *Mintha; Káromlás* 30

Csíki András: *1988; Domboldalból* 31

Salamon Konrád: *A Márciusi Front megalakulásának körülményei* 32

Hermann Róbert: *Alkotmányozás 1848–1849-ben* 35

Déri Eszter: *Évszázadok egyetlen század tükrében* 47

E. Csorba Csilla: *Szerelmi ajándék a márciusi napok emlékére* 48

NYITOTT MŰHELY

Rosonczy Ildikó: *Hol halt meg Petőfi? (Nézetek lehetséges sírhelyéről és egy plágium háttere)* 50

MAGASLES

Kovács István: *A szabadságharc legnagyobb regénye* 56

LÓTÉR

Márkus Béla: *Illyés Gyuláról (Vasy Géza: „Haza a magasban”)* 59

Kovács István: *Évtizedvégi leltár (Hermann Róbert: Nyegyvennyolcas történetünk mai állása)* 62

Harai Dénes: *Köteles hűséggel (Kovács Imre: Válogatott írásai)* 63

Farkas Gábor: *Értékszembesítés (Márkus Béla: Mennyei elismervény)* ... 65

DOBÓHÁLÓ

(Merítés a Magyar Nemzeti Bibliográfiából) 66

BETŰVETŐ

Beszédes Valéria: *A szabdkai Életjel Könyvekről* 68

SZERZŐINK 70

Számunkat a Magyar Nemzeti Galéria *Hősök, királyok, szentek* című kiállítás anyagával illusztráltuk.

PETÓFI SÁNDOR

A magyar politikusokhoz

*Lenézik a szegény költőket
Ez elbizott, kevély urak,
Kik a megyék s ország gyűlésén
Fényes szerepet játszanak.
Pusztulj az útból, jó fiú, ki
Kopottan ballagsz ott gyalog,
Mert eltiportat ezen úr; ki
Hintón melletted elrobog.*

*Azért vannak tán olyan nagyra,
Hogy őket paripák viszik,
S míg a költő tengődik éhen,
Az ő szolgáljok is hizik?
Vagy, ami még szebb, azt gondolják
Talán, hogy fontosabbak ők
Az emberiség mérlegén, mint
E haszontalan verselők?*

*Ti, kik úgy fölfuvalkodátok,
Tudjátok-e, mik vagytok ti?
Az apró napi események
Mulandó pásztortüzei.
Éjenként lát a vándor, amint
Föl-föllobogtok magasan,
S reggel felé a nagy tüzeknek
Már csak hideg, holt hamva van.*

*Hozzátok képest, mikor égték,
A költők kicsiny csillagok,
E messze csillámló szikráknál
Százszor nagyobbak lángitok;
De hamvatokat is midőn már
A szellők régen elvivék,
A távolságban a kis csillag
Még akkoron is egyre ég.*

*Tanuljátok meg, mi a költő,
És bánjatok szépen vele,
Tanuljátok meg, hogy a költő
Az istenség szent levele,
Melyet leküld magas kegyében
Hozzátok, gyarló emberek,
Amelybe örök igazságit
Saját kezével írta meg.*

*S habár más nemzet föl se venné
A költőket, ti magyarok,
Költőitek előtt, tinektek
Illő, hogy fejet hajtsatok.
Oh, a magyar költőknek vajmi
Nagy honfi-érdemök vagyon...
Szégyen, ha elfelejtettétek!
Még nincsen túl fél századon.*

*Nyelvünk, egyetlen kincsünk, melyet
Apáink örökségiből
El nem rabolt még az enyészet,
Az ellenünk esküdt idő,
Nyelvünk is veszendőben volt már,
Hozzája közel volt a vég,
Az országútra kítaszítva
Halálos bajban fekvék.*

*Kevély urak, e szent betegnek
Milyen segélyt nyújtottatok?
Ha hozzáléptetek, azért volt,
Hogy rajta egyet rugjatok!
Költők valának ápolói,
E rongyos, éhes emberek,
Ők ápolák s menték meg... és ti
Őket mégis lenézték!*

Pest, 1847. (december)

VASY GÉZA
**A költői világkép
 és a szimbólumok, motívumok**
 Utassy Józsefről

Motívum

Küszöbén az estnek

*csillagfakadáskor
 dalba fog az ember*

*ha már fáj a sorsa
 nagyon szépen fájjon*

*küszöbén az estnek
 csillagfakadáskor*

Mikor kezd az embernek fájni a sorsa? Bizonyos értelemben nyilván már megszületésekor, hiszen azonnal sírva fakad. Ám tudjuk, hogy nemcsak bánatában, hanem örömeiben is dalolni kezdhet az ember. A népköltészet alkotásai mellett számos költő példáját említhetnénk. Aligha véletlen azonban, hogy Utassy József, aki maga is rendszeresen bizonyosságot tett verseiben örömről, derűjéről, ezt a néhány soros dalt nevezte meg egy alkalommal ars poétikája kifejezőjeként. S munkássága egészét tekintve igazat szól. Pedig ez egy korai vers, a második kötet élén áll. Jelentése egybecseng Illyés Gyula Bartók-versének gondolatával: „ki szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja”. Persze ők is tudták, mi is tudjuk, hogy ez a feloldás csak átmeneti lehet, Utassy kifejezését használva: a szépség felfüggesztheti a fájdalmat, az alkotás örömet szerezhet, de maga a sors nem változik át csillagfényessé.

Az Utassy József költészetével foglalkozó komolyabb elemzések rendre három tragédiát emelnek ki az életsorsban. Az első kezdettől jelen van. Az 1941. március 23-án született fiú másfél éves, amikor édesapja a frontra indult, ahonnan nem tért már vissza. Ez növeszti fel az árvaság s ahhoz kapcsoltnak a háború, a halál motívumát, dacára annak, hogy lett nevelőapja. A második az 1974-ben rátörő rendkívül súlyos idegbetegség, amely hosszú évekig gátolta alkotómunkáját, s amelytől teljesen soha nem tudott megszabadulni. A harmadik pedig fiának húszévesen bekövetkezett halála.

Célszerű tömören áttekinteni a költővé nevelődés évtizedeit, hiszen ezek elháríthatatlanul formálták a kialakuló költői világképet. A gyerek félárva, de egyedüli gyerekként is családban nő fel Bükkszenterzsebten, ahol abban az időben még a hagyományos életforma uralkodott. A mintegy 1200 lelkes falu tehát élte a maga megszokott erkölcsű és kultúrájú közösségi életét, amelyhez hozzátartoztak a népdalok, a fonóbeli esték, a táncmulatságok. A gyerek első költői élménye a népdal, a szöveg és a dallam együttesen. Tízéves, amikor kap nevelőapjától egy harmonikát. Igen hamar megtanulja a kezelést, s attól kezdve egyszemélyes zenekarként húzza a talpalávalót. Ezzel a közösségi élet cselekvő részesévé válik. Figyelmesen hallgatja a felnőtteket, gyakorta nevelőapjának a suszterműhelyében, a falu egyik beszélgető-központjában, ahol már ekkor fenn szeret maradni éjfél utánig. Egyik vallomása így szól: „A gyerekkoromból is csak azt érzem, amit átéltem, hogy hogyan lesz az ember tisztességes, vagy hogyan lesz tisztességtelen. Nekem a falu határozta meg a gondolkodásomat egészen tizennégy éves koromig... azóta szinte bejártam a fél világot, de nem találkoztam új emberi helyzetekkel” (Életünk, 1979. 8. Szikszai Károly interjúja.).

A falu a Mátra és a Bükk között terül el, dombok, hegyek, erdők, patakok övezik, s bár többen járnak gyárakba dolgozni, miként a háborús áldozat édesapja is, még a hagyományos paraszti munka az általános. Itt nem is lehetne másként élni, mint természetközelenben. Az évszakok rendje, az időjárás változása, a növények, az állatok ismerete meghatározza a mindennapi életet. Utassy József a faluban és a természetben nőtt fel, s olyan mesterei voltak, mint „az öreg keresztapu, aki szinte transzba esett, amikor az égre néztünk este a pásztortűz mellől – őriztük a szőlőt – s elkezdtünk fantáziálni, hogy vajon mi lehet ez a hét-szentséges végtelenség. S találgattuk mi is. Mindenki mondott valamit, aztán ő azt mondta: Gyerekem, lehet, hogy te megéred, de nekem meg kell halnom ahhoz, hogy ne tudjak meg az egész titokból semmit” (Árgus, 1990. 2. Pálincás István interjúja. Az utolsó mondat különös nyelvi szerkezete itt nem sajtóhiba).

Hozzá kell tenni ehhez, hogy ezekben az években még meghatározó a vallásosság és – 1949-től inkább már csak az iskolán kívül – a vallásos nevelés. A gyerekre magától értetődően emlékezhet vissza úgy utolsó kötetében a költő, hogy „Megszállottad voltam, hatalmas nagy Isten! / Hittem benned vakon én. Hetedíziglen. / Ám ahogy a szűz Hold hült porán

tapostam: / lábad nincslő nyomát siratóztam hosszan” (*Nem vagy sehol*). A hit gyerekes és csalódást is kifejező történetkéje szerint selyemcukrárt lőtte föl az égbe a fiú, ám az visszahullott (*Töklevél*). A kamasznak egy sérelem utáni szertelenül lázadó indulatkitörését idézi fel a *Pofon Szent Antalnak* című vers, amely így fejeződik be: „Mint aki jól végezte dolgát, belemostam kezeimet a szenteltvíz-tartóba.”

A valós vagy vélt igazságtalanságot igen nehezen viselte el a kamasz. A korabeli pedagógia szerint igencsak megérdemelte azt a két hatalmas pofont, amelyet tanárától kapott, de amelyet meg szeretett volna torolni (*Pofon*), akárcsak a középiskolai, valójában indokolatlan, ám érthető nagy pofonokat, amelyeket 1956-os jelentéktelen egrü szereplése miatt kapott (*A kikelet fia, Curriculum vitae*, Kortárs Kiadó, 1995.). Igen erős személyiség kezd kibontakozni. Az egyetemi felvételi vizsgán szinte felesel a hozott eredményei láttán sajnálkozó tanárokkal, később egyetemistaként is felháborodik, s okkal egyik tanárának igazságtalansága miatt, ugyanakkor a játékszabályokat tudomásul veszi, amikor hiányzása miatt eltanácsolják (*A kikelet fia*). Egy interjúban Utassy így jellemezte önmagát: „Én nem érzem magam költőnek... Azt hiszem, inkább egy embertípusról beszélhetnénk. Embertípusról, aki érzékeny, aki igazságos, aki szereti az őszinteséget, aki a hazudozást, az aljasságot, az emberi szemétséget mindig és mindenkor megveti” (*Életünk*, 1979. 8.).

Bükkszenterzsébet és a szomszédos Tarnalelesz, Eger, Pétervására, Borsodnádásd, Budapest – ezek Utassy József nevelődésének helyszínei. A természetközelség, a faluközösség élményei mellett azonban még valamit hangsúlyozni szükséges: a nagy társadalmi mozgásokat, a történelem menetét. Elsőként a második világháború említendő, amely a gyerek számára utólagos tapasztalat, de egy életre meghatározóvá válik. Az árvaság, a kifosztottság motívuma a konkrét életrajzi tényből kiindulva költészetében mind egyetemesebbé válik, s gyakran társul a háború, a gyilkolás képzetivel, mígnem eljut az emberiség lehetséges pusztulásának víziójáig (*Iszonyú lesz*).

Közvetlen élménye lehetett viszont az ötvenes évek, a Rákosi-korszak, 1956, a megtorlások, a hatvanas évek. Megtapasztalhatta, hogy a bolsevizmus az igazság, az emberség eszményeit hirdeti, a Kánaán felé vezető útról beszél, s közben pokollá teszi az életet. A hatvanas évek vége felé járva azt is beláthatta, hogy ugyan „finomul a kín” (József

Attila), de korántsem megfelelő mértékben és ütemben. Az irodalmárt a Kilencek antológiájának kálváriajárása, majd annak s vele egy időben a költő első önálló kötetének a hivatalosság részéről történő fogadtatása, a második verseskötény kéziratának többszöri elutasítása végérvényesen meggyőzhetette arról, hogy a magyar társadalom beteg. S ugyanerre a következtetésre jutottak legközvetlenebb költőbarátai. Vállalásukban megerősítette őket Nagy László útra bocsátó jellemzése: „Leszámolnak az álszocialista önteltséggel, nemzeti göggel, kergeséggel, de átgondolva a szerencsétlen múltat, szentenciákat mondanak a jelenre is. A torkonyvágott forradalmak pirosát s gyászát viselik belül.”

E költészetben a szabadság-szimbólum meghatározó szerepét elsősorban nem a Petőfi-jelkép követése hívta elő, hanem a megtapasztalt szabadság-hiány. Különösen szembeötlő lehetett ez azokban az ötvenes években, amely folytonosan azt tanította, hirdette, hogy a magyar nép ezer év után végre szabadságban él. Nemcsak a természetellenes árvaság, hanem ez a kiélezett társadalmi ellentét is kifosztottá teszi az embert. Gyerekként és fiatalemberként egyaránt megélhette Utassy József a közösség és az egyén szintjén is a szabadság korlátozottságát, s külön-külön állampolgárként és költőként. Hiszen lehetett verseket publikálni, de nem akármit és nem akárhol, lehetett kötethez jutni, de nem megalkuvás nélkül, s bizony még a kritikai visszhangot is irányította a hivatalos irodalompolitika. A társadalom betegsége is szerepet játszott abban, hogy az alkotó is beteggé vált, s nem csupán művészként, hanem emberként is poklot kellett járnia. A közvetlen tapasztalat a magyar társadalom betegségét diagnosztizálta, a történelem tanulmányozása ennek általánosságát tanúsította. Innen jutott el odáig a költő, hogy az emberiség egészét tekintse betegnek. „Az ember fáj a földnek”, írta tragikus látomásában Vörösmarty Mihály. Ennek modern változatait teremtette meg Utassy József, legnyíltabban egy ars poétikában, a *Tank* szenvedélyes vallomásában, majd pedig az *Iszonyú lesz* emberiség-halál-látomásában, amelyben minden életjelenség elpusztul a Földön. A *Ragadozó föld* című kötetben helyet kapó *Tank* a költő-sors, tágabban az igaz emberi lét tragikumát terjeszti ki az egész emberiség-történetre, amelyben a hatalom, az erőszak, a rablás képviselői állnak szemben azokkal, akik az igazságért, az emberhez méltó életért emelik fel szavukat. A tank motívuma rokon jelentésben szerepel az *Iszonyú lesz* történelemszemléletében is.

Ó, nemcsak én,
 jaj, nemcsak én,
 elmúlik egyszer minden,
 megfeketedik majd a fény,
 haldoklik tó és tenger,
 homokba fulladnak folyók,
 partjukon gyászfák zörögnek:
 ime a világ, világod!
 Öröknek hitted, öröknek.

Ez a versindítás azt a jövőt vizionálja, amelyben a Földön fokozatosan megszűnik minden szerves élet lehetősége. A XIX. század embere például, miként Madách Imre is, a Nap kihűlésével magyarázta ezt. Utassy jelenkorának embere előbb az atomháborúnak, majd a biológiai pokolgép pusztításának látomásával vetett számot, s így nem évmilliók, milliárdok távolságában, hanem a közeljövőben tartotta lehetségesnek azt a pusztulást, amelyet nem a világegyetem fizikai törvényei határoznak meg, hanem az emberi ostobaság, a „tank” filozófiája. Ez fogalmazódik meg ebben a versben, amely keserű végrendelet is.

Arról diákkorában mindenki tudni szokott, hogy a fiatal költőknek vannak mestereik, akik hatnak rájuk. Arról már csak ritkán, hogy a költészet köztársaságában állandóak a kölcsönhatások. Nagy László *József Attila!* című versét 1962-ben publikálta, s ebben jelen van egy feltámadásra felszólító, mert segítséget kérő vízió, amely így fejeződik be:

*Hogy el ne jussak soha ama síkra:
 Elém te állj.
 Segíts, hogy az emberáru-lók szutykát
 erővel győzze a szív,
 szép szóval a száj!*

Utassy József *Zúg Március* című, Petőfi Sándort életre varázsolni akaró verse 1969-ben vált közismertté, s ez a mű is segítséget kér, igazságtevésre szólít fel:

*Szedd össze a csontjaid, barátom:
 lopnak a bőség kosarából,
 a jognak asztalánál lopnak,
 népek nevében! S te halott vagy?!*

*Holnap a szellem napvilágát
 roppantják ránk a hétszer gyávák.*

*Talpra, Petőfi! Sírodat rázom:
 szólj még egyszer a Szabadságról!*

Néhány év múlva, 1972 újévére jelent meg Nagy László Petőfi-verse, a *Föltámadt piros csizma*, amelyik már címében hordozza a föltámadás motívumát, az újjászületés ígérétét:

*Föltámadt piros csizma a síkon
 eszelős látomás volna csak?
 hát nem szebb az újjászületés
 hó-alatti kárhozatunknál?*

Mindhárom versben a jelenkor tragikuma indokolja a mítoszba merítkezést: élő ember önmagában nem lehet képes eredményesen megoldani a gondokat, ehhez hősoszokra van szükség. Aztán ismét eltelt néhány esztendő, s Nagy László összeállította utolsó verseskönyvét, s annak élén a mindvégig nagybetűkkel írott *Verseim verse* áll, már a címmel is üzenve, hogy ars poëtika. Ebben a műben a hőszi, az emberarcú emberiségért a végsőkig küzdő költői cselekedet teljes körű eredménytelensége mutatkozik meg a következő végkövetkeztetéssel:

VÉTEK VAGYOK ÉN ÉS MINDEN MAGOM
 VÉTEK HA MEGÖLTÖK ÜNNEP LESZ AZ
 MERT NEM RAGYOG SOHASE RAGYOG

Ünnep lesz tehát az erőszakos költő-halál. Utassy pedig így zárta le a *Tank* vitáját: „Boldogan Halok Meg A Holdon.” Ugyanis oda számúznék őt egyetlen oxigénpalackkal.

A *Júdás idő* a kezdetek óta tart, s az emberek nagy része áldozat. Ha költő, s így valamiképpen kiválasztott, hiszen a közösség nevében is megszólal, s így fokozottabban van veszedelemnek kitéve, s a Sátán is inkább kísérti meg, akkor szerepére, alkatára okkal mintázódhat rá a Krisztus-jelkép, s nem csupán a klasszikus mesterekre. Utassy József harmadik kötetében már egyértelműen s önarcképként is megjelenik ez a *Lakótelepi Jézus* portréjában s közismert jelképpé válva *Az én keresztem* című képversben, amely szerint az ő keresztye az írás.

Egy interjúban nagyon világosan megfogalmazta a költő a maga felfogását a szabadságról: „Nem szívesen mondom ki ezt a szót, hogy szabadság, mert ez olyan dolog, mintha azt mondanám, hogy 0 Kelvin-fok, tehát elérhetetlen, viszont szívesen beszélek mindig arról a

szabadság-fokról, amit egy adott ország magának biztosít. (...) És nem tudom elképzelni a XXI., de még a XXX. századot sem olyan társadalomként, ahol megvalósították az ideális társadalmat, tehát, hogy a szabadság mindenben testet ölt. De minden társadalom, minden társadalmi forma, ha magát mérni akarja, csak azzal teheti, hogy mennyire tudja biztosítani az ember kiteljesedését. Mert az ember sokkal többre képes, mint amilyen szinten körülményei engedik, hogy megvalósuljon” (Életünk, 1979. 8.).

Visszatérve a nevelődés esztendeire: a falu világképének elsajátítása és az énekelt vers megelőzte a költészet klasszikusaival való ismerkedést. Aztán következhetett Petőfi, Arany, Vörösmarty, Ady, József Attila, majd a kortársak, elsősorban Illyés, Nagy László, Juhász Ferenc és Kormos István. A vallomások őket emelik ki. Továbbá a fővárosi bölcsészkarri társakat, a hatvanas években induló fiatalokat, elsősorban a később Kilencek néven ismertté vált költőcsoportot. Petőfi fogalmazta meg a „szabadság, szerelem” ars poétikáját, ám tudjuk, hogy a romantika korától kezdve másfél évszázadon át szinte minden költő ugyanezt vallotta. Bölcsésszé válva nyíltak meg igazán az újabb művelődési lehetőségek Utassy József számára. Mint írta: „Nekem Budapest a »SZABADSÁG, SZERELEM« fővárosa volt. Mint a kiscsikó, úgy ugrándoztam, vagy ahogyan felénk mondják, cigáرزottam örömben! Megkaptam Budapeستől mindent, amire vágytam. Olyan költőbarátra leltem, mint Kiss Benedek. És a Kilencek társasága! Szeretőként ott ragyogott az oldalamon egy drága cukrászlány, Magdi. Mohón szívtam magamba a kultúrát: színházak, mozik, kiállítások állandó látogatója voltam” (A kikelet fia).

Az egyetemi évek – a megszakítással együtt – egyúttal a költővé válás esztendei is. Ekkor formálódnak esztétikai, líraelméleti elképzelései, amelyeket néhány axiomatikus közlésben foglalt időnként össze. Egyébként úgy tartotta, hogy az irodalomnál „sokkal gyönyörűbb a hétköznapi világ”. S azt is gondolta, hogy „nem lehet más a tehetség, mint egy hatalmas energiájú beleérzőképesség” (A kikelet fia). A mű létrehozásához pedig a koncentrációképesség maximuma szükségeltetik (Életünk, 1979. 8.). A líra tehát energiaátvitel, egyúttal pedig képek rendszere, vagyis a rendezettség, a rendszerszerűség is lényeges. Ezért tartotta szükségesnek, hogy versszövegeit végérvényessé fogalmazza, hiszen – nyilván József Attilára gondolva – tudta, hogy a vers minden pont-

ja archimédesi. Ezt ő így fogalmazta meg: „nem szoktam fölösleges dolgokat leírni. Nagyon meggondolom, hogy azt a sziszifuszi sziklapontot mikor teszem a vers végére. És ha már kivettem azt a pontot, akkor az a vers már tőlem független” (Életünk, 1979. 8.). Még egy kijelentést feltétlenül idézнем kell: „Azokat a költőket, írókat szeretem, akiknek duendjük van. Értük tűzbe tenném mind a két kezemet! Mert látni vélem fejük körül a piros derengést.” E szavakkal fejeződik be az önéletrajzi vallomás. S tegyük hozzá: Utassy Józsefnek van duendje.

A duende költészetbeli fogalmát García Lorca ismertette meg velünk. Tanulmánykötete 1959-ben jelent meg magyarul, s bizonyos vagyok abban, hogy az ő költészetfelfogása komolyan hatott Utassy Józsefre. Első kötetét egy nemzedéktárs kritikus értetlenkedve fogadta, s arra így válaszolt: „arra kényszerít, idézzem / Federico Garcia Lorca szavát, / miszerint a MŰVÉSZET / ENERGIAÁTVITEL. / Neki csak elhiszi, ha már / nekem nem hiszi el!?” (Egy kritikára).

A duende szó szerint csupán pajkos koboldot jelentene, ám a spanyol szemléletben fekete hang, titokzatos erő, a föld szelleme, „arra vár, hogy a vér legutolsó szobáiban ébresszék fel”, s „a legfontosabb dolgoknak halálcsengésű végső értékük van”. A költőnek, a művésznek elsősorban nem az angyallal vagy a múzsával kell megvívnia, hanem a duendével, hogy a tökéletességet közelíthesse meg. „A költészet mágikus ereje éppen abban rejlik, hogy mindig duende van benne, és sötét vízzel kereszteli meg szemlélt. Mert ahol a duende van jelen, ott könnyebb szeretni és megérteni, az bizonyos, hogy a duende megszerettet és megértet. Az a harc pedig, amely a kifejezésért és a kifejezés továbbadásáért folyik, a költészetben olykor halálos” (András László fordítása).

Amikor az ember tudatos lényé vált, s elkezdett gondolkodni, akkor már nemcsak mindennapi tevékenysége foglalkoztatta, hanem a létezés megismerésére is törekedni kezdett. Számot próbált vetni a látható mellett a láthatatlannal, a pillanatnyi mellett az időbelivel, a születéssel, a halállal, mindazzal, ami a személyes lét előtt és után lehetséges, beleértve a világ keletkezését is. Világképet kezdett alkotni, s ebben a rendezetlenségtől a rend, a káoszról a kozmosz felé vezető utat dolgozott ki. S hogy szemléletesen értse meg a világot, szimbólumokat alkotott. Az öröknek nevezhető, ősi szimbólumok az archetípusok. Ezek egy része eredendően természeti jelen-

ség, amely többletjelentést kapott, mint a csillag, a Nap, a Föld, a tenger, a Hold, a víz, a tűz, a fény. Egy másik csoportot értékfogalmi archetípusoknak neveznénk. Ezeknek három változatát különböztetem meg. Az egyik valóságos vagy elképzelt létezőt jelöl: Istent, Héroszt, Embert. Az emberre itt mint ideáltípusra gondoljunk. A másik a létezés alapkérdését veti fel: ez a halál és a halhatatlanság. Összefügg az előző változattal, hiszen Isten halhatatlan, a Hérosz halál és halhatatlanság megszgyéjén áll, az ember pedig halandó. A harmadik változat az emberben és közösségeiben megmutatkozó, etikai vonzatú értékeket jelöl: hit, hősiesség, hazaszeretet, erkölcsösség, szeretet, szerelem, szabadság. A természetfogalmi archetípusok könnyebben és közvetlenebbül épülhettek be a világszemléletbe, majd a költői világképekbe is, hiszen közvetlenül rétegezhetek egymásra látható, elképzelt és transzcendens rétegeket. Az értékfogalmi archetípusok szükségszerűen igényeltek cselekményes elemeket, hiszen nem voltak láthatóak, legfeljebb megtapasztalhatóak. E fogalmak jelképpé váltak, de nem képszerűségükkel. Ahhoz, hogy ne csak retorikai, hanem költői értelemben is szimbó-lummá váljanak, elsősorban képi kiegészítő megjelenítésre van szükség. A szabadság fogalmát például így szemléltetheti az Alföld, vagyis a síkság végtelensége, vagy a tengeré, vagy akár a csillagos égbolté.

Az archetípusok, az évezredes vagy akár csupán néhány évszázados költői jelképek, szimbólumok mellé a modernitás korában egyre gyakrabban társultak egyéni szimbólumok, motívumok. Most nincs helye annak, hogy e két fogalom kapcsolatáról essen szó. Az egyszerűség kedvéért érjük be annyival, hogy a költői motívum általában képszerű, de e mögött elvontabb, gazdagabb jelentés sejlik. A szimbólum, a motívum fogalmához hozzátartozik az is, hogy ismétlődik. Egyrészt egy adott kultúrán belül. A legfontosabbak nemzedékről nemzedékre közkinccset jelentenek, s ezek egyéni változatai születnek meg egy-egy költői életműben. A költőre messzemenően jellemző motívumhasználata, annak hangsúlyai, változásai a költői világkép lényegét segítenek megérteni.

Utassy József első kötetének megjelenése után közvélekedéssé vált, hogy ő a szabadság és a szerelem költője. Ezt elsősorban emblématikussá vált verse, a *Zúg Március* bizonyította, majd a második kötet egészé. A szakirodalom azt is rögzítette, hogy a tavasz, a március, a tűz, az ifjúság, valamint a forradalom képei és képzetei hatják át a pályakezdés köl-

tői világát. Ezek testvériesen fejezik ki a szabadság és a szerelem összefonódottságát. A második kötetet forgatva az is megmutatkozott, hogy a két értékfogalmi motívumhoz megerősítően társult a tenger és a csillag természeti archetípusú motívuma. Azt gondolom, hogy az első kötet hangvétele, motívumhasználata még közvetlenebbül mutatja a népköltészet és Petőfi Sándor, vagy másként fogalmazva a közvetlenebb látvány és élmény hatását, míg a második kötetben már készen áll az a költő, aki a láthatatlant is érzékelteti, aki következetesen és természeti archetípusokkal, igen bátran dolgozza ki az egyéni megoldásokat, nagyfokú tömörséget és információsűrűséget valósítva meg. Az archetípusok átlendítenek a mítoszok világába, megteremtődik a duende légköre. Mindezt elsősorban két központi motívum, a csillag és a tenger fejezi ki. Az egyik már a kötet címben felhívja magára a figyelmet, a kép a *Szemfedő föld* című versből van kiemelve. A másikat a *Tengerlátó* fejezi ki a legteljesebben. A kulcsmotívumok természetesen nem elkülönítetten jelennek meg. A csillagok árvája azt a biztatást kapja, hogy „Intsen partjához, s mosson a tenger / tisztító, nagy tüzek hajnalán!” Az árva ember kezében csipkebokorág van, a *Tengerlátó*ban pedig „Csipkebokortól gyúlt ki az alkony, / tombolt a tűz / a túlsó parton.” A csipkebokorban Isten nem mutatkozik meg, de sejthetővé válik a Tenger látó Ember számára, akit „felöltöztetett az Isten, / felöltöztetett a Napba”. Megjelenik még a Hold, a Lét, a Halál motívuma, majd jön az örömteli felismerés: „Látott a Tenger hatalmasnak ott, / s én láttam a Tengert! // Hatalmas vagyok!”

Részletesebb vers- s főként kötetelemzés a csillag és a tenger motívumainak jelentésváltozatait, polifóniáját mutathatná be, s egyúttal azt is, hogy ezek a motívumok a többiekkel együtt nem mozognak mindig a mítoszok, a látomások világában. Éppen az a rendkívül vonzó bennük, hogy hol a maguk látvány-szintű, hétköznapi arcát mutatják, hol meg a láthatatlant. S a természeti és a metafizikai szint gyakran rétegződik egymásra.

A költői pályaképet áttekintve arra lehet ráébredni, hogy a harmadik kötetből kezdve ez az archetípusos motívumháló egy időre elveszíti kiemelt szerepét. Mintha ott maradt volna a pokolban. A *Keserves* (1991) hoz majd változást, bizonyos értelemben visszatérést. Ennek a kötetnek a versei 1986–1989 között keletkeztek, tehát abban az időben, amikor már kezdett érlelődni társadalmi rend-

szerünk radikális átalakulása, illetve amikor a költő fia gyógyíthatatlan betegségben elhunyt, s az apátlanul felnövő ember utód nélkülivé vált.

A második kötet kapcsán kiemelt két ősi motívum közül a csillagét motívumcsokorként érdemes kibővítenünk, hiszen időnként konkrét csillagnevekkel találkozhatunk, másrészt égitestként ide köthető a Nap, a Föld, a Hold is. A tengeré mellett ez tehát egy szoros kapcsolató motívumháló. Az egész pályát szemlélve ezekhez a természeti archetípusokhoz az Isten értékfogalmi archetípusa kapcsolódik a legszerveesebben. A *Csillagok árvája* és a *Keserves* című kötetekben együtt s kiemeltként vannak jelen, ez utóbbtól kezdve pedig az Isten-motívum átveszi a csillag és a tenger feladat- és szerepkörét. A természet és az ember létezésére, annak értelmére, a költészetre, a halálra és a halhatatlanságra az Isten-képzet, szimbólum kapcsán kérdez rá következetesen ez a költészet.

Egy motívum fontosságát önmagában soha nem mennyiségi jelenléte határozza meg, ám az arányok mindig figyelmet érdemelnek. Az Utassy-életműben kiemelkedő fontosságú alapmotívumok szó szerinti előfordulásának számai egyértelműen mutatják, hogy hol van sűrűsödés. Rámutatnak a második és a hetedik kötet motívikai kiemelkedésére. Bizonyítják, hogy a hetedik kötettől az Isten-kép kerül a középpontba. S mindezért elgondolkoztatóak a pálya tagolását, korszakolását illetően.

Kötet / motívum	Isten (+ más néven)	Jézus	Csillag	Csillag- nevek	Nap	Föld	Hold	Tenger
Tüzem, lobogóm!	4	-	19	2	7	7	9	6
Csillagok árvája	14+1	3	38	14	9	10	21	25
Pokolból jövet	4+1	2	11	4	1	1	6	4
Ragadozó föld	12+4	2	7	1	6	8	5	5
Hungária Kávéház	5+2	-	8	1	2	4	6	2
Hol ifjúságom tűnt el	7+1	2	6	10	12	2	7	3
Keserves	18+2	4	10	2	17	5	20	31
Fény a bilincsen	35+3	-	17	6	11	6	10	5
Kálvária-ének	10+5	5	10	1	6	4	5	3
Földi szivárvány	28+2	1	8	4	7	1	9	1
Isten fagatása	30+7	3	11	1	2	2	7	8
Szép napkeltő holnap	23+1	1	12	3	10	3	11	8
Sugdos a Sátán	33+4	-	6	4	11	6	12	5
Farkasordító	23+6	10	5	-	3	3	3	2

Az összeállítás a *Tüzek tüze* gyűjtemény és a két későbbi kötet alapján készült. (A számokba elvéve egy-egy hiba csúszhatott.) Az Isten szó 256, más megnevezéssel 39, a Jézus, Krisztus, Megváltó változatok 33, a csillag 168, a csillagnevek 53, a Nap 114,

a Föld 62 (más néven további 5), a Hold 131, a tenger 108 (Óceán néven további 9) alkalommal szerepel. Ne feledjük azt se, hogy e fogalmak, képzetek, szimbólumok vagy motívumok más kifejezésekkel vagy körülírtan, jelzeten is felismerhetőek, jelenlétük tehát még erőteljesebb. A *Végtelenül* például formálisan a tenger mozgásának leírása, valójában pedig egy szerelmes éjszaka megörökítése. S gondoljunk arra is, hogy nem csupán az Isten-képzet rendkívül összetett. A csillagos ég vagy a tenger egyaránt lehet fenséges vagy félelmetes, lehet látványszintű vagy mítoszi.

A Tenger látható, tapintható, belemerülhetünk, hajózhatsz rajta, kutathatsz, lehetnek ismereteink kialakulásáról, esetleges pusztulásáról. A Csillag a Világegyetemnek csak egy pontja, ám az egészet jelképezheti. Csak egy részt látunk, csak elenyésző részben tudjuk kutatni őket, ez egy térben és időben számunkra behatárolhatatlan és megismerhetetlen világ. Az Isten láthatatlan, kutathatatlan, nem is földi fogalom, mint a tenger, nem is égi, mint a csillag, hanem tisztán metafizikai. A naiv világképek a csillagos ég fölött képzeltek el létezését, ám ebben az esetben a létezés fogalmának használata is kérdéses. Az ember a metafizika szintjén is antropomorfizálva gondolkodik, s még inkább így van ez a költészetben.

Utassy József még fiatalon „első és utolsó metaforánk”-nak nevezte Istent. Ismeretes, hogy a hit, a hitkeresés, a hitetlenség, a tagadás, a káromlás változatainak polifóniája jellemzi Isten-képét. Keresztrefeszülve, pokolból jövet, kálváriát járva, de profundis helyzetből kiáltva, vagy éppen reménykedve születtek meg a változatok, amelyek alapos elemzést érdemelnek. Ezúttal csak két békéesebb verset idézek. Az *Én édes derengőm* fiát gyászolja, s így vall:

*Mennyit, mennyit, mennyit,
mennyit tűnődtem én,
amíg rádöbbsentem,
hogy Isten költemény!*

Az utolsó kötetben az *Isten!* címűben így fohászodik:

*Született eretnek
vagyok. Így szeress meg!
Ősz van. Hull a dió.
Levelek peregnek.*

Utassy Józsefnek életében három gyűjteményes kötete, a *Júdás idő* (1984), az *Irdatlan ég alatt* (1988) és a *Tüzek tüze* (2001) mellett két válogatott kötet jelent meg. Az egyik Nagy Gábor munkája (*Utassy József válogatott versei*, 2006), a másik a szerzőé, aki az *Ezüst rablánc* (2010) megjelenésének már nem örülhetett. Mindenesetre a költő önarcképe a búcsúzás létállapotából. A kötetnek komoly terjedelmi korlátai voltak, a verseknek mintegy a negyed részét tartalmazzák. Utolsó éveiben Utassy József tematikus ciklusokat szerkesztett életművéből, ezek egy-egy előadóstre való anyagot tartalmaznak. E kötet hat ciklusa így készülhetett. Logikus szerkezeti ívet rajzolnak meg, ám nem felelnek meg az életmű-válogatás, a „legszebb versek” követelményeinek. Nincs értelme a hiányzó nagy verseket sorolni, csak példaként említem, hogy a *Zúg Március* vagy a *Pohárköszöntő* sem kapott helyet. Figyelemre méltó változtatás, hogy a négy részre tagolt *Őszvilág* két szerkezeti egysége új címekkel önálló versként jele-

nik itt meg, s az egyik cikluscímmé válik, ez a kötetet záró *Európa elrablása*. Ám nem emiatt elgondolkoztató ez a válogatás, hanem azért, mert a cikluscímekben is ott van a csillag és a tenger, ám hiányzik az Isten motívuma. Versekben jelen van, de nem ciklust meghatározó módon. Igaz, korábban külön kötetet is szentelt ennek (*Isten faggatása*, 2000). Akár ez is magyarázat lehet erre a hiányérzetre, amely lehetséges, hogy csupán e tanulmány nézőpontjából olyannyira szembeötlő. Ám arra is joggal gondolhatunk, hogy a kötet címül választott *ezüst rablánc* költői képe, amely a hetvenes évekből, az *Iffúság, mint sólyommadár* című versből származik, ottani jelképségénél is tágabb szimbólummá változott át, s mindazokat az elsősorban nem is fizikai, hanem szellemi kapcsolatokat, megköttőségeket kifejezi, amelyek hálózatában az ember, aki költő, vergődött és próbált győzedelmeskedni. Aki a halál tudatával akart halhatatlanná válni, aki Istent tagadta, kereste és hívta.

UTASSY JÓZSEF *A remélt csók*

*Zsóka
csókja
oly csalóka!
Tánc ha kering,
lázálmot hint,
s vágyódva kint
ránk vár az éj.*

*Zsenge
teste
langy melegje
kedvre derít,
vonz, bátorít,
s úgy mámorít
a sötét éj.*

*Szedte-
vette
teremtette!
Zsóka csak néz,
ajka mint méz,
majd' megigéz — — —
S nevet az éj!*

Késő ősszel a Várban

*Ködös, őszi délutánon
ballagok a vársétányon.*

*s kergetik a kínos ködöt
szerteszét a város fölött.*

*Lent gyerekek kacaja cseng,
s remeg bele a hideg csend.*

*A szél szelíden cibálgat
tavaszról álmodó fákat,*

*De fent, a merengő várban
magam vagyok, rom-magányban,*

*s ott, hol a fenyő ága ring,
nyugszik jó öreg Gárdonyink.*

*sétálgatok elmélázva,
s halkán sír a bús szélhárfa.*

*Hozzám olykor föl-föltéved
lentről a lüktető élet.*

*Húrjairól lágy akkord kél,
s belesüvölt már a zord tél.*

*Ha netán most egy idegen
volna helyettem idefenn,*

*Felidézik az ős kövek
elém az egri hősokeket.*

*unatkozna. Hiszen már most
nem látna, csak szürke várost.*

*De elrebben a hősi múlt,
mert rá a jelen leple hull:*

*De nekem oly kedves élmény
lenn a sok füstölgő kémény,*

*lucskos, lomha felhőcsordák
a tél üzenetét hordják,*

*melynek fakult fátyol-füstje,
s a természet dérezüstje*

*ködfény-selyemből sző lepelt,
s elandalítja majd Egert.*

Hit és valóság

*A vágyam: Valóság!
Hitem még csak álom.
De tudom és remélem,
hogy a Valóságban
egyszer megtalálom.*

KISS BENEDEK

Hiába mondd?

*Hiába mondd már, hogy Mária,
kivált ha Napba öltözött,
s hogy áldott vagy Te
az asszonyok között?*

*Mit jelent itt Álmos?
És Géza mit jelent?
Szent László pallosára
ki farag még jelet?*

*Hiába mondd, hogy Mohács,
s azt is, hogy Muhi –
saját néped saját
balsorsát neveti.*

*Pedig szíveinkben
hány csillag bujdokol!
S az ármányok folyója
hány koholt vádat sodor!*

*Talán mert összejt voltunk,
kiben bízhatna Isten,
ha már világában
szemernyi hite sincsen?!*

Életre halál, halálra élet

*Úgy földre tudsz sújtani, Uram,
hogy magamhoz szinte semmi közöm.
Ilyen lehetett vajon a vízözön,
majd rá a tűzözön?*

*Úgy jöttem a világra én is, mint más,
hogy vígkedvű legyek, örüljek az életnek.
Ám bennem nincs béke, nincsen nyugvás,
a nyüvek egyre teremnek.*

*Vagy ilyennek álmodtad az emberléte,
hogy porcikáinkban ott a gonosz?
Folyhat nyálam, söröm a kocsmapultra,
nem oszt, nem sokszoroz?*

*Hamarost meglelem hazámat én is,
nem nyomaszt romlás, vér és piszok.
De addig ráng szívem, csakazértis,
és halva élek, élve halok.*

Prédikáció 2011 karácsonyán

*Jézus nem gitározott,
nem orgonált,
hanem az édes
világharfán játszott.
Érzelmes és kegyetlen dalokat.
Belérettent és követte, aki hallgatta,
elragadtatott lett tőle,
vagy felháborodott, mint a zsidó papság.
Vajon ma nem feszítenék meg Jézust?
Vajon mit szólnának a papok
s a mai farizeusok,
ha Jézus testi-lelki valóságában
megjelenne köztünk?
Bizony, sokan futnánk mi, emberek
igazságai előtt.
De azért szüless meg, kis Jézus, ma éjszaka is,
szegény emberek és hajléktalanok kérik,
kik megváltásra várnak.
Bizony, sokan vagyunk mi.
És elszaporodtak nagyon a kufárok is,
kik áruikat drágán adják,
s bagóért veszik meg lelkünk.
Talán találnál tizenkét apostolt is,
de sok hívet, szívet, tanítványt bizonyosan,
kik nem csak kenyérre éheznek,
hanem balzsamos mennyei szóra,
ami embervoltukat nyilvánvalóan igazolja.
Követnének, istenítenének,
óriás falka követne,
s aztán a zsványság és manipuláció szavára
megint Barabbást kiáltanának.
S te kezdhethéd előlről a feltámadást,
és az evangelizációt.*

JUHÁSZ ZOLTÁN
Népzeneünk erdeje

„Nem az erdő van Somogyban, hanem Somogy van az erdőben” – szölt a XVIII. századi mondás. Ebből pedig szigorúan következik, hogy a somogyi emberek is az erdőben voltak: ott tartották állataikat, oltották gyümölcsfáikat, melyek aztán embernek és állatnak egyaránt bőségesen teremtek. Magyarország egyik legnagyobb pásztorvilága élt a Dél-Dunántúl hatalmas erdeiben, a Nagyberék lánjában, és gazdálkodott a Teremtés rendjét fenntartva, okosan gondozva. Ez az élet hihetetlenül gazdag kultúrát szült, benne a sajátos pásztorművészettel és zenével: nótákkal életről, szerelemről, halálról, az igazságukért a törvénnyel is dacoló betyárokról, a leányukért még a betyárokkal is dacoló csalárolsnékról, kanászokról, juhászokról, gulyásokról és persze a borról, melyet még a csárdánál is jobb a „högyben” – vagyis a szőlőhegyi pincében – baráti társaságban „duzsolva” – vagyis nótázva – fogyasztani.

A sajátos, végtelenül tömör, ősrégi dallamokhoz, melyek olyanok, mintha az időbe rótt írásjelek volnának, sajátos hangszerek társultak a maguk különleges, jellegzetes Dél-dunántúli előadásmódjával. E sorok íróját is egy régi hangfelvételen szóló somogyi „hosszifurugla” térítette a népzene útjára, úgy húszéves kora körül. Az a hangzás és az a dallam egyszerre volt titokzatos és hívogató, azután nyomozva találkoztam és találkozom mindmáig a magyar népzene rengeteg csodájával – mondhatni, a somogyi „hosszifurugla” olyan fa, melytől még a vak is meglátja az erdőt.

Csak hogy a nagy erdőknek, berkeknek, és így a pásztorságnak, vele együtt hangszereinek, a hosszú és rövid furulyának, dudának, citerának kíméletlen ellensége támadt a XVIII. század óta mohón terjeszkedő, erdőirtó nagybirtokrendszerben. Ahogy zsugorodott a somogyi erdőség, úgy szorult vissza a vele élő ember kultúrája is, ám az igaz dolgokat nagyon nehéz végképp eltörölni: még az ezredfordulóra is maradtak jeles tudói a régi nótáknak, hangszereknek. Ilyenek után kutatva jutottunk el

1991-ben Bonnyapusztára, egy nagyon öreg pásztorhoz, akiről a helyiek még tudták, hogy valaha furulyált. Megdöbbenve láttuk, hogy egymás után rakja félre az elégett hatlyukú rövid furulyákat, míg végül kibökte: ötlyukú hosszifuruglájuk nincsen? Volt, kézbe vette, és diadalmasan, pompásan megszólalt rajta egy gyönyörű dallam első fele – a második viszont pityergésbe fűlt, mert „eszembe jutott az a régi szép kanászélet”. És azután már mindig a pityergés győzött, és azóta sem találtunk még élő „hosszifuruglást”. Viszont még aznap sikerült megismerni Marcaliban egy remek „rövidfuruglást”, a nagybereki pásztorság egyik utolsó hírmondóját, akitől aztán évekig tanulhattuk a pásztor-nóták és táncdallamok sokaságát. Furfangos variációival tudatosan csalogatott beljebb és

beljebb a Dél-dunántúli zenei nyelvjárás erdejébe. Azt is somogyi pásztor-tól tudjuk ugyanis, hogy a furulya a nyári erdőben szól a legszebben, alkonyatkor.

Sütő András „nyelvünk erdőzúgását” a Székelyföld fenyveseiben hallotta meg. Hozzátehetjük: a somogyi nótákban pedig népzeneünk erdeje zúg.

Fújnak a föllegek

Somogy, Nemespátró,

Szakáll Józsefné Bebök Judit (1900),

Olsvai Imre, 1962,

ZTI szám: AP 4327/e

*Fújnak a föllegek
 Somogy megy felől
 Sokat gondolkodtam
 A soraink felől*

*Sokat gondolkodtam
 Még annak előtte
 Felségednél dolgunk
 El vagy on rendelve*

*Sokat gondolkodtam
 A régi agyákról
 A világon való
 Sok bujdosásomról*

Részlet a Magyar Napló Kiadó gondozásában megjelenés előtt álló népdalválogatásból.

SAKOLCZAY LAJOS
Elment a Nehézfű

Nem voltam a barátja, hiszen alig ismertem. Az évtizedek alatt személyesen talán ha háromszor vagy négyszer találkoztunk. (És egyszer, noha kellett volna, nem találkoztunk.) Az a kör, amely őt fiatalabb korában befogadta és dédelgette – kártya, pia, lóverseny –, engem riasztott. Lassan dolgozó munkamániás lévén épp ezért a jókedvű lazaságáért mindig irigyeltem.

Először testközelből a hetvenes évek közepén az Új Írás szerkesztőségében láttam. Minthogy az Új Írás is, és a Szépirodalmi Könyvkiadó is a New York-házban székelt, egyszer csak szerkesztői szobánkba berobbant Réz Pál és Csurka. Jókedvűek voltak, hangosak. Réz valamelyik belső zsebéből kirántott egy köteg százast, és legnagyobb megrökönyödésünkre a padlóra vágta. „Itt a pénz, ha kell, vegyél!” – ordította barátjának. A jelenet láttán annyira elszégyelltem magam, hogy máig sem tudom, ki szedte föl – ha csak nem valamelyik szerkesztőtársunk – a bankókat.

Második találkozásunk ugyancsak ez idő tájt történt. Minthogy két évig az Új Írás-beli elfoglaltság mellett a veszprémi Petőfi Színház dramaturgia is voltam, „hivatalból” legalább a bemutatója után újra összefutottunk. A Horvai István rendezte *Nagytakarítást* (1978) követően hajnalig nyúlt az éjszaka, s nemsokára – pár órás alvás után – kocsijával indultunk Pestre. Minthogy a dáridó után szűk nyílású szeme volt – lehet-e így vezetni? –, riadtan megkérdeztem: „Pista, alszol?” „Nem!” – volt a felelet. Háromszor is megismétlődött a jelenet, de szerencsére nem történt baj. Az út szótlansággal telt el. Én félelmemre koncentráltam, ő meg a vezetésre.

S amikor nem találkoztunk, jóllehet igencsak kellett volna? Hajh, Pozsony! Gyávaságom miatt még

most is pírban ég az arcom. S ahogyan Duray Miklós szép nekrológiát olvastam, csak erősödött három évtizedes zavarom. Felvidéki barátunk említette, hogy amikor a bíróság folyosóján Cseres Tibor, Csurka és Mészöly Miklós személyét megpillantotta, milyen hatalmas erő töltötte el. Mészöly Miklós helyett, hiszen én foglalkoztam intenzíven a határon túli magyar irodalommal, nekem kellett volna a

Csurka István, 1934–2012

budapesti íróküldöttségben, társunk nemtelen perbe fogása elleni tiltakozásként, ott állani.

Még békásmegyeri lakásunkban megkeresett a Szabad Kezdeményezések Hálózatának egyik aktivistája, hogy vállalnám-e az utat. Rögtön igent mondtam, de közös töprengés után abban maradtunk, hogy inkább ne én menjek. Ő féltette három kisgyereket, én meg – a ma is megmagyarázhatatlan gyáva (általában nem volt jellemző rám a nyusziság) – hamar elfogadtam a fölmentést.

Persze Lakitelek fényes sátra, ahol Csurka főszereplő volt, jómagam meg néző-hallgató „ficsúr” (ha jól emlékszem, Kulin Feri kocsijával érkeztünk rendőri díszkíséret-

tel), ma is kitörülhetetlen emlék. A magyarság talpra állt. Évtizedek múlva hiába szúrta ki egy kalaptű az MDF egyre alacsonyabban szálló léggömbjét, a kezdet, a rendszerváltás izgalma, a bemocskolódások elleni állandó harc – változott-e valami? – mindmáig életem fontos része.

Aztán Csurkával, kivéve a Csoóri által „paraszt Révainak” titulált Berecz János és eszmetársai ellen hadakozó írószövetségi közgyűléseket, évtizedekig megint nem találkoztam. Fél vagy háromnegyed éve egy durva hangú levelet írtam neki, melyben tudattam, ha erkölcsöm nem felel meg a Magyar Fórumnak, szívesen abba hagyom a nagy fizikai és szellemi energiát követelő munkát. Tudniillik az elmúlt évben honorárium nélkül 51 (!) képzőművészeti kritikát írtam a lapnak. S az egyik szöveg dokumentum-részből kihúzta valaki – nem Csurka volt a ludas – Polcz Elaine és Kertész Imre nevét. Láss csudát, a következő héten jött is a helyreigazítás.

Nem mintha annyira odalennék Kertész Imréért, különösen azután nem, hogy egyik kérésemet – ha teheti, akár fillérekkel segítse (mi feleségemmel megtettük) a nagykanizsai Zsinagóga Alapítványt – flegmán visszautasította. (Egy esküvői vacsorán egész este egymás mellett ültünk, volt időnk megbeszélni a világ bajos dolgait.)

Csurka tehát, ha egyáltalán figyelt a nála fiatalabb, más pályán mozgó alakokra, senkinek sem adott, és senkitől sem várt könyörületet. Az a csillag volt – Móriczhoz és Németh Lászlóhoz hasonló –, aki saját maga rajzolta meg pályájának köreit, idegen tanácsra nem hallgatva tűzte maga elé (hogy minde- nek ellenére megvalósítsa) „növésterhét”. Azt vallotta, semmit sem ér az a gyarapodás, ha a nemzet nem profitálhat belőle. Ezért volt hangos, némelykor keserű vagy csatabárd élesítő a hangja. Azért szervezte Monort, Lakiteleket, hogy szeretve tisztelt magyarsága (a nemzet kint, és a nemzet bent) – annak ellenére, hogy évtizedekig nyögött a kommunizmus tonnái alatt – föl tudjon állni. Ki tudja egyenesíteni a gerincét, mert a frissen habzsolt szabadság (az önmagunkra való ismerést a confiteorral elősegítve) még az ég ponyvái is meg tudja repeszteni.

Politikával ugyancsak foglalkozott, mint az egyetemes magyar irodalomban nem egy elődje, de valójában – hiába viselt komoly tisztségeket, és hiába voltak e téren sikerei –, nem volt igazi politikus. Nem ismerte az „egyet jobbra, kettőt balra” táncot a parketten, idegen volt tőle a „Húzd meg, ereszd meg!” taktikája! Ha elkiáltotta, volt kitől tanulnia, hogy „Ne bántsd a magyart!”, abba ég s föld egyformán beleremegett. Politikai publicisztikája úgy hasította át a kárpitot, hogy szétfröccsent az igaztalan, de még a cselekvésbe belealvó legkisebb porcikája is. Ha ő be tudta vallani fiatalkori eltévelyedését – 1956 után erővel beszervezték, legyen besúgó (sohasem jelentett!) –, más miért kérkedik a társait földó évtizedes nemtelen cselekedetével, aktív besúgói múltjával?

Rendszerváltási cikk-cakkunkat, mikor is az addig kérlelhetetlenül anti-kommunistának mutakozó SZDSZ összefeküdt a kommunistákkal, a legnagyobb bűnnek nevezte (mint megannyi politikai bal-lépés kipécézésében, itt is volt némi igaza). Antall „kényszerlépéseit” (?) megvetette, nem szólván arról a későbbi régi pufajkás–új pufajkás gyalázatról, amit nemzettestvéreink kitagadása jelentett. A toll a kezében – akár tárcáit, novelláit, drámáit vesszük (ebben volt a legzseniálisabb!) – csaknem mindig

kés volt. Gyógyító szike? Az is, de legtöbbször kíméletlen munkaeszköz. Folyt a vér, ha vele cson- tig hasított. Minthogy gyakran – szókimondásával! – önmagát sem kímélte, a legyőzöttek mellett néha ő is a csatatéren feküdt.

Ám irgalmatlanságában is irgalmas volt. A dramaturgia mívese – az volt a végzett szakmája – nagyon is tudta, hogy mit bír el a színpad. Dialógusai úgy voltak – egyedülállóan a kortárs magyar drámairodalomban – költőiek, hogy noha bravúrral kezelte a tollat, nem a költőien szép szavak adták a gerincét, hanem az értelmiségi közbeszéd filozofikusságukban is szürke közlésmondatainak – ilyen a természetes légzés – legegyszerűbb rendje. Kérdés-felelet morálja. Ebben a közhelyeket „lírai” – egyedien különös – magasságokba emelő mód- szerben, bármily furcsán hangozhatnak is, József Attilához hasonlatos.

Ha a „kettes kolbászt” egyetlen lendítéssel a kis- ember nyaka köré csavarintotta, s Ő mint Nehézfiú elindult az értelmiségi létet, a csalódásokat, a társadalom ficamait és a ritkás örömeiket nem kevés öni- róniával szétszerelő – félelmetes mikroszkópja alá helyező – útjára, szinte megnyílt a föld. Nincs mód felsorolni, hogy ebben a vulkáni hasadékban milyen ragyogó virágok nyíltak, elég legyen a *Házmestersiratóra*, a *Ki lesz a bálanyára*, a *Döglött aknákra*, az *Eredeti helyszínre*, a *Nagytakarításra*, a *Deficitre*, a *Majálisra* emlékeztetni. Hogy legújabb esszé-drámája, a Trianon átkait kutató-kereső-meg- nevező, az időjátékkal bravúrosan élő *A hatodik koporsó* közéljük tartozik-e, majd az utókor fogja eldönteni.

Az utóbbi két évtized bicegő kultúrpolitikája (hány mankóra se érdemes kapott mankót!) nem sokra becsülte Csurka Istvánt. Politikai szerepvállalása(i) miatt? Lármafa volta miatt? Ami igaz, igaz, a Nehézfiú – ha tudta magáról, ha nem – nehéz fiú volt. De szíve mindig a közösségért, a megalázotta- kért, az eltékozolt, ellopott, az úrhatnamság miatt gajra ment javakat siratókért dobogott. Ha sok-sok hónapig nem húztam volna el műveinek újraolvasá- sát, a készülendő – már sohasem megvalósuló – interjú sok mindenre választ adhatott volna. Belé akartam meríteni a kést, nem számolván az idővel. Közben a halál működésbe hozta senkinek sem kegyelmező méregfullánkját. A Nehézfiú, fájdalom- munkra, elment. Kötelességünk kimondani, amit a jövő föltehetően igazolni fog. Nagy író volt.

CSURKA ISTVÁN
Fesztiválkandúr

Állt, helyesebben inkább állongott Nehézfiú egy széles tér felső szélén, és minden meggyőződés nélkül lengette a karját. Valaki viszont valóban állt mellette, valaki helybeli, szervező, bennfentes, aki sorra bement, melyik villamoson melyik csapat érkezik, honnan, ki a vezetője, s van-e esélye a továbbjutásra. A villamosok pedig szorgalmasan érkeztek, a gyereksivaj kiforrt a kocsikból, a vezetőknek intettek. Nehézfiú nem akarta tudni, melyik együttes honnan jött, s mit ad elő, de a bőbeszédű ezt nem vette figyelembe. Többször hivatkozott a pártbizottság és a minisztérium szándékaira, már ami a helyezéseket illeti. Nehézfiút a „középdöntő problémája” sem érdekelte. A villamosokon, amelyeknek létezése képtelenség volt ebben a vidéki városban, mint ahogy a tér is, amelyre befordultak, a túlságosan lelkes, integető fiatalokkal és serdülőkkel érett nők is érkeztek. Nehézfiú ismerős után kutatott az érett nők között. Ez a kutatás viszont mélyen valóságos volt, mindent hitelesített. Nehézfiú hajnali álmában is attól félt, hogy a szerelvényekből kihabzó örömmujongás és a sín visítása felébreszti, mielőtt megálmodna egy nőt, aki megvolt vagy majdnem megvolt egy ilyen fesztiválon.

Álmában is örült, hogy hitelesen álmodik. Mindenki úgy érkezett meg, mint annak idején, mintha az olimpiai stadionba fordult volna be, nemzeti zászlók alatt. A vezetők a peronokon álltak piros nyakendőben, és a sikeres szereplés előlegeként mindenkinek lengettek egyet, ha netán egy kérdőző ténhén várta volna őket, annak is lengettek volna. Mind-egyik felismerte Nehézfiút, mint a zsűri egyik tagját. Ez a valóságos kiszállásokban nem mindig történt így, de Nehézfiú nemcsak azokat utálta, akik felismerték, hanem az egész örömködő fajtát, a lengetőket és a visszalengetőket. A lelkendezők rajai a hetvenes évekre teljesen elborították a rendezvényeket. Mintha a rendszer semmi mást nem is várt volna el tőlük, csak az állandó boldogságot, pártserűen a „gondok és nehézségek ellenére való pozitív hozzáállást”. Nehézfiú mindig egy kis szovjet ízt, egy rejtőzködő Osztap Bendert érzett ezekben a népnevelőkben, akik magyartanárnak közepesnek, tornatanárnak fáradékonyak bizonyultak. Láta raj-

tuk, hogy a lelkük mélyén utálják azt, amit csinálnak, s elégük van az egész rendszerből, mert valójában szűkösen élnek. Az áramlás irányát is látta: a lelkendezésből piros könyv lesz és funkció, és attól kezdve ő várja el a lelkendezést az alulról jövőtől.

Az álombeli színjátékszófesztiválhoz tartozó nő azonban ébredésig nem sikerült megálmodnia, s emiatt Nehézfiú keserű szájjal ébredt fel. Tulajdonképpen erre ébredt: nincs nő. És éppen akkor, amikor minden annyira valóságos. Nemcsak a tér, a villamos, hanem a viszony is, amivel a kultúros félembereket, kiségzisztenciákat lesajnálta, sőt néha viszolygott is tőlük. Ez tette hitelessé az álmot: a viszony a rendszerhez. Mindig így állt minden tér szélén: az úttörővezetők, a műsorokat betanítók, az elvetélt magyartanárok a szocialista rendszerért lelkesednek, viszont könnyen elérhető és sokszor egész jó nők vannak köztük, inkább a második vonalban, a zongora mellett – ha van zongora – és a gyerekekre való felügyelésben. Megszerzésüknek sokszor egyetlen akadálya volt: lekötve hozta magával őket a lelkendező vezető. Ezt némelyik nő be is vallotta Nehézfiúnak: – Ne haragudj, jó lenne, de nem merem megtenni. Képesítés nélküli tanító vagyok, akármikor kirúgathat. Elég, ha elvéteti tőlem az énekórát. – Ilyen nagy hatalma van? – kérdezte Nehézfiú. – Benyalta magát a pártbizottságon. – Az őszinteség magáért beszélt. Nehézfiú magához húzta a nőt, és hosszan, mélyen a szájüregébe hatolva megcsókolta, miután a nő egy nagyot sóhajtott és elsielt. De ez most nem volt benne az álomban, ennél fogva az álom negyven év múlva kínzó hiányérzetre végződött.

Felébredve mégis rögzítette magában az álmot, és jól megpörgetve emlékezetét azonosította az álombeli teret egy valóságos kisvárosi térrel és a hozzá tartozó fesztivállal. A viszonya a gazdag, árnyalatos álomhoz és ahhoz az önmagához, aki ezeknek a vidékjárásoknak az idején volt, rendkívül izgalmas témát szolgáltatott most, ennyi év után, s olyan összefüggések feltárulását, amelyeket akkor elfojtott és eltolta magától, hogy ne zavarják a kalandok hajszolásában és az ezt ösztönző mohó élményszerzési vágy kielégítésében. Mert azért mindig ez volt a fő cél: begyűjteni mindent, az egész életet. Hogyan van az, hogy a harminc évvel idősebb Nehézfiú álmodja vissza önmagát abba az állapotba, amikor ezek megestek vele, és az álom olyan viszonylatokat ragad meg, amelyek már régen elenyésztek? Az álom tárgya

nem is a történet, nem a kisváros és nem a vetélkedő, hanem az az ember, aki megérkezik és körülnéz, és az a legfőbb gondja, hogy kit fog megszerezni ebben a két napban, ebben a „kulturharcban” – ahogyan csak magában, saját használatra nevezte ezeket az eseményeket –, és milyen kalanddal kitömvé tér vissza a székesfővárosba elszámolni a felvett útiköltséggel ésapidíj-előleggel.

Melyik kiszállás volt ez?

A teret sehogy sem tudja megtalálni. A tér nincs meg a valóságban. A régi, a forradalom előtti Baross tér volt körülbelül ilyen, ahol a háromfelől befutó villamosok körbefordultak. Egyedül a negyvennégyes haladt tovább a Rákóczi úton a csonka, még fel nem épített Erzsébet hídig, s a tér közepén Baross Gábor szobra állt. De a Baross tér már a megálmodott fesztivál idején sem létezett ebben a formájában. Amikor megépítették a földalattit, annak bejáratához illesztve a teret kimélyítették, s eltűntek a régi villamosok, és elvitték a szobrot is. Igaz, a szobor már az álomban sem volt benne. Az álom rendezője tudja, hogy a Baross Gábor-szobrot nem szabad beleálmodni egy vidéki kiszállásba? Nehézfű már ébren azon gondolkozott, hogy ki és mi álma rendezője, ez a független művész, akit nem zavar, hogy ilyen tér nincs, de arra ügyel, hogy se Baross-szobor, se földalatti-végállomás ne legyen, de legyenek villamosról integető úttörővezetők, legyen kiáradó lelkendezés, legyen félreismerhetetlen Kádár kori levegő. Csak az álom lehet ennyire kísértetiesen hiteles, pontos és ugyanakkor gonosz. A villamosok pedig olyanok voltak, mint San Francisco dombra kapaszkodó járatai, amelyeket csak egyszer látott és használt életében, sokkal később, mint ahogy a fesztiválkalandok megestek vagy nem estek meg.

Az éber folytatás megdöccent. Felkelvén élni kellett, megtenni a napkezdés szokásos lépéseit, válaszolni kellett és visszakérdezni, ugyanakkor egy szót sem szólani arról, hogy egy álomban él és egy nőt keres, akit az álom nem hívott elő, de aki a valóságban – talán – létezett. Közbelépett egy másik akarat is, a nappali, az éber, amelyik most már csak a tényeket kereste: hol és mikor és miért, és volt-e befejezett kaland.

Később rájött, hogy tulajdonképpen csak a várokozás izgalmát álmodta meg. Ebből az következik, hogy az álom számára is ugyanaz fontos, mint az éberlét számára? A kezdet? A bimbózás? Amikor még minden megtörténhet? Ez viszont maga a fiatal-

ság. Az álomban ugyanakkor politikai helyzetfestés, sőt önkritika is volt. Ez mai agyának bürokráciája lenne? Mai agyunkkal álmodunk, de a felhozott múlt visszabeszél, s esetleg átveszi a hatalmat is?

Visszament oda, hogy érkeznek a villamosok, és ő kiszemeli a magának valót. A villamosok peronján azonban nem állt egyetlen akkori nő sem. Ennek elmentmondott, hogy a villamosokon nem állt a peronon egyetlen akkori nő sem, és bent az ablak mögül sem tekintett ki egyetlen szempár sem, amelyet csókvárásban megittasulva akkor lehunytt, most pedig emlékezve ráemelt valaki. Pedig egyes fények, csillogások, könnyek a legmesszibb múltból is fénylenek. Vágyakozón vagy elhagyottságtól nedvesen, szemrehányón és hívó melegséggel, és az embert erős félelem fogja el.

De szabad-e neki most ennyi év után bolygatni ezt az elmúlt életet, ezt a letöltött büntetést? Hány embert bánthat meg, akik áldozatul estek mohóságának és azokat, akiknek hűséggel tartozott volna, s akik most azt kapják, hogy miattuk volt kielégületlen. De hát nem miattuk! – kiáltott fel magában, hanem az egész élet volt kielégületlen, rabélet. S ezen túl is, mennyire dönti le a saját szobrát, ha bevallja, hogy ennyire éhes volt az alkalomra, s milyen ember az, aki ennyire ki van szolgáltatva önmagának és ennyire vágyik kirepülni valamilyen kalitkából? Az alkalom? Vajon nem vagyunk-e mindannyian kiszolgáltatottjai életünk alkalmainak? Nem csapunk-e le mindannyian mint a vércse minden megszerezhetőre? Testre, lélekre? Nehézfű félt a témától, amit megálmodott.

Aztán mégis átvitte az egészet a félelemmel együtt az íróasztalhoz. „Ez az” – adta meg a címét is a témának: „Történesek az Álomban.” Később azonban ezt elvetette, mert túlságosan fellengzősnek találta. Nem túrt meg semmi irodalmiasságot az irodalomban, mármint a sajátjában. Az alkalmat nagybetűvel gondolva. Hiszen mi más volt az ifjúság s még a férfikor nagy része is, mint alkalom. Utálta és lenézte az egész fesztiválosdit, az író-olvasó találkozót, de ősszel és tavasszal mégis el-eltárolt néhányat, mert élményt remélt.

Ébren folytatni, megíráshoz előkészíteni nem egyszerűen csak emlékezés és emlékek rendezése volt. Az álom korhűség tekintetében kísértetiesen pontos és utánozhatatlan volt. Ahogy ő ott állt a téren, kissé hanyavetien és leereszkedőn, és ahogy a kanyarpályára befutottak a villamosok, rajtuk a zsi-

vajgó gyerekek, akik semmit sem tudnak az egészről, a pedagógusok, akik mindenről tudnak, de semmiről sem akarnak tudni, és ahogy ő ott mosolyog idegenként, de mégis egy bizonyos mértékig résztvevőként, mindez maga volt a kor, amelyben élnie adta. De most mit írjon meg? Azt-e, hogy neki magának az álomban is az az önképe, hogy semmi köze sincs az egészhez, kívül és fölül van a rendszeren, de mosolyog, és nem mutatja ki, hogy kívül és fölül van a szocialista rendszeren, amely vetélkedőket szervez, vagy azt írja meg, hogy mindez csak önáltatás volt már akkor is, mert valójában ott állt a tér szélén, és az egyik zsűritagként leste a nőket. „Megálmodtam a mentális rezervációt” – gondolta, s ezt fel is jegyezte, hogy írás közben majd figyelmeztesse a lényegre. Elképzelt egy mondatot, de még nem írta le: „a tér szélén ott áll a mentális rezerváció”. Felállt, és néhány percig sétálgatott a szobájában.

Egyszer csak beugrott egy város, egy fesztivál. A nyomravezető a fiatalember volt, aki már az álomban is valós személyként, helyhez és időhöz kötötten állt mellette. Kelet-Magyarország, Sárospatak, hetvenes évek.

Nehézfiú kétségbeesetten látott munkához. A fiatalember, aki az álomban mellette állt és mint valami riportert közvetítette az érkezéseket, éber állapotban felidézve sem volt rokonszenves. A helyi vagy a megyei szervezőbizottság küldte a nyakára, és nem nagyon bízott benne. Akkor Patakon ő volt az egyetlen, aki olvasott tőle valamit. Ez tette egy kissé gyanúsá. Igaz, ezt a gyanút később feloldotta azzal, hogy átadta a verseit. Nehézfiú emlékezett az arcára és arra is: nem volt költőarca. A versek átadása szombat éjjel történt a búcsúvacsorán. Akkorra Nehézfiú már félig-meddig kalanddűlőre jutott a helyi pártbizottság kulturális osztályának egyik munkatársnőjével. A versköteg zakója oldalzsebébe került, mert az azonnali lektorálást mindig elhárította. Még évtizedek múlva is emlékezett saját mozdulatának a keserűségére, amellyel a zakója oldalzsebébe csúsztatta a borítékba zárt paksamétát, választ ígérve. Az egyetlen olvasó is csak azért olvas engem, hogy elindítsam a pályán. A lány a járási KISZ kulturális osztályáról ezzel szemben még csak icipici zavartságot, lelkifurdalást sem érzett amiatt, hogy semmit nem olvasott tőle, sőt azt sem tudta, miféleképpen ír, illetve azt sem, hogy miben áll az körülbelül: írni. Egy elvtársat látott benne, aki Pestről van itt. Nehézfiút ez természetesen nem zavarta. A megrepetázott pörkölt

és a negyedik pohár bor után azt állapította meg, hogy nem választott rosszul. „A felhozatal egyik legjobb nője, már ami a testét illeti.” A vacsora egyébként a falak mentén körbeterített asztaloknál zajlott, egy erre a célra kiürített iskolai teremben. Nehézfiú semmiképpen sem akart berúgni, ezért bőségesen evett, és sok vízben főtt krumplit is mellényomatott. Számára és néhány másik zsűritag számára a kancsókban száraz szamorodnit hoztak az alkalmi felszolgáló asszonyok, az egyik helyi termelészövetkezet kipirult arcú, tiszta kötényes családanyái. A köznép előtt világosabb színű fehérborok álltak, azokat Nehézfiú meg sem kóstolta. Amikor át-átment táncolni a másik terembe, a poharát nem vitte magával, hanem hazajárt inni. A táncteremben a zenekar olyan számokat játszott, amelyeknek a fesztiválon, ha tilosak nem is voltak, senki sem vetemedett eljátszásukra. Ott csak magyar népdal vagy orosz dal jöhetett számításba, mert ott mindent a zsűrinek játszottak. Zsúfoltan, egymásba érve táncolt a fesztivál. A győztesek mélyen beléptek a vesztesek nőinek, és a vesztesek férfiai egy kicsivel részegebbek voltak.

A lány dereka kellemes fogású volt, noha fiatal kora ellenére egy kicsit vastagon párnázott. Ha közelvonta magához, érezte, hogy a melltartó alatt nagy, de egy kissé szintén puha állagú a melle, és zavarónak csupán egy bizonyos, nem valamilyen krémtől, hanem esetleg a mosdatlanságtól származó édeskés szaga bizonyult, amit persze boros jóindulattal tejjiltatnak is lehetett tartani. Nehézfiú gyáva-ságnak érezte volna, ha emiatt megfutamodik. Meg lehetett szokni ezt a testszagot, és különben is, a párok összeálltak. Vacsora után a finnyáskodásnak már egyetlen fesztiválon sem volt helye. Világossá vált számára, hogy ezen az estén nincs más lehetősége. Ez viszont „ziccer” volt. Két keményebb állagú hússos combja, amelyek közé a tangók közben – rendszerint csak a tangókra kérte fel, máskor hagyta, hadd vigyék el mások, a helybeliek és a versenyzők – mélyen belépett, némi kárpótlást ígért a testszagért.

A lány, noha érzéki jelenség volt és fűtött tekintete, apró, mindig egy kissé párás szürkés-kék szeme némi kielégületlenséget és kaphatóságot kölcsönzött gömbölyű arcának, nem tartozott az estély felhozatalának élbolyába. Semmi kifinomultság, semmi városiasság nem volt benne, lerítt róla paraszti mivolta. Ez azonban Nehézfiút nem zavarta. Nehézfiú tudta, hogy fesztiváltekintélyét az semmisítené meg, ha nő nélkül maradna és ezt látnák. Szébb lett volna ugyan,

ha valamelyik élnő van kipányvázva számára, de azokat valahogy most nem is kívánta. Az estély sztárjait már lekötötték az élelmesebbek és az ügyesebbek, azok, akik nem „gatyáztak” annyit a hivatalos dolgokkal, a zsúrizéssel, és nem vállaltak el még külön író-olvasó találkozót az egyik üzemben – 14 résztvevő előtt –, mint ő. A csillagok közül csak egy volt helybeli, egy tornatanárnő, aki „népitáncolt” is, s aki egész este csak egy szolnoki táncossal járt-kelt, táncolt, s akivel kettesben néztek le mindenkit, akinek hozzájuk képest csökevényes volt a mozgáskultúrája. Mindenkinek az volt. Ezt Nehézfiú teljes mértékben megértette, neki az ilyen nőknél soha nem volt esélye, ezeket ő legfeljebb feleségül vehette volna. A másik két sztár Pestről érkezett. Alapjában véve ezek sem érdekelték, többször találkozott velük már más alkalmakon, s pestivel már csak azért sem volt érdemes kezdeni, mert az a folytatólagos kaland lehetőségét hordozta, s az egy egészen más műfajba tartozott. De hát itt most mégiscsak ők voltak a királynők.

Erre inni kellett. Egyszerűen nem lehetett mást tenni, mint ráinni. A lány rá is szólt úgy két óra tájban: miért iszol ennyit? Ez egy kicsit kijózanította. Csak nem a jövőendő együttlétiük minőségét félti ez a lány az ő ittasságától? S ha igen, honnan van ennyi tapasztalata? Hirtelen vonzóbbnak, értelmesebbnek érezte.

Ki is hagyott egy jó órányit ivás nélkül, elállt a harmadik teremben, amely a kollégiumi udvar másik szárnyán nyílt, s ahol a tisztán helyi cigányokból álló „népi zenekar” játszott, és a társaság dalnokai gyűltek össze népdalt énekelni. Persze nemcsak népdal járta, hanem minden, ami jött, és sokan már ott is ittasak voltak, és a nótázás sokszor csak abból állt, hogy bődületesen túlharsogták egymást. Nehézfiú belekeseredve nézte a nótázó alakokat, a sok bor hatására maga is nekiszomorodott valaminek, és elfeledkezett a lányról, a helyzetről. A verejtékes nótázás sorsokat rajzolt elé, amelyekbe borosan beleéreznie magát, elemezni őket, kitálatni fájalmukat, jó mulatságnak, emelkedett törekvésnek bizonyult. Fájdalmasan fölémelkedett az egész fesztiválnak, néha maga is bekapcsolódott egy-egy sírós nótába. Egy kis időre elfelejtette a lányt és a célját vele.

Meglátott és felismert a falnál ülve egy férfit, aki nála vagy tíz-tizenöt évvel idősebb volt és akivel 1957-ben együtt raboskodott Kistarcsán az interná-

lótáborban, s aki a tekintetéből kiolvashatóan szintén felismerte őt, mint egykori rabtársat. Hosszan és mozdulatlanul rajtahagyta a tekintetét, de nem szólt, másképpen nem jelezte a felismerést. Amikor pedig Nehézfiú megindult felé, azonnal elmenekült. Nehézfiú megértette, hogy a férfi múltjának ez a része le van tagadva. Látott énekelni egy sötét ruhás fiatalembert, akinek csengő, szép, majdnem iskolázott hangja volt. Ez is valami tanítóféle lehetett, és semmi mást nem csinált, csak egy-egy szép, már csak általa kiénekelhető hangzás után ráemelte a szemét, mintha azt mondaná: látod, én itt rohadok ezzel a hanggal. Igaz viszont, hogy ezek után a teljesítmények után mindig megtapsolták. Látott baltával fargott arcokat, nyilván a helybeli versenyzők szüleit, akik mindig egykedvűen fűjték a más által kezdett nótákat, s fel csak akkor derült az arcuk, amikor ők kezdtek el egyet, s aztán ebbe is belefáradtak, és nagyot ittak rá. Habzott a duhajság a sűrűn befüstölt teremben, és az egész mégis végtelenül szomorú volt. Szomorú, szomorú.

Nehézfiú kiszédült az udvarra, mert a sírás fojtogatta. Ez az érzélgősségi roham máskor is rá-rátört egy bizonyos alkoholmenyiség után. Két-három mély lélegzet helyrehozta, és a könnyei sem eredtek el, de jólesett a nyirkos, hideg áprilisi levegő, a kis borzongás. A lány jelent meg mellette.

– Rosszul vagy?

– Nem. Levegőzöm. – És azzal átölelte, magához húzta, és hosszan, egyre jobban magához szorítva egész testfelületét csókolni kezdte. A lányból sóhaj szakadt fel.

– Menjünk – mondta Nehézfiú.

– Nem lehet, nekem meg kell várnom a végét.

– Te jó Isten, az mikor lesz?

– Ötkor kitakarítom őket, hatra leszámolunk. – Aztán minden átmenet nélkül: – Hazakísérsz?

– Haza? Otthon vannak a szüleid, nem? Inkább te engem, külön szobám van, ott a cuccom is.

– Azt nem tehetem meg. Szépen hazakísérsz, majd meglátod, jó lesz. – Körülnézett az udvaron, és most ő kezdeményezett csókolózást. Ennek végén Nehézfiú megkérdezte: – Hol laktok? Messze?

– Nem – mondta a lány, és hozzátett egy közeli falunevet. Valamint azt, hogy csak négy kilométer. Nehézfiúban erre egy kicsit megbillent a dolog. El sem tudta képzelni, hogy az előadónő nem a városban lakik. Az éjszaka alatti beszélgetéseikből, tánc közben kiderült, hogy a lány a járási pártbizottság kulturális

osztályának előadója, s ez a rendezvény, elsősorban anyagilag alája tartozik. Majd jelentést is kell írnia róla. Nehézfíú ennek nem örült különösebben, de az összesimulások, a biztató nézés, a lány bepárásodó tekintete azzal biztatták, hogy ő semmiképpen nem lesz benne ebben a jelentésben, mert ami következik, az a párt előtt bevallhatatlan lesz.

– És mégis, mit csináltok a kulturális osztályon? – kérdezte a csókolózás után.

– Harcolunk – mondta a lány. – S mivel látta, hogy Nehézfíúnak ez kevés a megértéshez, hozzátette: – A pataki klerikális reakció ellen.

– De hát Patak református, itt nincs klérus.

A lány ezt egyszerűen nem is értette, és megjegyzés nélkül hagyta.

A hatórási indulásból hétórás lett, már jócskán világosodott, és a nyirkos levegőben, a hegyek felől fújó, nem túlságosan erős, de néha erős lökésekkel tarkított szélben egy országúti séta nem ígérkezett kellemesnek. A téblábolás még ennél is idétlenebb volt: ahogy fogytak a vendégek, ahogy kitértorogtak a félrészeg résztvevők, az elfáradt, alkalmi társ nélkül maradt nótáskedvűek, a szétesett arcúak és az egykedvűségükbe mindig visszasüppedők, a hajnalra összetöppedt zsúritagok, s ahogy ritkult a nép, úgy vált egyre érthetlenebbé, hogy Nehézfíú miért nem megy már a szálláshelyére. Bujkálnia kellett. „A zsúritag elvtárs még marad?” Elvégre azt, hogy ő az előadónót várja, mert haza akarja kísérni a szomszédos faluba, mégsem köthette senki orrára. Ez a kényszerhelyzet természetesen, a bevallhatatlanság kétes színbe borította az egész leendő s majd a szomszéd faluban beteljesedő fesztiválviszonyt. Így ez már nem volt a zsúritag könnyed és fölényes flörtje, hanem valami elemi kiszolgáltatottság műve. Ezt szégyellni kell? Ez nem dicső scalp, mintha valamelyik népevelőt fektetné a szálláshelyi vaságyába vagy máshová. Nem mintha az előadónó nem lett volna még ezekhez viszonyítva is kívánatos teremtés, gömbölyű idomaival, teltségével és a mindig egy kicsit párázó szürkés-kék szemével, amely vágyakat, egy kis kielégítetlenséget és elérhetőséget árasztott, de ennyi áldozatot egy pesti zsúritagtól mégsem érdemelt. Vagy ha igen, akkor ott valami más is rejlik. Nehézfíú ebbe a másokban talán megszülető feltételezésbe beleborzongott, és már-már elindult egyedül, mindent feladva. Félt, hogy egyszer csak valahol megkérdezik tőle: „mi újság, elvtárs, válságban van a házassága?” Az éjjel, a táncok-

ban nagy forgalmat bonyolított le az előadónó, s akkor még egy nagy selyma, egy fesztiválkandúr szerepében tetszeleggetett, s a fesztiválkandúrokat sehol nem szokták feljelenteni, mindig a megtévedt, elázott családapák húzzák a rövidebbet. Ácsorgás közben veszélyes lett a dolog, de váratlanul elébe toppant a lány, aki közben hideg vízben megmosakodott és egy vadonatúj, kívánatos lényként állt előtte. Nehézfíú mindjárt a tompora izmos bástyafokára tette a kezét. A dolog eldőlt.

Kivilágosodott. Kifelé a városkából még a kezét sem fogta meg Nehézfíú, mert kint az utcán minden ilyen kísérletének gyengéd, de határozott elutasításából megértette, hogy ezt mint előadónó akkor sem engedheti meg magának a lány, ha senki nem jár még az utcán. Meleg nappal ígérő félnyirkos idő volt, vasárnap reggel, amikor álmosabban, vontatottabban indul meg az élet, a forgalom mindenütt. Hét órákor egyszerre több templomban is harangoztak, igaz, csak néhány ütésnyit. Hanem amikor kiértek a határba, az országútra, a frissebben járó szélbe, Nehézfíú az első száz méter megtétele után megállt egy még kopasz eperfa alatt, magához húzta az engedelmeskedő lányt, és mélyen, hosszan belecsókolt, majd megmarkolásza súlyos, nagy, de nem elég tömör mellét és mindenütt, ahol csak akarta, megsimogatta. A lány többször felsóhajtott, el-elakadón, és nem is titkolta, hogy ő is felgerjedt. Nehézfíúnak azonban a saját felgerjedése lett a vesztesége. Az alhasi vérbőség megmozdította egész éjjel terhelt beleit, s olyan heves, gyötrő székelési inger fogta el, hogy felnyögött tőle. A csókolózást azonnal abba kellett hagyni. Nehéz, szaggatott mély légzések következtek, de jó időbe telt, amíg ez csillapította valamelyest az ingert, amely az első pillanatban szinte visszatartatlannak látszott, és minél inkább küzdött vele, annál jobban gyötörte. A Nehézfíút kiverte a verejték.

– Szarnod kell? – kérdezte az előadónó, s válasz sem várva elindult. – Nekem is. Menjünk, egy negyedóra alatt hazaérünk, ha kilépünk.

Az inger, a vágy, a gerjedelem Nehézfíúban egyszerre abbamaradt. Egyszerűen elvágták benne a filmet. Nő, lány vagy asszony, hosszú együttélés után, vagy alkalmi ismeretségben ezt így még soha nem kérdezte meg tőle. A durvaság és a természetesség olyan vegyülete volt ez számára, ami csak ámulatot váltott ki belőle. Megszűnt vére heves áramlása teste alsó részeibe. Mivel ezt a nyers, vaskos kérdést nem tudta elhelyezni eddigi életében, hirtelen azt

sem tudta, benne van-e még a saját folyamatosságában, vagy egy ismeretlen világba gyalogol az országúton, ahonnan esetleg nincs visszaút. Beleibe vas-kos, nehéz, kőszerű nyugalom költözött, s ennek örülve a lány után lépdelt, igaz, eleinte óvatosan, nehogy a sietés visszahozza a gyötrő ingert. Útközben mégis többször meg kellett állnia, mert a gyorsabb járás újra megmozdította benne az éjszaka emésztett és emésztetlen terheit, s újra meg újra kilátástalan-nak tűnt a feltámadó inger leküzdése.

A lány szüleinek háza szerencsére majdnem a falu szélén állt. Kissé düledező deszkapalánk nagykapuján nyitott be a lány egy portára, amely maga is kicsi volt, szegényes, úgyszólván nyomorult. Kicsiny ablak két szeme nézett ki az utcára, s egy az udvarra. Virág és kert sehol, a tenyérnyi udvar kopár volt és rideg. A közepén egy ócska eke félredülve, a kút-ostor kissé himbálózó favödröt tartott, s mindössze néhány tyúk kapirgált szerteszét. A lány határozott, kemény mozdulattal nyitott be a pitvarajtón.

A sötét konyhában nem égett villany, talán nem is volt a házba bekötve, a család a közepén álló asztal körül ült és evett. Az asztal közepén egy hatalmas vaslábas volt, tele nagydarab, kockára vágott zsíros hússal, az egész teret betöltötte a súlyos, édes zsírszag, s a háziak az előttük fekvő széles kenyérszeletekre tették a vaslábasból kézzel kivett húsdarabokat, ha egy harapásra nem kapták be őket. Evőeszköz, tányér senki előtt nem volt, a ház ura kivételével, aki-nek a kenyérszelete mellett egy jókora nyitott bicska feküdt, amelyet néha használt is, amikor kenyeret vágott a már leszelt karéjból, vagy egy egészen nagy darab disznóhúst kettészelt. Hátral a hatalmas csikótűzhelyben égett a tűz, a réseken ki-kilövellt a lángok villódzása. Beléptökre senki sem állt fel, senki sem mozdult, ettek tovább. A lány és Nehézfiú köszöntek, s a lány, az előadónó mindössze annyi magyarázatot fűzött megérkezésükhöz, hogy a „fesztyivárlól jövőnk”. Erre senki nem tett semmilyen megjegyzést.

A lány kerített egy széket, és arra leparancsolta őt, jómaga pedig állva vett ki egy darab húst a lábasból, vágott magának egy picit szelet kenyeret.

– Egyél! – Nehézfiú úgy érezte, ezt inkább csak a köztük lévő viszony bemutatására használta fel, a tegezés büszke maga elé tartására. Kényszeredetten leült, és attól félt, hogy újra rátör az inger. A ház asszonya megismételte a kínálást. – Tessék, éljen vele. – A ház ura megerősítette ezt: – Van elég. – A suhanc kutató pillantásokkal méregette. Nehézfiú émelygett,

és egy kis reszketés is átszaladt rajta, amikor a lábas fölé emelkedett a keze és kézbe vett egy darab húst. Se meleg, se hideg nem volt, a zsír éppenséggel nem fagyott még rá. Kissé sótlannak érezte, és semmilyen fűszerezés nyomát nem vélte felismerni rajta. A lány közben kiment, és amikor mosolyogva visszajött, még belenyúlt a lábasba, kivett egy kis darab húst, és bekapta. – Jólaktál? – kérdezte Nehézfiútól, mire ő rávágta: – Jól. Nem is voltam éhes.

A lány bement a szobába, amelynek ajtaja eddig be volt csukva. Félig nyitva hagyta maga mögött ezt az ajtót, és bentről intett a szemével az utána tekintő Nehézfiúnak. A férfi felállt, megköszönte a reggelit, s bement a szobába. A földes szobában középen egy hatalmasra feldúcolt, vánkossal, dunyhákkal meg-rakott ágy komorlott, szélen a falaknál másik két fekvőalkalmatosság, amelyeken csak pokrócok he-verték összegyűrt, redős állapotban, valamint egy barna ruhásszekrény, amelynek a fél ajtaja hiányzott. A zsírszag itt dohossággal keveredett. Itt nem volt annyira sötét, mert a kis ablakok keletre néztek, és a felhőkön átderengő nap fényt töltött a térbe.

A lány becsukta Nehézfiú mögött az ajtót, s látva tanácstalan álldogálását, hozzábújt.

– Lefekszünk, alszunk egy kicsit.

– És ők?

– Apám elmegy a kocsmába, délben bent eszik a pártbizottságon, csak este jön haza. Tökrészezen. Az öcsém elmegy csavarogni, anyám meg szór valamit a tyúkoknak, aztán elalszik, mert magas a vérnyomása.

– Előbb kimegyek – mondta erre Nehézfiú. Az egész felvázolt programban most már az alvás vonzotta leginkább.

– Megtalálod – mondta a lány.

Az árnyékszék néhány lépésnyire volt a ház hátsó falától. Ahogy közeledett felé, erősödött a belőle ki-áramló borzalmas szag. Nehézfiút megint rémület és hányinger környékezte. Az árnyékszéknek ugyanis nem volt ajtaja. S még be sem lépett, látta, hogy az ülőke mocskos és alatta a gödör színültig telt, úgy-hogy egészen a ferdén kivágott deszkaszáj pereméig ér. Ráülni már nem is lehet, csak fölébe kucorodni. Nehézfiú felhökölt, és megint elfogták a görcsök. A rakás tetején még halványan gőzölgött valami. Az, amit a lány hagyott ott maga után. Nehézfiúra rájött a hányás, és minden öklendezésre vastagon jött ki belőle a bor, a félig emésztett pörkölt, néha pálinkaszag ütött át a hányáson, és közben szorosan fog-

nia kellett a hasát, mert minden öklendezésre alul is megmozdult benne a kövé dermedt anyag. Fájt minden bélrésze. Kiverte a veríték megint, és elátkozta a percet, amikor erre a kalandra adta a fejét.

Beletelt vagy tíz percbe, amíg el tudott szakadni a bűzös helytől, amelynek oldalába öklendezte az éjjel mértéktelenül bevitt ételeket, italokat. Amikor úgy érezte, felül mindent kiadott magából, szívesen száját öblített volna és nyelt volna egy korty vizet legalább, de csak gyöngyöző homlokát tudta megtörölni és a zsebkendővel a száját, mert a vízért vissza kellett volna mennie közéjük. Mélyeket lélegzett, és elindult a nyitva maradt nagykapu felé. Egyszerűen lehetetlennek tűnt, hogy életében még egyszer belépjen ebbe a nagylábosos konyhába és aztán a tisztasobába, ahol a lány várta. A szobának az udvar felé is nyílt egy kis ablaka, azon elhaladtában benézett, és meglehetősen bizonytalansággal úgy látta, hogy a lány már a nagy dunyhák közt fekszik, csak húsos fehér

karja maradt kint az ágynemű felett. Lehet, hogy már aludt is. De mindez bizonytalan volt már és érdektelen. Nehézfű mély szánalmat érzett a lány iránt, aki alva várja őt.

Szerencsére hamar kiért a határba, és nem törődve semmivel egy teljesen nyílt vetésen oldalvást az útnak lekucorodott, és kiadta magából feszítő terhét. Soha nem érzett megkönnyebbülés, úgyszólván szárnyaló boldogság lett úrrá rajta, és körülézett guggoltában. Természetesen semmilyen alkalmatosság nem kínálta magát. Nehézfű megtapogatta a zsebeit. A jobb kabátzsebében papír zörrent meg. „A szervező versei” – jött rá Nehézfű, és elővette a gépelt iratot.

Csak az elsőnek a címét olvasta el. „Szerelmes kultúrharc” volt a címe. Nehézfű habozás nélkül összegyúrte, megpuhította a papírt és felhasználta. „Bocsánat, költőtárs!” – mondta könnyedén, boldogan, és maga sem tudta, miért, végtelenül boldog volt, hogy Tokaj hatalmas tömbjét látja maga előtt.

HORVÁTH DOROTTYA

Karcolhatunk eget

*Tornyosul föléd a fogadóbizottság.
„Kérem, élni jöttem” – mondod. A terv része,
hogy nem utalnak rá: te vagy a szembenálló.
Ők lefele néznek, te meg körbe.
Kérdeznél, de sürgetni nem szabad,
a válasz adott, az indok hazugság.
Összebeszélnek és továbbmennek,
felhők alatt imbolyog a fejük,
mented a csigákat lábuk elől,
kapkodod a letört virágokat.
Ez vészhelyzet. Haragnak nincs helye.
Aggódva nézed a halálarcúakat.
Még egymásnak ütköznek, s eldőlnék.
aztán kapkodhatod a világot alóluk...*

WEINER SENNYEY TIBOR

Tigris és flamingó

*Megtanulni mindig élni, napra-napot, holdra-holdat;
Énünket magunkra cserélni. Pelyhes szilánk hóesésben
Láng-tigris jöttét remélni. Égtengernek szikláira
Flamingóként kifeszülni. Vagy csak súlyos reggelek*

*Ajtájában nem dermedni, lámpahajú szöközőknek
Falaitól odébbállni. Hiszen ami fáj, és ami vág is
Mind csak te vagy, nem a Másik. Te vagy zacc és felhő,
Te vagy tegnap és az ajtó, Te vagy a perc, mikor jön Ő.*

*Te vagy tigris és flamingó. Ne állj meg! Kelj fel újra!
Ha megölte se üssél vissza. Poklot szív föl az az állat,
Ki ember nem lett, pedig ismert párat. Így menj tovább:
Áttetszően. Tükör leszel többieknek. Ha bántanak is – tudjad:*

*Megmossák az arcuk benned. Húzd ki magad! Légy erősebb,
Mint az a szürke szellem, amiről hogy te magad vagy
Tévesen hihetted. Minden egyes lélegzeted jól figyeld meg:
Amit beszívsz, amit kifújsz: csak azért, hogy elfelejthesd.*

*Úgy élj, mintha Isten volnál, nem csak önnön képzelgésed,
Hogy a látás maga áradjon ki nyilva-nyiló szemeidből,
S így magadat megfürdessed, mint flamingó minden képben,
Égi szikrák tengerében. De mikor majd tél jó és hó,*

*Láng-tigris légy végveszélyben. Víz ne fojtsdon, tűz ne érjen!
Így tanulj meg újra élni, holdra-holdat, napra-napot,
Téged önvalódra cserélni. Hogy felnőhessek én is hozzád,
Mint tigrist és flamingót, úgy taníts meg engem élni.*

A pesti presszó

Szarka Fedor Guidónak

*Virányos pesti presszó,
Lányokkal öntött, perzselő.
A hús és szesz és füst nyomán
Mulandóság üli torát.*

*Szirom-perzselten kisleány
Csillagatlan szemekkel él.
Arcába harap egy pohár,
S a habzó tömeg összézár.*

*Te tikkadtan hámozva semmit,
Éhes puttó lettél a gőztől,
Míg piszkos pannóba kentek,
Estét festő, bús mesterek.*

*Mi nem iszunk, vedelünk itt.
Bőrünkbe száradt sok álom,
Ki nem mossák semmilyen ivások;
Ifjúság, szerelem, utazások.*

JUHÁSZ FERENC
Szilánkok

Nehéz a halott költő magukra hagyott verseire a szép szavak, hasonlatok és dicséretes hímszavak boldog takaróként teríteni, az őszi lombhullás eres, színes leveleit, a nehéz szó-avart, hiszen Balázsovics Mihályhoz családilag is odakötözött házassága Katalin lányommal, s a költő már földdel mélyen betemetve, nem csillagokkal. Amíg élt, a reménytelenség nézett belőle vissza rám, oly árván, hogy pupillái a szívemre ragadtak, mint a fekete-pettyes piros katicabogarak a növényi agancsbozót bodzafa rücsökbőr szerkezetére, a levéltövekre, a levelek láng-szeplős zöld hasára. Magányos költő volt. De hát melyik költő nem magányos? Minden vers-teremtő sűrűszövésű magánya ragyogó létépítvényében van csomagolva! A költészet már csak teremtő ihletének gyászában, örömeiben és dicsőség-

vágy kegyelmében tudhat hinni, nem mások ítéletében. Mert az ítélet ott van az agyában és a szívében. A teleírt papír visszabeszél, panaszol és ítélkezik! Ezek a versek halandóság-szilánkok. Kemények, akár a köszilánk, sziklaszilánk, faszilánk, fényzilánk, kristályzilánk. Szikrázik, akár a fehéren is fekete legsötétebb téli éjszaka. S ha a kristályzilánk belsejébe ágyazott zárvány kristálykoporsóját fölnyitjuk késsel metszve, foggal harapva: a kristály-gyomorból vér szívárog és szesz szívárog, mint egy két ujjal összenyomott rovarpotrohából, mint a kaszaspók potrohából. De hát véres és könnyes szilánkhalmaz a világ is. Mint Balázsovics Mihály versei, egész ránk maradt költészete. Ennek a nyurga fiúnak csak a halak adtak nyugalmat. A folyóparti, tóparti peca-csönd. A halfogás gyönyörűsége. Ó, kemény és lágy szilánkok! Magányos, árva kőszirtek, lánghajlások! Amiknek test-anyagából, láng-irányából hideg csönd szívárgott, ha csókkal érintetted, mint a temetői sírkövekből!

BALÁZSOVICS MIHÁLY
Hálapénz*

*az utókor általában kegyetlen
 mindez nézőpont kérdése innen
 onnan akár keresztbe s az idő
 csak néha nagyító inkább cél-
 kereszt-optikája szembogarába emeli
 a mikro-részleteket csiszolatlan üveg-
 lencse ha akarod homályosabb
 mint a lélekűbúvárok kutatta
 mélység a semmi mélysége ezért
 kegyetlenebb az emlékezés a gyors
 egyszerű halálnál mikor már
 megsuhintottak az évek a fel-
 habzsoltszerű férfikor úgy nézel ki
 mint ama áldozati állat aki
 némán-ordítva a taglót várja*

*egy elhagyott vágóhid hússzínű
 téglákkal kirakott udvarán egyedül
 és nincs aki megkegyelmezzon
 és nincs aki kieresztené véredet
 az iszamos kövezetre nincs senki
 magad vagy elcsapott prédikátor
 lesajnált-csakazértis didergő éjek
 vacogó nappalok váltják egymást
 s az állat szemében tarka-rétes-
 homállyá foszlik a félelem nem
 érti nem értheti hogy egész lénye
 olyan mint egy életre kelt hála-
 pénz amit elfelejtettek otthagyni
 senki asztalánál*

* A költő *Szoborparancsolat* című verseskötetéből

VÉGH ATTILA

Kolinda

Öreg tölgyfa három ága
leveledzik a világba,
teret markol, lombosodik,
értelme csak ennyi léssen,
útnak indul három fiú
háromfelé a világba,
a legnagyobb tudósnak megy,
kicsomagol minden szépet,
ajándékát okos szóval
kikéri a valóságtól,
a középső fiú pap lesz,
minden szépet becsomagol,
a szeretet köldöksinór,
diszdobozon aranyszalag.
A legkisebb fiú költő,
pillantása sárkányparázs,
nem ad, nem kér ajándékot,
jobb szemében tudós bátyja
üldögél mint áristomba,
körülotte üres könyvek,
senki se jön beszélőre,
bal szemében a pap bátyja,
önmagának börtönőre,
körülotte halott lelkek,
dúdolgatja, amit hallott
az anyjától kiskorába.
Néz a költő szomorúan
tükrös éji, boldog órán,
testvér zokog jobb szemében,
testvér kacag bal szemében,
jaj, bátyáim, megvakulok,
a világom börtönötök,
világomat, im, kioltom,
nem láthattok többé engem,
így vessesem örömtűzbe,
minden dalom lángot fogjon,
halálotokból kihajtson,
örök halált megteremjen,
aki hallja, elsorvadjon,
szomorúan földbe hulljon,
belőle egy tölgyfa nőjön,
öreg tölgyfa három ága
teret markol, lombosodik,
értelme csak ennyi léssen.

Az őr

*Mindig a legkisebb fiú a legokosabb.
Ő jut legmesszebb az elmesélt úton.
Végül megáll Életváros kapuja előtt.
Hirtelen megpördül, elterül. Szívhalál.
Idáig vitte a legkisebbet az ész.
Életvárosban laknak, akik túljártak az eszén.
Róluk nem szól mese, a rendszer kötelez.*

*Mindig a leggyöngébb szeret legjobban.
Ő jut legmesszebb a megaláztatás útján.
Végül a Gyalázat Temploma előtt megáll.
Ásít, a küszöbre dől, elalszik. Álma az észhalál.
Idáig vitte a leggyöngébbet az érzés.
Odabent miséznek, akik átláttak a szívéen.
Nekik nem szólnak imák, a rendszer kötelez.*

*Egymás nemlétét ők ketten kioltják.
Egymásban fekszenek, hiszen Életváros
kapuja és a Megalázás Temploma egy.
Túljárt ésszel, átlátott szívvel a legkisebb
és a leggyöngébb összeolvad. Az androgün őr,
aki fektükből fölkel, itt letelepszik. Aki erre téved,
megpróbálja szelíden lebeszélni a városról,
de még senkit nem sikerült. A vándorok
átlépnek rajta, mint egy szellemen.*

*Az őr nem magyaráz és nem remél.
Hogyan mondhatná, amit maga sem érez,
csak megsejtett az ész- és szívhuzatban,
hogy boldog az lehet, aki mesehős marad,
várva, hogy a mesekönyvekből kikopjon,
vagy gyöngé szerelmes, akinek olvadó
reményeiben aranytörök sírnak, hogyan
mondhatná el az ide sereglőknek, hogy
a rendszeren túl létezik egy ország,
a meg nem született boldogok hona.*

MIKLÓSSY ENDRE
„Október hazalátogat”

Emlékeim az ötvenedik évfordulóról

*Mezey Katalinnak,
 a fenti című vers költőjének ajánlom*

„Korán reggel az ifjak kávéházába siettem. Ott találtam Vasvárit, Jókait, Bulyovszkit, Irinyit s.a.t.” Így kezdí Petőfi 1848 nevezetes márciusi napjáról írott naplóbejegyzését. Egy másik nevezetes, de októberi nap ötvenedik évfordulóján korán reggel fölöttébb kíváncsian én is így iparkodtam a Kossuth térre. Az előző hetek során ugyanis éjjel-nappal mindig lehetett ott találni valakit, sőt valamiféle keresztmetszetét is a népünknek, hajléktalan munkanélküliektől kezdve maroknyi székelyeken keresztül akadémiai doktorokig – igaz, ez utóbbiakból csak mérsékelt számban. A légkör mindenestre barátságos és felvilanyozó szokott itt lenni, sok régi jó ismerőssel a hősi ellenzéki időkből, kikkel oly hosszú idő után örömmel üdvözlöttük egymást. Közös volt ebben a heterogén társaságban az öszödi felzúduláson kívül, hogy semmibe vettük egyes demokratikusan választott képviselőinknek azt az utasítását, hogy a Parlamentben kell politizálni. Mi ezt a Parlament előtt kíséreltük meg napról napra és éjszakáról éjszakára.

Szóval reggel fél kilenc tájban. De már nem jutottam el a térre, kordon vette körül. Találkozni is csak K. Gy. Cs-vel volt szerencsém, aki nálam is korábban érkezett, így első kézből tudhattam meg tőle, mi történt itt. Volt egy megállapodás a kormány hivatásos és a tér nem hivatásos politikusai között, hogy utóbbiak maradhatnak, kordonnal elválasztva a nagy állami ünnepség idején is a téren. Az érkező nemzetközi vendégekre és sajtóra tekintettel gondolom kínos lett volna a szabadság ünnepe előtt erőszakot alkalmazni velük szemben. Csak éppen a biztonsági szervek megkérték az ott éjszakázókat, hogy átvizsgálás céljából egy negyedórára mégis hagyják ott a teret, utána majd visszajöhetnek. Ők meg elhitték ezt, csakúgy, mint 17 októbere óta szinte mindig (kivéve éppen az ünnepeket 1956-ot).

No, ez a hajó elment – bár majd látjuk, vissza fog érkezni. Mit lehet itt tenni? Mindenesetre körbejártam, hogy meddig tart a kordon. Derekas munka volt, teljesen bekerítette a teret, elért az északi rak-

partig. Séta közben azután ámulva láttam a Markó utcai mentőállomás körül a rengeteg készenlétben álló mentőkocsit. Azzal az érzéssel mentem tovább, hogy ezek sejthetnek valamit.

A Corvin közben, mint mindig, többféle ünnepség, nagy, de folyton cserélődő tömeg és cserélődő hírek, közöttük az, hogy a külföldi delegációk a szabadság furcsa, kordonok közé zárt ünneplése után az Akadémia utcán át fognak távozni. Nosza oda, hogy legalább láthassanak nem hivatalos magyarokat is. Ámulva vettem észre, hogy közben a kordon megettől kezdődött és már a Bajcsy-Zsilinszky útig ér. Itt mindenestre letanyáztunk, egy kisebb csoport válogatott transzparenszekkel, egymásnak ismeretlenek, de nem sokáig. Általában jellemző volt ezen a napon, hogy vadidegenek szívesen szóba elegyedtek egymással az utcán, sok év óta nem tapasztaltam ilyet, de mintha emlékeztetett volna az ötven évvel azelőttiekre. Volt ott egy nyolcvan fölötti barátságos öregúr, aki rendőrtiszt volt az ötvenes években, és 57 januárjában szerelt le, mert tudta, mi fog történni, és nem akart benne részt venni. „Ne a kommunistákat szidják – tanácsolta –, azok között sok volt a tisztességes. De ezek bolsevikok.” És ahogy elnéztem az utca torkolatánál rangjelzés nélküli intézkedő főember arcvonásait, a Gestapo jutott az eszembe. Modellt állhatott volna a sturmbannführer szobrához. Nem volt valami megnyugtató érzés.

A külföldiek azonban nem jöttek, mint kiderült, kicsempészték őket másfelé. Így aztán a Bazilikához indultam, mert híre járt, hogy valami ifjúsági gyűlés van ott. Nem találtam meg, továbbmentem hát arra az ünnepségre az Astoria Szállónál, amit eléggé el nem ítéhető módon a nem hivatalos magyar nép, úgy kétszázezer ember számára szervezett a „legnagyobb ellenzéki párt.” De már az ünnepi beszédek alatt aggasztó hírek érkeztek a városból.

A Corvin közben, mint mesélték, közben fordult a kocka. Híre járt, hogy az ünnepség végén elbontották a kordont a Kossuth tér körül, így aztán a gyülekezet egy része visszaindult. Wittner Mária, az ünnepi szónok, aki sejtethetett valamit, óvta őket, hogy ez provokáció, de a társaság elszánt volt, és így beleszaladt az Alkotmány utca elején közben fölállított, a gestapós cimborá által vezérelt vízágyúba. Eközben három helikopter körözött az égen, könnyű volt rájönni, hogy a földi hadműveleteket irányítják, és az is nyilvánvaló volt, hogy a kibontakozó utcai csatát rá fogják nyomni az óriási tömegre. Ezért az ünnepség

végén a rendezők kissé idegesen felszólították az embereket, hogy másfelé távozzanak. De már késő volt.

Sok rosszat lehet mondani mirőlünk, magyarokról, de gyávák nem vagyunk, ellenkezőleg, megvadulunk az erőszak hatására. Aki ezt tudja, persze jól fel is használhatja különféle célokra. Így kezdődött az egyenlőtlen felek csatája, felbukkantak az első fekete egyenruhás rohamcsapatok, a tüntetőket meg elkezdték az oszlófélben lévő tömeg, vagyis a Deák tér felé szorítani. Ők pedig megpróbálták barikáddal védeni a pozíciójukat – de hát utcakövek, mint 56-ban, már nincsenek, így elég nehezen ment a dolog. Amíg nagy ámulatomra el nem indult egy barikádnak szánt tank a forradalmi nosztalgiából kiállított emléktárgyak közül. Ezek a T34-esek ugyanis önindítóval, akkumulátor nélkül működtek, és egy találékony öreg ötvenhatos értett is a kezeléséhez. De a vízágúval szemben mit sem használt, a vizet pedig ötletesen be is színezték, hogy könnyű dolga legyen majd a razziáknak. A víz mellett persze mást is bevetettek. Szerepe lett a könnygáznak, a gumibotnak, a gumilövedékeknek, sőt még az élővilág is felbukkant az avatott kezekben, vipera formájában.

Az első meglőtt sebesültet még az ünnepi beszéd alatt láttam, odahozták a Károly körútra, erősen vérzett, a környező emberek orvosért kiáltottak. Azután – nem hittem a szememnek – megindult a lovasroham. Az egész, széles Károly körút tele emberekkel, és akkor beléjük vágtattak, akár hajdan a cár atyuska kozákjai. Csodával határos módon nem történt tömegkatasztrófa, egy barátom szerint azért, mert a ló intelligens állat, nem úgy, mint a gazdája. Egy méterre zúgtak el mellettem, és ebben a pillanatban úgy elfogott a pulykaméreg, hogy szinte bármire képes lettem volna.

Jött azután az SA, a rendőri jelzés nélküli paramilitáris egyenruhás osztag más irányokból is, a tömeg pedig, amely már hazatérőben volt, most meggondolta magát, és kisebb-nagyobb csoportokra bomolva elindult az utakon, világos cél és útirány nélkül, de elszántan. A gáztörvények érvényesülését láhattuk itt: nyomás alatt minden gáz összetömörödik.

Révész Máriusz, a Parlament megválasztott képviselője igazolványa felmutatásával megkísérelte a rohamosztagot megállítani, ne támadjanak az emberekre, de leütötték, megrugdosták, igazolványát eltaposták. Eszembe jut erről a fiatal Kovács Imre esete. 1934-ben a békéscsabai piacon beszélgetett az emberekkel, szociográfiai munkája közben, és odament egy

csendőr, feltehetőleg valami izgatót látván benne. Ott volt azonban Matolcsy Máttyás parlamenti képviselő is, akinek a megbízásából a felmérés készült, rászólt a csendőrre: „álljon vigyázzba, fiam!”, és elővette az igazolványát. A csendőr meg tisztelgett és lelépett. De hát az más rendszer volt, Horthy-fasizmus, mint tudjuk. A mi esetünk inkább Kopácsi Sándor rendőrkapitányéhoz hasonlít, aki, midőn Szerov tábornok 1956. november 5-én letartóztatta, hiába vette elő a képviselői igazolványát, a KGB-főnök röhögve bele-rúgott és rátaposott, akárcsak szerény kései utódai.

Kilenc óra felé holtfáradtan hazagyalogoltam, a továbbiakhoz csak a tévétudósításokból volt szerencsém, meg szomszédok elbeszéléséből, akik hajnali kettőig őrizték a barikádot az Erzsébet hídon, várván a „traktorosokat”, akárcsak 56-ban az ENSZ-csapatokat. Isten tudja, lehet, hogy volt is ilyen szándék, de józan önmérséklettel meggondolták magukat. A rohamosztagosok pedig átfésülték a várost, berontottak a presszóba, összeverték és elhurcolták, akit csak jónak láttak, számos külföldi turistát is. Egy fiatal mexikói egyetemista, aki éppen látogatóban volt nálunk, ámulva kérdezte a vendéglátó barátjától: „Ti, magyarok így szoktatok ünnepelni?”

És végül megjelent Budapesten London hajdani halhatatlan zenészenek, Händelnek a szelleme! Miközben az utcán a vízizenével szolgáltak a rohamosztagosok, a Kossuth téren, a kettős kordon mögött nagyszerű tűzijátékkal ünnepelték a magyar szabadság napját azok, akiknek mindez szabad volt.

Néhány héttel később született meg a FIFA döntése arról, hogy a labdarúgó Európa-bajnokságot nem Magyarország fogja megrendezni. Az ember nem is érti, hogy miért.

2006. augusztus 18-án a következő hírrel találkoztam az interneten. „A titkosszolgálatok, egyes rendészeti operatív szervek és karhatalmi erők az alábbi főbb utasításokat kapták. Mától bírói engedély nélkül minden telefon lehallgatható Magyarországon, bárki operatív megfigyelés alá vonható, lakása, irodája átkutatható, levelei másolhatók. A BRFK vezetője, Gergényi Péter szabad kezet kapott bármilyen tömegmegmozdulás azonnali és erőszakos felszámolására. A REBISZ tartalék erőt biztosít a fővárosban és az országban. A rendőri vezetés felhatalmazást kapott – akár fegyveres erőszak útján is – bármely kormányellenes megmozdulás azonnali elfojtására. A titkosszolgálati ügynököket mozgósították a piacok, vásárcsarnokok, plázák,

más tömeges találkozásra alkalmas helyeken a hangulat megfigyelésére, kormány ellen mozgolódó baráti körök tevékenységének a jelentésére. A kormányépületek őrzését megerősítették.”

Még az Öszödi Szivárgás és az azt követő robbanás előtt voltunk. Vonogattam a vállamat, két évvel az EU-csatlakozásunk után sehogyan se tudtam

elképzelni, hogy a kormány efféle bolsevik típusú polgárháborús helyzetet készítené elő. De most, a történetek után, mit szólnak hozzá?

Lányi András az eseményeket azzal az akasztófa-humorral összegezte, ami oly sokszor segített már nekünk a hasonló helyzetek elviselésében: „Nem volt forradalom, de levették.”

SÁRÁNDI JÓZSEF

Mintha

*Mintha a Hallgatás Völgyében
pihennék megint.*

*Mintha a Holdközvet csiszolt,
elektromágneses barokkiája
lenne újra a váncosom.*

*Mintha testem
halálos fáradtságát
szívná ki közben,
az idegenektől meggyalázott
magyar anyaföld.*

Káromlás

Ladányi Mihály emlékére

*Távozott veled e föld színéről
a nyájtalan utolsó nomád,
s mert sorsodnak nincs váltótársa,
felhőké garabonciád.*

*Kit érdekel legendás nyomorod,
talmi szerelmek szabad ege?
miért lettél az igazmondás
elvetemült nagybetege?*

*Lázzal fűteni, magyar télben?
Rád zárult a csemői présházszoba.
Egyedül tavaszt csinálni?! –
Hogyan lehattél ily ostoba?*

*Csaltál ötvenkét esztendeig,
csalódtál közben több évszázadot.
Ne legyen könnyű a sárga föld,
ha idő előtt elhallgatok.*

CSÍKI ANDRÁS

1988

Transzilvânia felé

Itt vagyok e kirabolt múlttal,
Miben igazságot tenni nem lehet,
Tévedhetetlen mert nincs közöttünk,
Míg halandók vagyunk mi emberek.

A XX. század árnyéka mögöttem,
S nagyapám hatalmas nagy keze,
Emlékszem a vonat Várad felé szalad,
És lengedez az újdonság szűz szele.

1988, most lettél talány nekem,
Hogy bogozzom e kételtű sorsot,
Hogy megérteni, fölfogni nem tudom –
Pontozza szívemet a kétely és a biztos tudat.

Nem tudom már, mi történt meg,
Mi az, mit én festek s rajzolok,
Gondolataimban úgy ragyognak a falvak,
Mint fénylő metropoliszok.

S kik határt vontak lelkemen által,
E gyönyörűséget el nem ijesztik,
Kiülhetnek a hét toronyba,
Egyéb gazdagságomat vihetik.

Domboldalból

„ki nem húzhatod
s hozzá nem adhatod magad”
Bágyoni Szabó István: +
– egy költő

temető a domboldalon,
a falu fekvő déli árny,
kripták kordélya pihen,
matt sárga Nap-verem,
silány szem igyekszik
mázolni újra, ami volt,
kevés félnapok hozzá,
kétségek ráspolyozzák,
holt szilvafák, mint nagy karók
verik az emlékek nyomát,
sok álmodba belekerült már,
lehet, magasba rogytál,
talált egek szakadt burkain
feszengve, hogy inged izzadt,
hideg tenyered vésett kövön,
vasalt cső a köldöködön,
tolat a Nyárádig a gyermek,
be jóleső víz alatti játék,
s a túltüzelt tarlok hevernek,
végeik, széleik egyek,
marékszám szedett múlt a sok kavics,
mind egybehegesztett idő,
el nem hajítható s a feslett zseb
elereszti, szívnél mélyebb a jövő!

SALAMON KONRÁD A Márciusi Front megalakulásának körülményei

Hetvenöt évvel ezelőtt, 1937. március 15-én bontott zászlót a Márciusi Front, amely a népi írók első, országos visszhangot keltett mozgalmi megnyilatkozása, s egyben politikai programjának a megfogalmazása volt. Ennek az eseménynek a megszervezésében és gyakorlati kivitelezésében meghatározó szerepet játszott az akkor Budapesten tanuló baloldali és kommunista egyetemi hallgatók egy csoportja. Miután az 1930-as évek közepére a fiatal, népi-falukutató írók tevékenysége országosan ismertté vált, felfigyeltek rájuk az említett egyetemisták is, akik Budapesten (és Debrecenben) keresték annak lehetőségét, hogy politikai elképzeléseiket minél hatékonyabban képviselhessék.

A Kommunisták Internacionálé által 1935 nyarán meghirdetett népfrejtópolitika a kommunista mozgalom megújulását ígérte, azaz a demokratikus erőkkel való együttműködést és a demokrácia szabályainak elfogadását. Ebben reménykedett az említett egyetemi hallgatók magát kommunistának tekintő csoportja annál is inkább, mert egyre több, a Szovjetunióból érkező aggasztó hírrel kellett szembesülnie. E fiatalok lelkes újhítségük ellenére már eddig sem tartották jónak a kommunista politika elzárkózó, mindenkit ellenfélnek, sőt ellenségnek tartó gyakorlatát. A zavaró tények azonban nem ingatták meg a felszínes ismereteik alapján legjobb megoldásnak tekintett szovjet mintába vetett hitüket, s naivul abban reménykedtek, hogy Magyarországon ők mindezt európaibb módon fogják csinálni.

A kommunista politika megújulása iránti nagy várakozásuk tehát még meg is emelte szemükben a Komintern határozatának jelentőségét. Ezért a demokratikus erőkkel való összefogás, együttműködés gondolatát a kommunista pártok új stratégiai irányvonalának tekintették, s a későbbiekben életük tragédiájának kellett rádöbbeneni őket arra, hogy csupán átmeneti, taktikai lépésekről volt szó.

E lelkes és jobb sorsra érdemes fiatalok, akiket a fennálló ellenforradalmi konzervativizmussal szem-

beni elégedetlenségük és radikalizmusra való hajlamuk kommunistává tett, 1936–37-ben arra törekedtek, hogy a velük több mindenben egyetértő diáktársaikkal és a náluk nem sokkal idősebb népi-falukutató írókkal való együttműködéssel megteremtsék a demokratikus és szocialista eszményekért való közös és hatékony küzdelemnek, valamint az erősödő szélsőjobb visszaszorításának minél szélesebb frontját.

Az 1930-as évek közepére országosan ismertté vált népi-falukutató mozgalom résztvevői nemcsak a mezőgazdasági népesség életkörülményeiről közöltek megdöbbentő szociográfiai látleteket, de a legfontosabb politikai tennivalókat illetően is kifejtették nézeteiket. Mindenekelőtt érdemi választójogi és földreformot követeltek, továbbá a magyar külpolitika irányváltását, azaz a szomszéd népekkel való együttműködésre törekvést. Ahogy Féja Géza a Márciusi Fiatalok programjaként 1932-ben megfogalmazta: „Közös nagy hazánk a Duna-völgye és testvéreink a népei, minden pillanatnyilag ellenünk irányuló gyűlölet ellenére is. Ezt az ősi elsikkasztott testvériséget akarjuk fölbreszteni és kulturális közeledés útján ápolni.”¹

A népi-falukutató mozgalom újdonsága abban állt, hogy egyesítette a korabeli egyaránt féloldalas jobb-, és baloldal idiótáit. Azaz a nemzeti eszmények és hagyományok tisztelésének és a szerves fejlődésnek a jobboldalon hangoztatott gondolatával együtt követelte a szabadságjogok maradéktalan érvényesülését és a szociális igazságosság megteremtését. Ez utóbbi kapcsán viszont meghaladta a szélsőbal leegyszerűsítő elképzelését, amely az első helyre tett és a magántulajdon kisajátítására egyszerűsített szociális igazságosság megvalósítását eleve a szabadságjogok győzelmének is tekintette. Ezzel szemben a népiek tisztában voltak azzal, hogy a szabadságjogok érvényesülését a leegyszerűsített egyenlőségi elképzelésekhez hasonló eréllyel kell követelni és biztosítani. Szabadság és egyenlőség jelszöként szépen hangzó kettőse ugyanis a valóságban egymás ellen fordul. Ahol korlátlanul érvényesül a szabadság, ott nincs egyenlőség, ahol viszont mindenáron kikényszerítik az egyenlőséget, ott nincs szabadság. Ebből a felismerésből jött létre a harmadik út gondolata, amelynek lényege, hogy a szabadságjogok tiszteltetésével kell megvalósítani a szocialista célkitűzéseket. Ez utóbbit pedig a népiek többsége a Németh László által 1935-ben megfogalmazottak

1 Mit akarnak a Márciusi Fiatalok. Előőrs, 1932. márc. 20.

szerint értette, azaz „szocialista vagyok, de nem marxista”, mert a marxizmus a XIX. század „második felének a szocializmusa”,² vagy más szavakkal: „a szocializmus kinőtt ruhája.”³

A népiek a despotikus szocializmusokat (bolsevizmus, fasizmus, nemzetiszocializmus) a szabadságjogok semmibeértelmezéséért, a liberális kapitalizmusokat pedig szociális érzéketlenségükért bírálták. Ugyanakkor a magyar helyzet is harmadikutas megoldást követelt. Az ellenforradalmi konzervativizmus ugyanis a nemzeti jelszavak hangoztatása mellett képtelen volt a szükséges reformok megtételére, a hagyományos bal- és szélsőbal viszont a nemzeti kérdésre nem tudott érdemi választ adni.

A népiek tehát a nemzeti és demokratikus eszmények együttes képviselésével egy szociálisan érzékeny nemzeti demokrata irányzatot hoztak létre, s ez különböztette meg őket a radikális demokrata urbánusoktól. (A félrevezető jelzőkkel népi-urbánus vitának nevezett ellentét lényege érthetőbbé válna, ha a két tábor az általuk képviselt irányzatoknak megfelelően neveznénk el, azaz a népieket nemzeti demokrataknak, az urbánusokat pedig radikális demokrataknak. S ha meg tudtuk állapítani, hogy miben különböztek egymástól, a köztük folyt vitát is megtisztíthatjuk a rágalmozó félremagyarázásoktól.)

A budapesti kommunista egyetemi hallgatók, akik Donáth Ferencet, a KMP egyik újjászervezőjét tekintették a vezetőjüknek, 1936 őszén benyomultak a Pázmány Péter Tudományegyetem által fenntartott, de szinte kihalt Egyetemi Körbe, hogy politikai céljaiknak legális keretet biztosítsanak. Donáth révén ismerték meg a vele jó barátságban lévő Kovács Imre közgazdász hallgatót, aki szintén a Kör tagja lett, több nem kommunista egyetemi hallgatóval együtt. 1936 őszétől tehát pezsgő élet kezdődött az Egyetemi Körben, ahová meghívták előadóknak többek közt Illyés Gyulát, Féja Gézát, Kovács Imrét és Erdei Ferencet. Illyés akkor megjelent Petőfi könyve kapcsán 1848. március 15-éről is beszélt, s a Kör kommunista tagjai ráeszméltek, hogy 1848 öröksége részükről is vállalható.

Illyés előadása már a második meglepetés volt a számukra. Az első még az ősz elején érte őket, ami-

kor a július 14-i francia nemzeti ünnepről beszámoló újságokban azt látták, hogy a Léon Blum vezette népfrentkormányt alkotó pártok vezetői, köztük a kommunistákkal, nemzeti színű szalagokkal átkötve álltak a díszemelőnyen. S e két meghökkentő élmény annak a kommunista felfogásuknak ellentmondó következtetésnek a levonására készítette őket, hogy vállalhatják a nemzeti jelképek használatát, sőt a nemzeti múltra való elismerő hivatkozást is. S ez akkor nem is volt jelentéktelen döntés. Gondoljunk csak arra, hogy még a Magyar Történelmi Emlékbizottság 1942. március 15-én, a Petőfi-szobornál rendezett tüntetésen is voltak, akik rászóltak a munkásmozgalomból ismert társaikra, hogy azok miért tüzték ki a nemzeti kokárdát.

1936-37 fordulóján a népi-falukutató írók is úgy gondolták, hogy társadalmi-politikai elképzeléseikkel és követeléseikkel a nyilvánosság elé kellene lépni. Ez az elképzelés találkozott az Egyetemi Kör kommunista és más rendszerkritikus fiataljainak a terveivel, akik egy érdemleges ellenzéki megnyilatkozás lehetőségét keresték. S amikor ráleltek arra a már évek óta feledésbe merült szokásra, hogy az Egyetemi Kör március 15-én megemlékezéseket szokott rendezni a Múzeum-kertben, kézenfekvővé vált a megoldás.

Miután az Egyetemi Kör fiataljai 1937 elejétől rendszeresen látogatták a népi írók szerda esténkénti összejöveteleit a Centrál kávéházban, kialakult a személyes ismeretség is a két társaság között. E szerda esti összejövetelek állandó résztvevője volt Féja Géza és Kovács Imre. Gyakran ott volt Illyés Gyula, Kodolányi János, Sárközi György, Szabó Lőrinc, Tamási Áron, de több alkalommal rész vett e beszélgetésekben Darvas József, Jankovits Ferenc, Nagy Lajos, Szabó Zoltán és Zilahy Lajos is.

Donáth Ferenc révén ismerkedtek meg Veres Péterrel, aki – Kovács Imréhez hasonlóan – kapcsolatban állt a debreceni egyetem baloldali és kommunista hallgatóival. Veres személyét a kommunista egyetemisták azért tartották fontosnak, mert az író – gyakran hangoztatott marxista meggyőződése miatt – számukra alkalmasnak látszott arra, hogy rajta keresztül hatással lehetnek a politikai felfogásukban tőlük különböző egyetemista társaikra és a népi írókra. Az újhítek kizárólagos igazságtudatával úgy gondolták, hogy a tévelygőket, köztük a Németh László-féléket fel kell világosítani az igazságról.

2 Németh L.: Töredékek a reformból. In: A minőség forradalma. Bp. 1992. I. 666.

3 Németh L.: Marxizmus és szocializmus. Id. h. 561.

Miután a népi írókkal – főként Kovács Imrével – folytatott beszélgetések alapján úgy látták, hogy az írók hajlandóak lesznek egy ünnepélyes kiállításra, hozzáfogtak az előkészületekhez. Legnagyobb gondot a meghirdetni szándékozott program megfogalmazása okozta. A Kovács Imrével folytatott hosszas beszélgetések és viták során kialakult a 12 pont tervezete, ami végül Kovács és Donáth megfogalmazásában készült el, miután az együttműködés érdekében Donáth jelentős engedelményeket tett, például a sokat emlegetett 12. pont esetében. E követelések megegyeztek a korabeli ellenzéki erők által legfontosabbnak tartottakkal, azaz szorgalmazták az ország demokratikus átalakítását, a szabadságjogok érvényesülését, majd rátértek a földosztás, a progresszív adórendszer, a maximális munkaidő, a minimális munkabér és a dolgozók szervezkedési szabadságának kérdésére. Végül magyar revíziót követeltek, de a Duna-völgyi népek együttműködésével, akiknek közös érdeke a pánszláv és pángermán imperialista törekvésekkel szembeni fellépés. Ez utóbbi megfogalmazás kapcsán az volt a kommunisták véleménye, hogy ezt a vitatható kitélt az együttműködés érdekében azért lehetett elfogadni, mert a pánszláv veszély már régen nem létezik, a náci veszélyre viszont utalni kellett. A többség azonban szó szerint értette a két létező veszélyre való figyelmeztetést.

Jellemző, hogy amikor Kovács Imre a Híd című lapban ismételtlen figyelmeztetett a pánszláv és pángermán veszélyre, Donáth Ferenc tiltakozott emiatt, mondván: „Nem kell a Harmadik Birodalom mellé állítani a Szovjetuniót. Moszkva céljai mások, mint Berliné.”⁴

4 Kovács Imre: A Márciusi Front. New Brunswick, 1980. 55.

5 Donáth Ferenc: A Márciusi Fronttól Monorig. Bp. 1992. 53.

Miután megállapodtak a 12 pont szövegében, Kovács Imre és az Egyetemi Kör néhány tagja felkereste Sárközi Györgyöt, aki megelőzve ki nem mondott kérésüket azt javasolta, hogy célszerű lenne az írókat bevonni a tervezett március 15-i megmozdulásba. Így abban állapodtak meg, hogy a következő Centrál szerdán megjelenik az Egyetemi Kör küldöttsége, ahol Sárközi ismerteti terveiket és felkérésüket. A megbeszélésen résztvevő írók egyet-

értettek az ünnepség céljával, a bemutatott 12 ponttal, s elfogadták a javasolt Márciusi Front elnevezést is.

Ezt követően Kovács Imre és Sárközi György megnyerték a korszak egyik legnépszerűbb íróját, a népiekhez több szálon is kötődő Zilahy Lajost, hogy tartson beszédet a Nemzeti Múzeum előtt rendezendő ünnepélyen. Ugyancsak

elfogadta felkérésüket Féja Géza is. Illyés Gyula szintén egyetértett az ünnepel és céljával, de a nyilvános szereplésektől való közismert irtózása miatt kérte az őt kapacitálókat, hogy tekintsenek el hatástalan szónoklatától. Így alakult ki az ünnepség műsora: Zilahy és Féja beszédet mondanak, Kovács Imre pedig felolvassa a 12 pontot.

Időközben az Egyetemi Kör vezetői – régi hagyományaik felújítására hivatkozva – megszerezték a rendőrségi engedélyt is a Múzeum-kertben március 15-én délután tartandó ünnepélyükre. Az eseményre plakátokon hívták az érdeklődő közönséget, továbbá szórólapokat nyomtattak, s ezek egyike a 12 pontot tartalmazta. Ez volt a népiek első megfogalmazott programja, mely a demokratikus szabadságjogok, a szociális igazságosság és a nemzeti gondolat hármasságát tartalmazta, s amelyet minden szociálisan érzékeny nemzeti demokrata elfogadhatott. Jellemző, hogy Donáth Ferenc az 1970-es években írt visszaemlékezésében azt emelte ki, hogy „Ez a program egyszerre volt következetesen demokratikus és magyar.”⁵

Madarász Viktor: Kuruc és labanc, 1855, MNG

HERMANN RÓBERT
Alkotmányozás
1848–1849-ben

Magyarország új alaptörvényének előbeszédében egy sajátos ellentmondásra figyelhetünk fel. A szöveg hivatkozik a (pontosabban meg nem határozott) történelmi alkotmányra, az 1956-os forradalomra és szabadságharcra (amelynek nem voltak alkotmányos szempontból értékelhető hatásai); ugyanakkor hiába keresünk benne bárminemű utalást az 1848. évi törvényhozásra – holott köz- és jogtörténeti evidencia, hogy a modern magyar polgári állam kiépítése és alapjainak lerakása abban a 31 törvénycikkben történt meg, amelyek többségét 1848. március 17. és április 7. között fogadták el, s amelyeket V. Ferdinánd király 1848. április 11-én szentesített.

Az 1848. tavaszi törvényalkotói munkát utóbb sok kritika érte, mind a kortársak, mind az utókor részéről. Érdekes módon mind az 1867-es kiegyezés hívei, mind a kiegyezési rendszer radikális ellenfelei megtalálták a maguk fogását az 1848-as törvénykönyvön. Az előbbieket a hevenyészettséget, rögtönzöttséget, végiggondolatlanságot rótták a törvényalkotók (közülük különösen Kossuth Lajos) szemére; az utóbbiak pedig azért tették kritikájuk tárgyává a törvényeket, mert azok egyes problémákat egyáltalán nem, egyes kérdéseket ideiglenesen, egyeseket pedig nem a kritikusok által elvárt következetességgel szabályoztak. Ugyanakkor a kiegyezés 1848-as és 1849-es kritikásai (köztük maga Kossuth is) éppen arra hivatkoztak, hogy a kiegyezést megelőző és követő törvényalkotás nem felelt meg az 1848-as törvények, – vagy, ahogy röviden fogalmaztak – az 1848. évi alkotmány szellemének és iránymutatásának.

Magyarországnak 1848 előtt nem volt írott alkotmánya (e tekintetben a magyar jogfejlődés inkább az angol, mint az amerikai vagy a francia mintát követte), s éppen ennek következtében a magyar „történelmi alkotmány” egyszerre lehetett hivatkozási alapja a (birodalmi) központosító és a rendi decentralizációs törekvéseknek. Ha csak az írott törvényanyagot nézzük, közel 850 év eltérő helyzetekben keletkezett jogszabályait kellett és lehetett alkalmazni és hivatkozni, s akkor még nem is beszélünk a Tripartitumban vagy a megyei és szabad királyi városi státútumokban tesztelt szokásjogról.

E sokféle értelmezési lehetőség a reformkorban eltérő jogfilozófiai megközelítéshez is vezetett. Az uralkodói hatalmat képviselő magyar kormányzások (hátuk mögött a birodalmi kormányzattal) azt az álláspontot képviselték, hogy mindazon kérdésekben, amelyekben a törvények határozottan nem intézkednek, a végső döntés joga az uralkodóé (azaz a kormányzaté). Ezzel szemben a magyar rendi s az ebből kinövő reformellenzék tagjai azon az állásponton voltak, hogy a lényeges kérdésekben az uralkodó (azaz a kormányzat) csak a rendek bevonásával hozhat döntést (azaz ezekről törvényt kell alkotni); a nem szabályozott kérdésekben pedig a rendek széleskörű szabadságjogokkal rendelkeznek; azaz, amit a törvény nem tilt, azt szabad. Ez a kétféle megközelítés jól látható volt pld. a reformkorban a nyilvánosság, a szólás- és a sajtószabadság kérdéseiről folytatott politikai vitákban.

A dolgot bonyolította az ország sajátos közjogi helyzete a birodalmon belül. Magyarország királya egyben Ausztria császára is volt, aki a Magyar Korona országait leszámítva, nem alkotmányos módon uralkodott. Az uralkodóban erre meglelt volna a hajlam Magyarországon és Erdélyben is, de az 1820-1830-as évek próbálkozásai során kiderült, hogy egyszerűen nem bír a magyar rendiség erőivel. Adót és újoncokat csak a magyar országgyűlés jóváhagyásával szedhetett, ami ugyan nem tett, lehetővé a végrehajtó hatalom ellenőrzését, de időről időre fontos kérdésekben kompromisszumokra kényszerítette a birodalmi kormányzatot.

Ehhez járult egy közjogi fikció is. Az 1790-1791. évi országgyűlésen elfogadott 10. törvénycikk kimondta, hogy „Magyarország a hozzá kapcsolt részekkel együtt, szabad és kormányzatának egész módját illetőleg (...) független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró, s ennél fogva (...) tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgatandó és kormányozandó ország.” A magyar rendek ennek a törvénynek 1848-ig soha nem tudtak teljes mértékben érvényt szerezni, s nem tudták megakadályozni a kormányzat által időről időre elkövetett törvénysértéseket; ugyanakkor minden közjogi sérelem alkalmával hivatkozhattak e törvénycikk megfogalmazására.

Az 1825–1848 közötti közel negyedszázad törvényhozási teljesítménye – ha az elfogadott törvények mennyiségét nézzük – ugyan jelentős volt, ha

azonban tényleges alkotmányos hozadékát nézzük, meglehetősen csekély. Ahogy Kossuth egy 1846-ban megjelent vezércikkében fogalmazott: „Tizenöt év óta tarkábbnál tarkább színvegyületekben tűnnek fel hazánk jövődjének biztosítására terveink, emezt akarjuk, amazt akarjuk, és számíthatjuk lépéseinket, mint a sakkjáték vonásait; pedig a nemzet sorsa bizony csak oly sakkjáték, melynek játékkövei közzé hatalmasan bele-belereplikáz a história fergetege, míg nem a systematicus játékosok azon veszik észre magokat, hogy játékköveiket elhordta a szél. – Mit akarunk mi e játék-dühvel? Azt hisszük: megmentjük a hazát toldozó foltozó reformkainkkal? azt hisszük, biztosíthatjuk nemzetünk jövődjét, ha a jövődjé épületének alaprakását elmulasztottuk?”

S valóban, ha megnézzük e törvényeket, a létező gazdasági-politikai rendszer egészét érintő, gyökeres átalakulással járó törvényt alig találunk. Ilyen lett volna az 1839–1840-ben elfogadott törvény az önkéntes örökváltásról, amelynek értelmében a jobbágy és a földesúr szabad egyezsége alapján a jobbágy megválthatta földjét és személyét az úrbéres szolgáltatások alól. A kárpótlás összegét úgy számították ki, hogy az évi szolgáltatások értékét kamatnak fogva fel, kiszámították a tőkeértéket, mint váltásösszeget. Ezen a módon 1848-ig az úrbéres népesség alig 1%-a szabadult ki a földesúri függésből.

Ilyen törvény volt az 1844:2. törvénycikk a magyar nyelv államnyelvvé tételéről, vagy a katolikus egyház privilégiumait korlátozó 1844:3. törvénycikk a vallásról. De a többi törvény mindegyike a rendszer keretein belül próbált meg változtatni, s jellemző tény, hogy noha Széchenyi már 1830-ban követelte az ősiség eltörlését a szabad birtokforgalom érdekében, ezt sem sikerült keresztülvinni 1848-ig. A magyarországi törvényhozás még így is évtizedekkel járt az erdélyi előtt, ahol 1846-1847-ben még csak nem is az örökváltásról, hanem az úrbérrendezésről vitatkoztak.

Kossuth szavaiban a gyökeres átalakítás igénye, ha úgy tetszik, az alkotmányos rend átalakításának kívánsága fogalmazódott meg. Ezt az álláspontot képviselte az 1847. június 7-i ellenzéki konferencia által elfogadott program, az Ellenzéki Nyilatkozat is. A nyilatkozat hitet tett a közteherviselés, a nem nemes osztályok politikai jogokban részesítése, a törvény előtti egyenlőség, az úrbéri viszonyok részleges állami kármentesítés útján történő kötelező megszüntetése, az ősiség eltörlése,

Vastagh György: Széchenyi István portréja, 1891, MNG

se, a hitel- és birtokszerzés biztosítása mellett, követelte az alkotmányosságot ért sérelmek megszüntetését és Magyarország önállóságának tiszteletben tartását. A szöveg igen élesen bírálta az osztrák kormányzat abszolutisztikus politikáját, s állást foglalt amellett, hogy az örökös tartományokat is alkotmányhoz kell juttatni. Ezt egészítette ki a „vezérmegye”, Pest megye rendjei által szeptember folyamán elfogadott követutasítás, amely nem elégedett meg a kormányzat egyes cselekedeteinek bírálatával, hanem a kormányzat egész működését vonta kritika alá. Készítői úgy vélték, hogy a magyar országgyűlésnek ezt három téren kell megtennie: a birodalom és a külhatalmak kapcsolatai, Magyarország és az

örökös tartományok kapcsolata, végül Magyarország belügyei tekintetében. A követutasítás elrendő célként határozta meg azt, hogy a kormány az országgyűlési többség kifolyása, akaratának végrehajtója (azaz a parlamentnek felelős testület) legyen.

Ezeknek az elveknek alapján fogalmazta meg Kossuth 1848. március 3-án elmondott felirati beszédét, amelyben a párizsi forradalom után előállt kedvező helyzetben követelte Magyarországon a közteherviselés, politikai jogegyenlőség, népképviselőlet és a független nemzeti kormány megteremtését. Ám ezzel nem elégedett meg, s annak tudatában, hogy e követelések elhangozhatását is a külpolitikai helyzet változásai tették lehetővé, alkotmányt követelt a Habsburg-birodalom örökös tartományainak is. A bécsi forradalom után ezzel a felirattal utazott az országgyűlés küldöttsége Bécsbe, hogy elérje Magyarország alkotmányos átalakítását.

Az 1848. évi törvényhozás ugyan nem jelentkezett „a múlt eltörlésének” igényével, ám ténykedése következtében olyan gyökeres átalakulásra került sor az ország közjogi-politikai-gazdasági rendszerében, amelyre az államalapítás óta nem volt példa Magyarországon. Megváltozott a végrehajtó hatalom struktúrája és intézményrendszere, átalakult a törvényhozás szerkezete és szerepe, gyökeresen átalakult a társadalmi-gazdasági rendszer, s többé-kevésbé direkt módon ekkor született meg az állampolgári (alap)jogok első kodifikálása, megszűnt a személyi alávettség rendi alapú, komplex rendszere. De még az Ausztriához való, lényegében nem szabályozott viszony is sokkal egyértelműbbé vált, mint amilyen 1848 előtt volt. A továbbiakban az átalakulást ezen szempontok alapján tekintem át, s ezáltal szeretném bizonyítani, hogy 1848-ban nem „csupán” törvényalkotás, hanem alkotmányozás is folyt. Ha megnézzük Kossuth 1848–1849. évi iratait, több százszor hivatkozik az 1848-as alkotmányra, de még Görgei Artúr 1849. január 5-i váci nyilatkozata is „Magyarországnak V. Ferdinánd király által szentesített alkotmánya” érdekében ígér harcot ennek külső és belső ellenségei ellen.

A felelős kormány

Az átalakulás kulcskérdése a *közjogi rendszer* átalakítása volt, hiszen a reformkori magyar törvényhozás éppen azért nem tudta megtenni azokat a döntő lépéseket, amelyekre a polgári átalakulás érdekében szükség lett volna, mert a közjogi berendezkedés önmagában alkalmatlan volt erre, mind a törvényhozás szerkezete, mind a kormányzat „felelőtlensége”, mind az Ausztriához való alárendelt viszony miatt.

Közjogi szempontból legfontosabb a III. törvénycikk volt, amely szerint az uralkodó „minden polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában honvédelmi tárgyakra” kizárólag a független magyar felelős minisztérium útján fogja gyakorolni a végrehajtó hatalmat. A törvénycikk megfogalmazása nem volt elég egyértelmű, hiszen ez határozott formában csak azokat a tárgyakat utalta a magyar kormány hatáskörébe, amelyek korábban a Magyar Királyi Kancellária, a Helytartótanács és a Kamara köréhez tartoztak, vagy „azokhoz tartozniok kellett volna.” A törvénycikk szövege csak általában szólt a minisztériumhoz tartozó „katonai és általában minden honvédelmi” tárgyról.

Ha a korábbi kormányzések tényleges hatáskörét nézzük, azt látjuk, hogy a régi kormányzések az új kormányban létrejött tárcák némelyikéből többet is lefedtek, ugyanakkor a későbbi miniszterelnökség szerepét két kormányzék megosztva gyakorolta.

1848 előtt	1848–1849-ben
Helytartótanács	Miniszterelnökség
	Belügyminisztérium
	Közmunka- és közlekedésügyi minisztérium
	Igazságügyi minisztérium
	Földművelés-, ipar és kereskedelemügyi minisztérium
	Vallás- és közoktatásügyi minisztérium
Kamara	Pénzügyminisztérium
Kancellária	Miniszterelnökség Külgügyminisztérium (Király személye körüli minisztérium)

Ám még ez a megfeleltetés is csalóka, hiszen a magyar kormányzéseknek gyakorlatilag semmifajta beleszólásuk nem volt az országban keletkezett jövedelmek elköltésébe, vagy az önálló gazdaságpolitika egyik legfőbb eszközét jelentő vámpolitika formálásába. De a magyar kormányzések arról sem dönthettek, hogy az országba milyen sajtótermékek kerülhetnek be, vagy milyen kiadványok jelenhetnek meg, hiszen mindezt a Magyarországon törvényileg nem, valójában létező és működő cenzúrahivatalok szabályozták birodalmi központi rendelkezések és iránymutatások alapján.

Magának a *végrehajtó hatalomnak* a szerkezetében is fontos változások történtek. A korábbi kormányzések kollegiális jellegűek voltak, azaz, a tisztviselők egyéni felelőssége a döntésekben és a döntésekért nemigen érvényesült. Noha ezek is viszonylag jól strukturált intézmények voltak, a modern szakminisztériumi igazgatás követelményeinek aligha feleltek meg. A legfontosabb azonban nem ez volt, hanem a kormány és a miniszterek parlamenti felelősségének kimondása, ami gyökeresen megváltoztatta a végrehajtó hatalomnak az államfőhöz és a törvényhozáshoz való korábbi viszonyát. A kormányzések vezető tisztviselőit korábban lényegében semmi nem kötötte a törvényhozáshoz, az 1848:3. törvénycikk értelmében immáron nem csupán a királynak, hanem immár (gyakorlati szempontból sokkal inkább) az országgyűlésnek voltak felelősök, s miután a miniszterek a maguk tárcáiért is felelősséggel bírtak, közvetve a minisztériumi tisztviselők is felelőssé váltak.

A hadügyek

Ugyanakkor a korábbi kormányzések honvédelmi és hadügyi tekintetben még ennyi szuverenitással sem rendelkeztek, hiszen legfeljebb a Magyarországon állomásozó cs. kir. (császári-királyi) hadsereg elszállásolásában, ellátásában, a hadiadó és az újoncilleték beszédésében, illetve a katonai és polgári hatóságok közötti kapcsolattartásban játszottak szerepet. A katonaság ügyeinek nagy részét a birodalom egész területére kiterjedő rendszerben bécsi Udvari Haditanács (Hofkriegsrat) alárendeltségébe tartozó főhadparancsnokságok (Generalkommandók) intézték. Ezekről azonban nem intézkedtek az 1848. évi törvények, ahogy arról sem, hogy mit jelent a magyar katonaság; az országban állomásozó, nagyjából osztrák, lengyel, cseh, morva, ukrán kiegészítésű alakulatokat, vagy pedig az ország területén toborzott és sorozott, ámde sokszor külföldre vezényelt katonaságot?

Az új kormányzat a III. törvények értelmében megteremtette (vagy, az 1791:10. törvényeket viszonyítási alapként tekintve, helyreállította) az ország kormányzati szuverenitását. A magyar kormány immáron önmaga hozhatta az ország egészére vonatkozó döntéseket, s ennek során immáron nem a megalakuló osztrák kormány, hanem „csupán” az uralkodó beleegyezését és jóváhagyását kellett elnyernie. A Bécsben (jórészt a Kancellária személyzetéből) megalakult magyar Külügyminisztérium immáron nem a birodalmi kormányzati magyar „postahivatala” volt, hanem a magyar és az osztrák kormány közötti egyenjogú kapcsolattartásért felelős minisztérium. Nem vált ugyan modern értelemben vett külügyminisztériummá (a külpolitikát a miniszterelnök maga intézte), de már elnevezésével jelezte azt a tényt, hogy az Ausztria és Magyarország közötti viszonyok kül- és nem (birodalmi) belügynek minősülnek.

Ugyanígy megtörtént a *hadügyek feletti rendelkezés de facto megszerzése* is, noha ez egyáltalán nem volt problémamentes. A hadsereg vezérlete és vezénylete 1848 előtt egyértelműen uralkodói felségjognak, maga a cs. kir. hadsereg közös birodalmi intézménynek, s a birodalmi egység egyik legfőbb jelképének és biztosítékának minősült.

A 3. törvények 8. §-a szerint „a magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokrai kinevezéseket” az uralkodó „személye körül leendő felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett” fogja elhatározni.

A 8. § ugyan behatárolta a magyar kormány mozgásterét, s látszólag komoly befolyást engedett a hadügyekbe az uralkodónak és a Bécsben lévő külügyminiszternek. Ám az utóbbi csupán olyan katonai ügyeket továbbíthatott az uralkodóhoz, amelyek hozzá a kormánytól vagy a hadügyminisztertől felkerültek. A 14. § intézkedett arról, hogy a felelős magyar minisztériumnak lesz egy honvédelmi osztálya is. Ez volt az a törvényes alap, amelyen megszervezték az önálló magyar hadügyminisztériumot.

Az 1848:3. törvények értelmezése körül kezdettől fogva komoly viták folytak a magyar és az osztrák kormány között. Az osztrák miniszterek maguk között elismerték, hogy a törvény nemcsak a régi feudális kormányzati szervezettől átvett ügyekre, hanem minden Magyarországot érintő katonai ügyre vonatkozik. A magyar kormánnyal szemben azonban kezdetől fogva egy szűkített értelmezést képviseltek, tehát csupán a helytartótanács, a kancellária és a kamara hatáskörében ismerték el a magyar kormány intézkedési jogát. Ezáltal igyekeztek kezükben tartani a magyarországi katonaság ügyeit is. Ezért az Udvari Haditanács, majd az örökébe lépő cs. kir. Hadügyminisztérium (Kriegsministerium) továbbra is magától értetődő természetességgel küldött rendeleteket a magyarországi főhadparancsnokságoknak, illetve az alájuk rendelt katonai szakhatóságoknak. A magyar kormányzat azonban – ha már a szuverenitást nem sikerült megszereznie – sikeresen blokkolta ezeket az intézkedéseket.

Végül Batthyány Lajos miniszterelnök határozott fellépésének köszönhetően május 7-én az uralkodó királyi kéziratban a négy magyarországi főhadparancsnokságot, a budait (a szűkebb értelemben vett Magyarország), a temesvárit (Bánság), a péterváradit (Szlavónia és Szerémség) és a zágrábit (Horvátország) a Batthyány-kormány rendelkezései alá rendelte azzal, hogy a magyarországi katonaság a továbbiakban minden parancsot a magyar kormány útján fog kapni, s jelentéseit is ehhez kell intéznie. A nagyszebenit (Erdély) főhadparancsnokságot csak június 10-én, az erdélyi unió szentesítésekor utasította a magyar kormányzat rendeleteinek teljesítésére. Ez világossá tette, hogy az osztrák hadügyminisztérium illetékessége semmilyen tekintetben nem terjed ki a Magyarországon állomásozó katonaságra, illetve a magyarországi határvidékre, s az ezekre vonatkozó rendeleteket a főhadparancsnokságok ezentúl a magyar kormánytól veszik.

A törvényhozás

Ugyanilyen fontos és gyökeres volt az a változás, ami a *törvényhozás* szerkezetében és működésében történt. 1848 előtt Magyarországon két-, Erdélyben egykamarás országgyűlés működött. Más-más módon, de mindegyik igen aszimmetrikus összetételű volt. Magyarországon a főrendi tábla annak ellenére blokkolhatta az alsótábla javaslatait, hogy a főrendek számaránya még a politikai jogokat lényegében monopolizáló nemesség belül is inkább csak ezrelékekben volt kifejezhető. Erdélyben pedig az uralkodói meghívólevéllel megjelenő királyi hivatalosok (regalisták) révén volt komoly lehetősége a kormánynak arra, hogy neki tetsző irányba befolyásolja a törvényhozás működését.

Than Mór: Újoncozás az 1848 előtti időkből, MNG

Magyarország és Erdély unióját követően megtörtént a két törvényhozás integrációja is (a magyarországi 4-5. törvénycikkek alapján.)

Az új, a képviselőház tekintetében népképviselési alapon választott törvényhozás megmaradt ugyan kétkamarás szerkezetűnek, de a főrendiház (felsőház) szerepe és súlya jelentősen leértékelődött. Egyrészt megszűnt az a fajta blokkoló funkciója, amelyet a reformkor során mindvégig gyakorolt, s immáron nem az uralkodói (birodalmi) érdek képviselőjeként lépett fel. Másrészt magának a felsőtáblának a politikai arculata is megváltozott, hiszen többnyire a volt ellenzéki főrendek, a kormány által újonnan kinevezett főispánok vettek részt a munkájában (egy részük nem is volt arisztokrata). A felsőház leértékelődését jelezte a létszámviszonyok alakulása is. A házszabály eredetileg 50 főrend jelenlétét követelte meg az érvényes határozathozatalhoz, ezt azonban 1848. augusztus 25-én 30-ra, október 1-jén 20-ra kellett leszállítani.

A népképviselési rendszer bevezetésének köszönhetően jelentősen megnőtt a választók és választhatók száma is. A törvényhozás elsősorban vagyoni,

illetve értelmiségi cenzus alapján jelölte ki a választásra jogosultak körét, ugyanakkor nem vette el a választójogot azoktól a nemesektől, akik 1848 előtt rendelkeztek választójoggal, de nem ütötték meg egyik cenzus mértékét sem. Ez ugyan némileg torzított a rendszeren, ugyanakkor a nemesség nagy tömegei az új törvények értelmében is választásra jogosultak voltak. Ugyanez vonatkozott azokra a városi polgárokra is, akik az új cenzusok alapján nem kaptak volna szavazati jogot.

Kiküszöbölte viszont a korábbi rendszer több súlyos torzítását is. Egyrészt, az új választókerületek kijelölésével népeségarányossá tette a képviseletet (ez nem feltétlenül felelt meg a választásra jogosultak arányainak), hiszen míg korábban egy nagy lélekszámú megye ugyanúgy

két követet küldhetett, mint egy kisebb lakosságú, az új rendszer a megyei lakosság számarányait vette figyelembe a választókerületek számának megállapításánál. Másrészt, míg korábban a szabad királyi városok által küldött összes követ szavazata együttesen ért fel egyetlen megye szavazatával, immáron a városok is népeségarányuknak megfelelő képviselői helyhez (és szavazathoz) jutottak. Végül, a káptalani szavazatok eltörlésével kikerült egy testidegen elem a lakosságárányos választási rendszerből.

Szabaddá vált a mandátum más értelemben is. Míg korábban a megyék és szabad királyi városok követei – sokszor tényleges politikai meggyőződésük ellenében – kénytelenek voltak a küldőik által megfogalmazott követutasítás alapján szavazni, eltérő szavazatuk pedig megsemmisítette egymást (azaz, az adott törvényhatóság szavazata ez esetben érvénytelen volt), az új szabályozás hallgatással mellőzte a követutasítás intézményét, s a képviselők megbízóleveleként a választási jegyzőkönyv szolgált. Miután a rendi országgyűlések időszakában megesett, hogy a követek valamelyikét politikai meggyőződésükkel meg nem egyező pótutasítások elfogadásával kényszerítet-

ték lemondásra, az utasítási rendszer eltörlésével a kényszerített visszalépés lehetősége is megszűnt.

Jelentősen csökkent az uralkodó játéktere az országgyűlés mellőzését, illetve munkájának félbeszakítását illetően is. Noha már az 1620. évi 3. törvénycikk rendelkezett az országgyűlés háromévenként összehívásáról, s ezt 1791-ben és 1827-ben megismételték, az uralkodó (mint éppen az 1811-1825 közötti tizennégy év története mutatta), hajlamos volt e törvényt mellőzni. Az 1848. évi 4. törvénycikk viszont évenkénti ülésezést írt elő, s egy-egy országgyűlés mandátumát három évben szabta meg azzal, hogy az újabb ciklust megelőző hat hét alatt meg kell történnie az új képviselőválasztásoknak; azaz, immáron gyakorlatilag folyamatossá tette az országgyűlés munkáját. Fontos volt az a rendelkezés (1848:4. tc. 5. §), amely szerint az uralkodó csak akkor napolhatta el vagy oszlathatta fel korábban az országgyűlést, ha egyben kitzúzte a következő országgyűlés összehívásának időpontját, illetve ha az országgyűlés elfogadta az előző évi zárszámadást és a következő évi költségvetést. Ez a pont tette lehetővé, hogy amikor V. Ferdinánd 1848. október 3-án (magyar miniszteri ellenjegyzés nélküli) királyi kéziratban feloszlatta az országgyűlést, a terület erre hivatkozva nyilvánítható törvénytelennek az uralkodói rendeletet.

Az államfői hatalom

Ebből is kitűnik, hogy a törvények jelentősen korlátozták az addig meglehetősen tág *államfői hatalmat*. A 3. törvénycikk 7. §-a az érsekek, püspökök prépostok, apátok, a zászlósurak kinevezési jogát, a kegyelmezést, a nemesi rangok, címek és rendjelek adományozásának jogát hagyta meg az uralkodónak – de ezeket is csak „az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett.” Mint láttuk, a 8. § a hadsereg külföldi alkalmazása és a katonai kinevezések ügyében is a magyar kormánnyal való együttműködésre kényszerítette az uralkodót. A 9. § szerint a 7-8. §-ban foglalt ügyeket leszámítva, az uralkodónak az országból való távolléte esetén a többi ügyeket a kormány végelhatározás céljából „a nádor s királyi helytartó elhatározása alá” terjeszthette. Az uralkodói önkénynek gátat szabott az a rendelkezés, amely valamelyik, Budapesten tartózkodó magyar miniszter ellenjegyzéséhez kötötte az uralkodói rendelkezések érvényességét.

Az államegység megteremtése

A szuverenitás visszaszerzésének fontos biztosítója volt az *állam területi reintegrációja*. Ezt szolgálta a 6., a Partium visszacsatolásáról (pontosabban, az 1836-ban erről hozott 21. törvénycikk végrehajtásáról) szóló törvénycikk, illetve Magyarország és Erdély uniójáról szóló 7. törvénycikk, amelyek helyreállították az ország területi egységét. (Ez utóbbi azonban csak az erdélyi rendi országgyűlés hasonló értelmű törvénycikkének elfogadása és június 10-i uralkodói szentesítése után történt meg.)

Fontos problémát jelentett az ország déli és keleti határszélén húzódó Katonai Határőrvidék (Militärgrenze) státusának rendezése. Az 1848:5., az országgyűlési követek népképviselési alapon történő választásáról szóló törvénycikk 5. §-a ugyanis a választókerületek között felsorolta a Határőrvidék ezredeit is, az 55. § pedig a horvátországi (varasd-károlyvárosi) határőrvidéken a horvát tartományi gyűlésre, a szlavóniai-szerémségi és bánsági határőrvidéken, illetve a csajkás kerületben a magyar kormányra bízta a képviselőválasztás módjának szabályozását. A magyar közjogi felfogás szerint a Határőrvidék egész területe a Magyar Királyság része, az osztrák (birodalmi) felfogás szerint viszont mind Magyarországtól, mind a birodalom más területeitől független katonai gyarmat, amelyet legjobb lenne önálló tartománnyá szervezni. A tét persze nem csak ez volt. Bécsben attól tartottak, hogy ha a Határőrvidék visszakerül magyar fennhatóság alá, olyan magyar haderővé válhatna, amely az összmonarchia érdekeivel ellentétben is felhasználható. A magyar fél pedig – teljes joggal – attól tartott, hogy ha fennhatóságát nem sikerül kiterjesztenie a Határőrvidékre, e terület katonai szervezetben élő nem magyar lakosságát a magyar átalakulás ellenségei a magyar kormány ellen fogják mozgósítani. Hosszas viták után a két paragrafust mégis sikerült elfogadtatni, de az esküt tevő magyar miniszterek mindegyikének írásba kellett adnia, hogy a katonai Határőrvidék belső igazgatási szerkezetét nem fogják háborgatni. A törvénycikk csak általában utalt arra, hogy a határőrvidék politikai rendezése iránt a törvényhozás részletesen intézkedni fog. Mindenesetre az igénybejelentés megtörtént, s a május 7-i királyi kéziratokat követően a magyar kormány legalább elvileg rendelkezhetett a Határőrvidékkel is.

A szuverenitás külsődleges jegyeit érvényesítette a 21. törvénycikk, amely szerint „a nemzeti szín és az ország címere ős jogaiba visszaállítatik”, s amelynek értelmében „minden középületeknél s közintézeteknél minden nyilvános ünnepek alkalmával, és minden magyar hajókon a nemzeti lobogó és [az] ország címere” használandó. Józan önkorlátozásra vallott az a kiegészítés, amely a kapcsolt részek (Horvátország és Szlavónia) számára lehetővé tette, „hogy az ország színei és címere mellett saját színeiket és címerüket is használhassák.”

Társadalmi és gazdasági változások

Az alkotmányos rendszer átalakítása szempontjából legalább ilyen fontosak voltak azok a *társadalmi és gazdasági változások*, amelyeket a törvények okoztak. Noha az *alkotmányos alapjogok* (Grundrechte) fogalma a korszakban már ismert volt (1848-49-ben az osztrák birodalmi gyűlés hosszan tárgyalt róluk, s az elvi megfogalmazás szintjén még az 1849. március 4-i oktrojált alkotmányba is bekerültek), az áprilisi törvényekben külön nem kodifikálták őket, ugyanakkor a törvények rendszeréből kibonthatók. Ilyen volt a törvény előtti egyenlőség, amely az úriszéki hatóság megszüntetésének logikus következménye volt (1848:9. tc.), a sajtó- (és vele a véleménynyilvánítás) szabadsága (1848:18. tc.), a vallásszabadság és a vallások egyenlőségének kimondása a bevett vallásokra nézve (1848:20. tc.), a választójog és a hivatalképesség joga (1848:5., 16-17., 23-27. tc.), a polgári tulajdonhoz való jog (9-10., 12., 15. tc.).

Az úriszéki hatóság eltörlése megszüntette azt a képtelen helyzetet, hogy valaki egyszerre legyen bíró és érdekelt fél a saját ügyében. Az úrbéres viszonyok eltörlése (1848:9. tc.) révén a volt jobbágy szabad parasztként vált jobbágytelkének birtokosává, amelyet eladhatott, vásárlás útján gyarapíthatott, családtagjai között feloszthatott anélkül, hogy ebbe a földesúrnak beleszólása lett volna. A dézsma és a papi tized eltörlése (9. és 13. tc.) révén megszűnt a paraszti osztály államilag garantált gazdasági alávetettsége.

Az ősiség eltörlése (15. tc.) a földesúri réteg szabad birtokforgalmának legfontosabb akadályát szüntette meg. A tulajdonjog tiszteletben tartását mutatták a már befejezett úrbéres (összesítési, legelő-elkülönözési stb.) perek végrehajtásáról (10. tc.), illetve a

megszüntetett úrbéri magánjövodelmek államadósággá változtatásáról (12. tc.), s az átmeneti időszakra egy, a kiesett úrbéri jövodelmek pótlására nyújtandó kölcsönök folyósítására létrehozandó hitelintézettről (14. tc.) szóló törvények.

A közteherviselés elvének kimondása (8. tc.) megszüntette azt a képtelen helyzetet, hogy míg korábban az ország lakosságának tíz százaléka sem vehetett részt a politikai életben és a közösség egészét érintő döntések meghozatalában, addig a maradék több mint kilencven százalék fizette az állami és önkormányzati adókat; s míg a nemesség arra hivatkozva tartotta „szűzen” a vállát, hogy vérével adózva szolgálja a hazát, addig a jobbagyság a hadiadó fizetése mellett még a cs. kir. hadsereg újonckontingensének kiállításában is szinte egyedül viselte a hadkiegészítés terheit.

Átalakították a törvények az önkormányzati rendszert is. A megyékben megszüntették a nemesség politikai monopóliumát, noha a rendszer itt – ideiglenesen, a működőképesség fenntartása érdekében – súlyosan aránytalan maradt. Míg ugyanis a politikai jogokat korábban is gyakorlók személyesen vehettek részt továbbra is a megyegyűléseken, addig a felszabadult paraszti községek csupán megválasztott képviselőik útján folyhattak be a döntésekbe (16. tc.). Ehhez járult az a tényező, hogy a 16. törvénycikk nem új megyegyűlések összehívásáról, csupán a megyebizottmányok kiegészítéséről intézkedett, s hogy a 17. törvénycikk lényegében megtiltotta a teljes tisztújítást, csupán a valamilyen okból kieső tisztviselők pótlásáról intézkedett. Ezzel – Szabad György megfogalmazása szerint – ugyan egy jelentős feudális maradvány épült be az új polgári államrendbe, de miután a törvények végrehajtásában a megyéknek kellett kulcsszerepet játszaniuk, érthető, hogy a törvényalkotók minden olyan tényezőt ki akartak küszöbölni, ami akadályozhatta volna az átalakulást. (Hozzáteendő, hogy a megyék népképviseleti alapra helyezéséről szóló vitában Kossuth egyenesen az általános választójog bevezetését kezdeményezte, de a többség leszavazta őt.) Hogy a törvényalkotókat főleg a már említett, a működőképesség fenntartásával kapcsolatos aggodalom vezérelte, azt az is mutatja, hogy a szabad királyi városok, a községek, a kerületek, illetve Fiume és Buccari esetében a törvények kimondottan előírták a tisztújítást, méghozzá az egyéni választójog alapján (23-27. tc.).

Az új törvények – amint arról már szoltunk – átalakították az ország honvédelmi rendszerét. Egyrészt a végrehajtó hatalom immáron beleszólással rendelkezett a honvédelmi rendszer kialakításába és működtetésébe; másrészt, a kormányzat a 22. törvénycikk értelmében létrehozott egy saját belső rendvédelmi szervezetet, a nemzetőrséget. Ez a törvény részletességével kiemelkedett az 1848-as törvények közül, legfontosabb paragrafusának azonban egy keretjellegű megfogalmazás bizonyult. Eszerint a nemzetőrség olyan, a vagyoni kvalifikációt meg nem ütő személyeket is fel lehetett venni, akik „érdekeltek az alkotmányos rend fenntartásában”. Ez a paragrafus tette lehetővé, hogy a kormányzat a nemzetőri intézmény keretein belül, de a kvalifikációtól tekintve önkéntesekből szervezze meg az első tíz honvédszázalóját, az önálló magyar hadsereg magvát. A nemzetőrség és a honvédség irányítását maga a miniszterelnök, Batthyány Lajos vállalta magára, s az általa felügyelt szervezet, az Országos Nemzetőrségi Haditanács gyakorlatilag kilencedik minisztériumként működött 1848 decemberéig, amikor is összeolvadt a Honvédelmi (Hadügy-) Minisztériummal. Ugyanakkor – érdekes módon – nem született törvény a nemesi felkelés eltörléséről (igaz, ez logikus következménye volt a törvény előtti egyenlőség kimondásának), s egyelőre nem született törvény a hadkiegészítés elveiről sem.

A vallási egyenjogúságot a „törvényesen bevett minden vallásfelekezetre” nézve a 20. törvénycikk mondta ki azzal, hogy ezek sorába beemelte az unitárius egyházat is. Ezáltal indirekt módon megszűnt a katolikus egyház addigi államvallási státusza. Egyben kiterjesztette a vegyes házasságokat és a katolikus vallásról történő áttérést engedélyező 1844:3. törvénycikk érvényét a görögkeleti egyházra is.

Az „ideiglenes” magyar alkotmány és az osztrák alkotmány

„Nem minden ez, mi az egész nemzet jövőjét magában foglalná, hanem alapja jövő kifejlődésünknek, miket az isteni gondviselés, és az események hatalma mellett, azon erélyességnek köszönhetünk, mellyel a haza polgárai felemelkedve az események színvonalára, törekvéseinket pártolták” – írta Kossuth és Szentkirályi Móric a törvényekről utolsó követ-

jelentésükben. A törvénycikkek nem oldották meg az összes fontos kérdést, de a megoldott kérdések száma felülmúlta az egyelőre rendezetlenül maradtakat. A harmincegy törvénycikk közül húszban szerepelt utalás arra, hogy a kérdések részletes rendezése a népképviselői országgyűlés által hozandó törvények feladata. Ugyanakkor a harmincegy törvénycikk közül összesen négy olyan volt (az 1. József nádor emlékének törvénybe iktatásáról, a 2. István főherceg nádorrá választásáról, a 30. a közlekedésügyről, illetve a 31. a színházakról), amely nem érintett alkotmányos alapkérdéseket. Magyarországnak

tehát 1848 tavaszán sok ideiglenességgel terhelt alkotmánya született, ám ez az ideiglenes alkotmány volt az, amely gyakorlatilag 1918-i élő viszonyítási pont maradt Magyarország politikai életében.

Paradox módon, Ausztria 1848-1849-ben két alkotmányhoz is jutott, de egyikben sem volt sok köszönet, s egyik sem bizonyult tartósnak. 1848. március 15-én I. Ferdinánd császár azt is megígérte, hogy alkotmányt ad birodalma nyugati felének is. Ez az alkotmány a mai Ausztriára, azután Csehországra és Galíciára vonatkozott, Magyarországra és az itáliai, a lombard-velencei tartományokra nem. Az 1848. április 25-én kiadott alkotmány általános része szerint „minden népfajok számára biztosítatik nemzetiségük és nyelvük sérthetetlensége.” A császár számára teljhatalmat adott a miniszteri,

Borsos József: Nemzetőr, 1848,

Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok

katonai és főtisztviselői kinevezéseknél, s a hadüzenet, a békekötés és a külhatalmakkal való tárgyalás joga mellett az uralkodó vétőjoggal rendelkezett a törvények szentesítését illetően is. Az alkotmány kétkamarás törvényhozást hozott létre, ahol a követek kamaráját a tartományok lakosságának arányában választották volna, a szenátust az uralkodóház főhercegei, az uralkodó által meghívottak és a nagyobb földbirtokosok által választott 150 tag alkotta volna. Az alkotmánynak a császári túlhatalmat biztosító passzusai és a második kamara létesítése miatt Bécsben tüntetések törtek ki, s május közepén egy új osztrák minisztérium a már egy egykamarás törvényhozó és alkotmányozó parlament összehívására tett ígéretet.

Ez a parlament össze is ült, előbb Bécsben ülésezett, majd az októberi forradalom után a morvaországi Kremsierben folytatta munkáját. 1849 tavaszára az általa kiküldött bizottmány éppen elkészült a saját, demokratikus alkotmánytervvel. 1849. március 4-én azonban I. Ferenc József, az új uralkodó feloszlatta a Birodalmi Gyűlést, s maga adott alkotmányt népeinek. Ez az ún. oktrojált alkotmány, amely a császárnak szinte teljhatalmat biztosított, megszüntette az eddigi területi különbségeket, emellett (mellékesen) részekre osztotta és beolvasztotta Magyarországot is. Ez az alkotmány – amely az alapjogok tekintetében a korábnál jóval demokratikusabb elveket is tartalmazott – gyakorlatilag soha nem lépett életbe; egyelőre a háború végéig, majd az utolsó ítéletig halasztották el bevezetését; 1851-ben pedig hatályon kívül helyezték.

Ami kimaradt

Ahogy a bevezetőben említettük, az 1848. évi törvények által megalkotott rendszer nem volt tökéletes és nem volt teljes, azaz, nem terjedt ki minden olyan kérdésre, amelyet egy „végiggondolt”, következetes alkotmányozás során meg kellett volna oldani.

Ami a közjogi rendszert illeti, elmaradt az Ausztriával közös ügyek rendezése. A törvények által megalkotott rendszer arra mutatott, hogy a magyar fél a birodalom másik feléhez fűződő viszonyát a tiszta perszonálunió alapjára kívánja fektetni (sőt, a sajtótörvény egyenesen az uralkodóház, s nem az uralkodó közösségéről szólt), de mindez kétségkívül inkább volt kívánság, mint tény. Elég, ha

olyan kérdéseket említünk, mint a birodalom egységes vagy egyeztetett védelmi politikája (ezen belül a cs. kir. hadsereg feletti rendelkezés joga); a birodalom külügyi és külkapcsolatai; a vám- és kereskedelemügy, vagy az osztrák államadóság kérdése. Ezt nyilván tárgyalásos úton kellett volna rendezni, de hogy itt milyen nehézségekkel kellett szembenézni, azt éppen az államadóság kérdése mutatta. A magyar fél joggal hivatkozott arra, hogy az adóságot a megkérdezése nélkül csinálták, s nem az ország fejlesztésére fordították. Így amikor az uralkodó április 7-én felszólította a (lényegében még meg sem alakult) kormányt, hogy az államadóság kamataira és törlesztésére évi 10.000.000 forintot (ez a Kossuth által később, 1848. július 11-én a honvédelmére kért összeg közel egynegyede volt) szavazzon meg az országgyűléssel, a magyar miniszterek egyöntetűen elutasították ezt a követelést. Ennek teljesítése a közvélemény előtt eleve lehetetlenné tette volna az országgyűlést és a kormányt; de még ha a közhangulaton hirtelen az Ausztria iránti teljes megértés lett is volna úrrá, a kormánynak akkor sem igen lett volna miből fizetnie, ugyanis a magyar államkassza szinte teljesen üres volt. Az államadóságban való részvétel visszautasítása viszont alapjaiban rengethette meg a birodalom pénzügyeit, s az államcsőd fenyegetése miatt nemcsak a hagyományos udvari körök, hanem az osztrák polgárság is egyre növekvő ellenszenvvel figyelte a magyar kormányzat működését. (1848. augusztus végétől a magyar fél már hajlandó lett volna az államadóság egy részének átvállalására, ám ekkorra Bécsben már a magyar önállóság felszámolására törekvő erők kerültek túlsúlyba.)

Ezzel összefüggően maradt el a honvédelmi rendszer teljes körű szabályozása, ami érthető, hiszen amíg nem lehetett tudni, mi lesz a cs. kir. hadsereggel, az új szisztéma kialakításának sem lett volna sok értelme. 1848 nyarán, a honvédség megalakulása után már más volt a helyzet, hiszen kiderült, hogy az önálló haderő megteremthető és a Magyarországon állomásozó cs. kir. hadsereg mellett is működtethető. Így a népképviselői országgyűlés augusztus végén már törvényt hozhatott a magyar haderőről, a hadkiegészítés alapelveiről; de még ennek a – végül az uralkodó által nem szentesített – törvénynek a szövegezésénél is igyekeztek összeegyeztetni az önálló nemzeti haderő és a cs. kir. hadsereg magyarországi kiegészítésű ezredeinek igényeit.

A számottevő reformkori előzmény ellenére nem került sor az *igazságszolgáltatás rendszerének* teljes átalakítására. Azaz, megmaradtak a korábbi közép- és felső szintű bíróságok (kerületi táblák, Királyi, illetve Hétszemélyes Tábla), ugyanakkor az úriszéki hatóság eltörlése önmagában megszüntette az igazságszolgáltatás rendi jellegét. A felső szintű bíróságok gyökeres átszervezésére csak 1849 május-júniusában történt kísérlet, amikor Vukovics Sebő igazságügyi miniszter május 26-án feloszlatta a korábban a cs. kir. hatóságokat támogató felsőbb bíróságokat, a Hétszemélyes Táblát, a Királyi Ítéltáblát és a váltófeltörvényszéket; s június 16-án Kossuth kinevezte az országos főtörvényszék tagjait.

Egyszerre voltak közjogi és társadalompolitikai vonatkozásai az ún. nemzetiségi kérdésnek, azaz az uralkodó pozícióban lévő magyar és a vele együtt élő társnemzetek viszonyának. Az áprilisi törvényekkel kapcsolatos leggyakoribb – utólagos – szemrehányások egyike éppen az volt, hogy gyakorlatilag nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel. A már idézett Kossuth-Szentkirályi-féle követjelentés így fogalmazott: „Hazánk határai között sokféle nyelvű népek laknak, de van egy alap, melyen, ha a monarchia hatalmának feltételét – mely Magyarország erejében áll – elismerve, nemzetünket új viszonyai megszilárdításában őszintén gyámolítandja: és álbuzgalmú bujtogatások veszélyes zavarokat nem készítenek, ezen különböző nyelvű népek érdekeit talán egyesíteni lehet: ez az alkotmányos szabadság, mely a különböző nyelvű népfajokat, a polgárzati közös nemzetiségben egymás között egyesítheti; ez alapon egyek lehetünk az Adriai tengerig.” Azaz: a törvényalkotók abban bíztak, hogy az alkotmányos szabadságjogok megadása önmagában kielégíti a más nyelvű lakosságot: hiszen a szlovák, a szerb, a román, a német, a horvát jobbágy ugyanúgy szabad polgára lesz ezután az országnak, mint a magyar.

Noha a reformkorban már kibontakoztak a társnemzetek nemzeti mozgalmi, a magyar fél ezek mögött hajlamos volt az udvari körök vagy az Oroszország által fizetett pánszláv összeesküvők és agitátorok bujtogatásait látni – aminthogy a horvát vagy a szlovák nemzeti mozgalom felfuttatásában az előbbieket valóban nem csekély szerepet játszottak. A román és a szerb nemzeti mozgalom nem tűnt annyira erősnek és veszélyesnek, így a magyar politikai elitet kétségkívül meglepték azok az erőteljesen

megfogalmazott igények, amelyekkel 1848 tavaszán e társnemzetek képviselői jelentkeztek.

Az elutasító magatartásnak két fontos – egymást feltételező – oka is volt. Az egyik az, hogy a magyar politikusok az önálló nemzeti létet összekötötték a területi önállósággal, azaz, úgy vélték, ha az országban élő társnemzeteket (ahogy akkoriban mondták, a más nyelvű népiségeket) önálló nemzetként ismerik el, akkor ez feltételezi az illetők számára önálló terület kijelölését. A magyar fél hajlandó volt elismerni a horvátokat nemzetként, mer Horvátország létező entitás volt, de a többi társnemzet esetében ettől elzárkózott, mondván, hogy területi önkormányzatuknak Magyarországon nincs történeti jogalapja. A másik, ezzel összefüggő tényező pedig az volt, hogy miután a magyar politikai elitnek végre sikerült visszazereznie a Magyar Korona országai feletti hatalmat, pszichikailag is lehetetlen gondolatnak tűnt az ország nemzetiségi alapú felosztása. Hozzáteendő, hogy a magyar kormányzat nem zárkózott el a jogos nemzetiségi kívánságok teljesítésétől, de – tekintettel az átalakulás nehézségeire – időt és türelmet kért, márpedig e nemzeti mozgalmak sem éppen a türelmességükkel tüntettek 1848 tavaszán.

A kérdés megoldását (vagy kezelését) még olyan tényezők is nehezítették, mint az, hogy pld. Erdély és Magyarország uniójára csak az áprilisi törvények szentesítését követően két hónappal került sor, s hogy Erdélyben még akkor is nehéz lett volna alkalmazni a magyarországi törvényeket, ha a nagyrészt román parasztság nem forrongott volna. A népképviselői országgyűlés külön unió-bizottságot alakított a speciális erdélyi viszonyokra alkalmazandó törvények kidolgozására, ám mire ez elkészült a munkájával, Erdélyben már végletekig elmérgesedett a helyzet.

Végül, hozzáteendő, hogy a nemzetiségi kérdés megoldására az akkori Európában nemigen volt olyan minta, amelyet a magyar fél követhetett volna. Sőt, az uralkodó nemzetek, legyen szó akár az angolokról az írekkel szemben, a franciákról a bretonokkal és másokkal szemben, az oroszokról és poroszokról a lengyelekkel szemben, az erőszakos beolvasztás legkülönbözőbb módszereit alkalmazták a kisebbségekkel szemben. Ehhez képest a magyar fél legfeljebb a kulturális asszimilációt tűzte ki célul, s joggal érvelt azzal, hogy egy soknyelvű országban kell lennie egy államnyelvnek, s ez Magyarországon természetesen csak a magyar lehet.

Hozzáteendő, hogy a magyar fél végül – legalább is részben – hajlandó volt „engedni a 48-ból.” A Szemere Bertalan miniszterelnök által 1849. július 28-án előterjesztett, s az országgyűlés által elfogadott, 17 paragrafusból álló törvényjavaslat ugyan továbbra sem adott területi autonómiát az egyes nemzetiségeknek, de elismerte jogukat a szabad nemzeti fejlődésre, s ennek érdekében a községi, egyházi és törvényhatósági életben kiterjedt nyelvhasználati jogokat biztosított számukra. Ezzel a magyar kormány elfogadta az országban élő nemzetiségek azon igényét, hogy ne csupán kulturális és vallási, de politikai közösségként is létezzenek.

A társadalmi kérdések közül a legfájóbb „demokratikus deficit” kétségkívül a magyarországi zsidóság vallási és állampolgári emancipációjának elmaradása volt. Ennek konkrét oka az volt, hogy az 1848. március-áprilisi időszakban egyes, főleg dunántúli és felvidéki városokban (az országgyűlés ülésézése alatt magában Pozsonyban is) antiszemita zavargásokra, illetve a zsidók jogait korlátozó intézkedésekre került sor. Az átalakulást a szabad királyi városi polgárság egy része arra akarta felhasználni, hogy megszabaduljon a zsidó iparúzóktól; de e mozgalmaknak volt egy mezővárosi parasztpolgári, illetve egy szlovák nemzeti vonulatuk is. Pogromok és kitiltó határozatok jelezték ezt a törekvést. A kormány kemény kézzel lépett fel e törvényhatóságok és csoportok ellen, s április végére sikerült felszámolni e mozgalmakat. Ugyanakkor a kormány a feszültségek csökkentése érdekében felmentette a zsidókat a nemzetőri szolgálat alól, s nem kaptak szavazójogot sem. Kállay Ödön képviselő már 1848 augusztusában indítványozta a zsidók egyenjogúsítását, de a javaslatot az országgyűlés nem tárgyalta. A szabadságharc folyamán a zsidóság jelentős szerepet játszott a honvédsereg felszerelésében és a hírszerzésben. A zsidók egyenjogúsításról szóló törvényjavaslatot 1849. július 28-án terjesztette be Szemere Bertalan miniszterelnök, s fogadta el közfelkiáltással a parlament.

Elmaradt az egyházak helyzetének részletes rendezése, így pld. a katolikus egyházi vagyon hasznosításának és kezelésének szabályozása, vagy annak a – kétségkívül húsba vágó – kérdésnek a megoldása, hogy a tized eltörlése miatt jövedelem nélkül maradt alsópapság a továbbiakban miből fog élni. Az egyes felekezetek körében több reformtervezet is született, de ezek országgyűlési megtárgyalására a szabadságharc kitörése miatt már nem került sor.

Az áprilisi törvények csak az úrbéres státuszú földek tulajdonviszonyait rendezték, a magyar paraszti népesség egy tekintélyes része azonban nem ilyen földet művelt. Deák Ferenc igazságügyi miniszter 1848 tavaszán hozzákezdett a feudális maradványok eltörlésére vonatkozó törvényjavaslat kidolgozásához. Ez a maradványföldek és irtások nagy részét állami kárpótlás mellett parasztbirtoknak ismerte el, a szőlőket, a majorsági házhelyeket, a kertészségek belsőégeit pedig a parasztok által megválthatónak deklarálta. A tervezet szeptember 19–25. közötti vitája során a képviselőház a szőlődezmát eltörölte, s mind a negyed teleknél kisebb birtokú szőlősgazdák, mind a saját tulajdonú házban lakó majorsági zsellérek megváltását állami feladattá tette. A tervezet további vitáját Jellačić támadása miatt elnapolták.

A parasztkérdés újabb rendezésére már a trónfosztás után került sor. 1849. április 19-én Kossuth rendeletben közölte, hogy a vitás státuszú majorsági földek esetében ezután a földesúrnak kell bizonyítania, hogy azok nem úrbéres földek voltak, s mindaddig, amíg ez nem történik meg, azokat volt úrbéres, tehát paraszti tulajdonú földnek kell tekinteni. A rendezést szolgálta volna Vukovics Sebő igazságügyi miniszter 1849. júniusi tervezete. Ez a majorsági jobbágyok állami kárpótlással történő felszabadítása és a földesurak kocsmáltatási kiváltságának kárpótlás nélküli eltörlése mellett foglalt állást. A tervezet tárgyalását a hadiesemények ismét megakadályozták.

Végül elmaradt az ország iparában meghatározó szerepet játszó céhrendszer reformja (vagy eltörlése). Ennek egyik oka az volt, hogy az iparúzó lakosság aránya eleve alacsony volt a teljes népességben, azaz komolyabb társadalmi feszültségtől ezen a téren nem kellett tartani, de nyilván összefüggött azzal is, hogy Európán ekkor egy gazdasági válság söpört végig, s a magyar politikai elit nem akarta gyengíteni a magyar ipar amúgy is gyenge pozícióit egy nem kellőképpen végiggondolt reformmal. De, a kérdés összefüggött a zsidóemancipáció elmaradásával is, hiszen a céhes iparúzók legkomolyabb versenytársai éppen a céhen kívüli „kontár” zsidó iparúzók voltak. A céhrendszer változatlan fenntartása miatt azonban a mesterlegények mesterré válása előtt továbbra is komoly akadályok állottak, s emiatt köreikben 1848 tavaszán is petíciós mozgalmakra, tüntetésekre került sor. A Klauzál Gábor ipar- és kereskedelemügyi miniszter által június 9-én kibocsátott céhrendelet a

követelések nagy részét teljesítette, s így a nyár közeptől már nem kellett újabb mozgalmaktól tartani.

Mindezek kétségtelen hiányosságok voltak, de – mint már hangsúlyoztuk – a törvényhozók 1848 tavaszán nem a véglegesség igényével alkották meg a harmincegy törvénycikket, s eleve a rendszer továbbfejlesztésére gondoltak. De e hiányosságok ellenére a rendszer összességében működőképes volt, s az uralkodó 1848 őszi „kiválása” után is az maradt. A végrehajtó hatalommal kapcsolatos rendelkezések talán nem mindenben feleltek meg az 1848. évi törvények betűjének, de megfelelték azok szellemének: az alkotmányosságot tekintették zsinormértéknek.

Az chartális alkotmányozás igénye 1848–1849-ben

A „tényleges” alkotmányozás gondolata ugyan már 1848 nyarán többször felvetődött, így az ellenzék vezetője, Nyáry Pál a naponként szaporodó képviselői törvényjavaslatok miatt javasolta egy választmány kinevezését az alkotmány kidolgozására. Javaslatát augusztus 10-én megismételte, majd mindjárt vissza is vonta. A szabadságharc kitörése után az országgyűlés természetesen nem foglalkozhatott ilyen kérdésekkel, ám 1849 tavaszán, az olmtüzi oktrojált alkotmány kibocsátása után nyilvánvalóvá vált, hogy a birodalmi kormányzat még formailag sem kívánja respektálni a magyar alkotmányosságot. Kossuth ezt követően vélte úgy, hogy az országgyűlésnek ki kell mondania Magyarország függetlenségét és a dinasztia trónfosztását, ideiglenes kormányt kell alkotni, s „az országgyűlés bevégezvén misszióját, új választást rendel s Constituantot [alkotmányozó nemzetgyűlést] hív össze, mely a nemzet jövődjének organizmusát megállapítsa.” Kossuth konkrét terveiről nem sokat tudunk, csupán a francia alkotmánynak az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849. április eleji iratai között fennmaradt kézirat fordítása tanúskodik arról, hogy 1849 tavaszán Magyarországon is megindult egy chartális alkotmány előkészítése.

Az április 19-én elfogadott Függetlenségi Nyilatkozat azonban már nem szólt az alkotmányozásról, csupán annyit mondott, hogy „az ország jövődjének kormányrendszerét minden részleteiben a nemzetgyűlés fogja megállapítani...” Sőt, amikor a

kormányba felkért Szemere Bertalan, a későbbi miniszterelnök az államfői hatalommal felruházott kormányzóelnök hatáskörének pontosabb szabályozását kérte, Kossuth azt válaszolta, hogy „ephemer körülmények között, miknek holnapi fordulatát senki nem ismerheti – provisorius kormány számára még soha egy nemzet sem csinált constitutiót.” Ez az érv – Kemény Zsigmond haditörvényszéki védőirata szerint – előkerült a kormányzóelnöki jogkörrel folyó képviselőházi zárt ülésekben is.

A kormány megalakítását az országgyűlésnek bejelentő május 1-i levelében pedig Kossuth úgy fogalmazott, hogy a nemzetgyűlés április 14-én „csak ideiglenes kormányt alapított, az alkotmányozás hatalmát pedig, mint a Függetlenségi Nyilatkozat által a nemzetgyűlésre visszazárt népfelleg természetesen corrodiumát, s egyszersmind a kormányzat egész működése felett a felelősségre, és számadásra vonás folytonos gyakorlásának jogát is magának tartotta fenn. Amiből természetesen következik, hogy a nemzetgyűlés hatóságára, működésére s működési körére, idejére, s formáira nézve bármit is határozni, szóval a nemzetgyűlés iránt és felett rendelkezni az ideiglenes kormányzati organizatio köréhez nem tartozhatik, hanem mindez a dolog természeténél fogva magának a nemzetgyűlésnek van fenntartva.”

Ezzel azonban az alkotmányozás kérdése még nem került le a napirendről. A belügyminisztériumban május második felétől kezdve egyre újabb és újabb tervezetek és előmunkálatok készültek például Erdély újjászervezéséről, a zsidók emancipációjáról, a felsőház átalakításáról. Szemere Bertalan miniszterelnök június 10-én arra szólította fel Csengery Antal, Kemény Zsigmond és Kuthy Lajos belügyminisztériumi tanácsosokat, hogy „cseréljenek eszméket az írandó alkotmányról, mi, egyik érdemes képviselő szerint, legalább 800 évig megálljon.” Szemere sürgette a munkát, mondván, hogy „talán hamarabb kell, mint gondolnók”, s hogy „ágyát a közvéleményben meg kell készítenünk jó eleve.” A legsürgősebb teendőnek az ország új közigazgatási beosztásának és a községek rendezésének ügyét vélte. „Nem a legjobb, mi kívántatik, hanem a jó, lehető gyorsan” – írta.

Az alkotmány tervezete – ha egyáltalán készült ilyen – nem ismert. Valószínűleg a hadiesemények újraindulása sodorta el, annyi más tervvel együtt. Ami maradt, az az 1848. évi törvények által alkotott „alkotmány” volt.

DÉRI ESZTER Évszázadok egyetlen század tükrében

A XIX. század történeti festészete sajátos műfaj a magyar képzőművészet történetében. Virágzása hős csaták, nagy vereségek egyedülálló panteonjává változtatta a század második felét. A korszak, amely minden addiginál erősebben fonta össze a politikai és kulturális folyamatokat, azoknak a témáknak kedvezett, amelyek a múlt eseményeinek, hőseinek eszmei üzeneteit őrizték. Ezek az üzenetek a szabadságharc utáni évtizedekben elsősorban a '48-as eszmék életben tartását jelentették. A műfaj testet és formát adott azoknak a nemzeti identitást erősítő gondolatoknak, amelyek nyílt megfogalmazása legtöbbször ütközött a Habsburg-ház törekvéseivel.

Ész, erő és oly szent akarat... Itt törtek össze rabigát Hunyadnak karjai... S keservben annyi hű kebel szakadt meg a honért. E szavak – minden látszat ellenére – nem a *Szózat* rosszul összeillesztett mondatfoszlányai, hanem azok az útjelzők, amelyek a *Hősök, királyok, szentek* című tárlat tematikus elrendezését mottószerűen támasztják alá. Első alkalommal talán sok ember megy el a korhű betűtípusokkal falra vitt *Himnusz-* és *Szózat*-idézetek mellett, holott éppen ezek azok az állomások, amelyeken keresztül a kiállítás vezeti a részletekre figyelmes látogatóit.

A magyar történelem tragikus fordulóit jelzik például a vezérfonal „*Vert hadunk csonthalmain*”, „*Töröktől rabigát vállainkra vettünk*” vagy az „*Ez a föld, mellyen annyiszor Apáid vére folyt*” mottókkal jelzett pontjai olyan művekkel, mint Székely Bertalan *Zrínyi kirohánása*, Than Mór *Béla király menekülése* vagy Madarász Viktor *Dózsa népe* című képei. Magyarország múltjának dicső fejezeteit mutatják be a Mátyás királyt, Hunyadi Lászlót és a reformkor nagyjait felsorakoztató termek az „*Itt törtek össze rabigát Hunyadnak karjai*” és az „*Ész, erő, s oly szent akarat*” címek alatt. Itt látható többek között Barabás Miklós a Lánchíd alapkövetételét ábrázoló monumentális festménye, vagy az az egyébként ritkán látható kép, amely József nádor 50 éves nádori évfordulójára

készült. Festett vagy faragott portréikkal képviselve itt sorakoznak fel azok a *Himnuszhoz* és *Szózathoz* kötődő reformkori „nagyok” (Egressy Béni, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Erkel Ferenc), akiknek aktív évtizedei mintha az egész kiállítás időbeli határait jelentenék: a '48-as szabadságharcra adekvát módon már csak Borsos Miklós *Nemzetőre*, Kovács Mihály *Alvó gyermeke*, illetve közvetve Than Mór *Újoncozása* utal. Talán színesítette volna a palettát olyan képek bemutatása, mint Ujházy Ferenc *Búsuló honvédje* vagy Orlai Petrich Soma *Petőfi potréja*.

A távolabbi korokba vezető termek üvegtárlói őriznek azonban olyan 1848 utáni dokumentumokat, mint a Kiegyezési törvények eredeti kézírata vagy az 1949-es magyar alkotmány Rákosi Mátyás által aláírt példánya. Mellettük olyan térképek, könyvészeti ritkaságok láthatók még, amelyek nemcsak a magyar történelem, hanem a magyar kultúrtörténet egyes állomásait is jelzik (Werbőczy törvénykönyvei, Pázmány Péter *Kalauzának* egy kiadása vagy egy példány Káldi György *Bibliából*).

A tárlat erényei közé tartozik, hogy olyan művekkel találkozhat a látogató, melyeket kiállítás keretein belül még soha nem bocsátottak közszemlére. Ilyen a Magyar Tudományos Akadémia elnöki irodájának díszét képező, Széchenyi Istvánt ábrázoló portrémásolat, vagy az a Honfoglalást bemutató monumentális festmény, amelyet Munkácsy Mihálytól rendeltek az Országház számára. Utóbbi az utolsó teremben, *Vajk megkeresztelése* mellett kapott helyet. A vezérével körülvett Árpád, Munkácsy ezernyi érzést felsorakoztató, még ezernyi nomád vonást őrző karakterei így az Istvánt keresztelő, méltóságteljes Szent Adalbert arcvonásai mellett válnak a kiállítás csúcspontjává. Így lesz az utolsó terem – a muzeológusok átgondolt csoportosításának is köszönhetően – az egész kiállítás „elsője”.

A '48-as témák hiányában csonkának tűnhet az a tárlat, amely a magyar történelem nagyjainak felsorakoztatását tűzte ki céljául. Ezt a hiányérzetet leszámítva összeszedett képkirásaival a *Hősök, királyok, szentek* című kiállítás a témához méltón ábrázolja hőskoraink nagyjait egy olyan század szemüvegén keresztül, amelynek jelene megismételhetetlenül fonódott össze a nemzet történetének több évszázados emlékezetével, tapasztalatával, örömeivel és fájdalmaival.

Hősök, királyok, szentek. A magyar történelem képei és emlékei, Magyar Nemzeti Galéria, 2012. január 3 – 2012. augusztus 26.

E. CSORBA CSILLA
**Szerelmi ajándék
 a márciusi napok
 emlékére**

Február elején a médiából a nagyközönség arról értesülhetett, hogy a Szerencsejáték Zrt. jóvoltából a Petőfi Irodalmi Múzeumba került Petőfi Sándor pénztárcája. Az eseményről született beszámolókhöz kapcsolódóan az értékes tárgy fotóját is közzétették, s így sokan elcsodálkozhattak: ilyen, kezében virágcsokrot tartó rózsaszín kövérkés puttóval díszített tárcát hordott magánál a nagy forradalmár? Felmerült a kérdés: mi tulajdonképpen a relikviák relikviája egy költő esetében? Mi emel ki egy hétköznapi használati tárgyat az eredetinek vélt, tudott, valós hagyatéki tárgyak együtteséből? Valójában, ha a relikvia szó sokszor negatív, vagy csak a szakrális léthez tartozó, tülemelkedett konnotációját feledjük, olyan tárgyra kell gondolnunk, amely szorosan kötődik az íráshoz, a hivatáshoz, az élet és a mű egységéhez, az életrajz fordulópontjaihoz.

E rendkívüli értékkel bíró műtárgy ez utóbbi feltételek valamennyiét „teljesíti”. Létezéséről elsőként Ernst Lajos 1912-ben megnyílt múzeumának katalógusa tesz tanúbizonyságot, fekete-fehérben leközölve reprodukcióját is (az Ernst Múzeum leíró lajstroma, 1922). Ismeretes, hogy Ernst Lajos, akárcsak a vele egy időben és térben a Petőfi-emlékek után kutató megszállott hívek, a majdani Petőfi Ház megalapítói, a még élő tisztelők, rokonok közvetlen elmondása, ajándékozása, illetve hitelesítő aktusa után vették gyűjteményeikbe a nagy költő szétszóródott hagyatékának értékes darbjait. A neves gyűjtő életének tragikus vége (1937) után hosszú időre nyoma veszett az ő történeti gyűjteménye, így a Petőfi vonatkozású dokumentumok, kéziratok, tárgyak együttese egy részének. Sokan csak sejtették, hogy a Dunavecscén Petőfi kultuszt ápoló, Ernst Lajos gyűjteményét még az 1930-as évek végén megszerző Vasberényi Géza örzi azokat. (A Petőfi család relikviáit feldolgozó Kalla Zsuzsa és Ratzky Rita 1997-ben még elveszettnek hitték az utóbbi időben felbukkant tárgyakat.) Vasberényi halála után röppentek fel a hírek a Petőfi-életmű eredeti darbjairól, Petőfi rövid idejű családi boldogságának

emlékeiről. „Miért nemzeti ereklye ez az ajándék, amely szorosan kötődik 1848 sorsfordító napjához?”

Szendrey Júlia a kiváló pesti lánynevelő intézetben, Tántzer Lillánál nemcsak széles műveltségre, nyelvtudásra tett szert, hanem elsajátította a korban a nők számára az egyik legkreatívabb művészeti megnyilvánulás lehetőségét nyújtó kézimunka, s a varrás lepraktikusabb műveleteit is. Számos fennmaradt példa bizonyítja, hogy könnyen, gyorsan oldott meg kézimunka feladatokat, s szeretettel ajándékozta személyes emlékként is az általa tervezett, kivarrt apró textiliákat. Tudunk az írók feleségei – így például Júlia – által tervezett nemzetőrségi zászlóról, kézzel foghatóan: házi-sapkákról, kokárdákról, dohányzacskóról, tolltartó-dobozról, kulcstartóról, fogvájó-tartóról, memento mori képről, amelyek a most meglelt pénztárcához hasonlóan gyöngyhímzéssel vagy gobelin technikával készültek.

A költői-politikusi karrier lépcsőfokain felfelé haladó Petőfihez, férjéhez fűződő szoros, nem lebecsülendő befolyással is rendelkező kapcsolatának, a magán és a közélet összefonódásának, talán érzelmi viszonylatuk fokmérőjének is tekinthető a most előkerült pénztárca, amelynek hasznos tárgymivoltához tartozó az a két pénzdarab is, melyeket több évtizedes hányódás során az összesimuló ráncok megőriztek. A több funkciós tárca nemcsak a bankok őrzésére szolgált, hiszen szélén egy kis pántha foglalva vékony ceruza is található, amelylyel írt, írhatott Petőfi. Készítésének ideje a *Nemzeti dal* megírása, március 13-a utánra esik, amikor a kissé zaklatott estéken a költő alkotott, Júlia pedig nemzetiszínű főkötőt varrt magának, s az éjszakákat ébren töltötték egymást inspirálva újabb és újabb gondolatok születésére: „... imádott kis feleségem mindig buzdítólag áll gondolataim mellett, mint a hadsereg előtt a magasra tartott zászló” – örökítette meg Petőfi az intim együttlétek pillanatait.

A kecskebőrből készült háromrészes tárca – mint pl. a házisapka is – a polgári lét egyik szimbólumának tekinthető, amely egyszerre mutatja Petőfi életmódjának, illetve szokásainak változásait (a vándorélet után családi otthon tervezését) és a tehetséges feleség ajándékozó kedvét. A polgári értékrendben fontos szerepet betöltő pénztárca a „tartalma” miatt féltett tárgynak számított, melyet tulajdonosa többnyire a szíve fölött viselt, s így ez esetben „általa” érintkezett az ajándékozó az ajándékozottal.

Júlia számára önkifejezése, a nő-férfi kapcsolatban betöltött szerepe miatt is fontossággal bírt a díszítőelemek megfelelő megválasztása, a kis helyen takarékosan, de annál határozottabban történő vélemény-érzelemnyilvánítás. A biedermeier érzésvilág és képi kifejezőmód tükröződik a két hímzett oldalon. A tárcsa bal felén az érzelmi bensőségességre utaló szerelem-jelkép, a szárnyas Ámor (Puttó) a termékenységet, a női princípiumot, de az elmúlást is jelképező virágcsokorral tekint mintegy áldóan a *Pest, 1848. Petőfi Sándornak* felíratra, mondhatnánk Júlia személyes ajánlására. A tárcsa másik oldalán a nemzeti trikolór színeit mutató piros-fehér-zöld zászló leng a halhatatlanságot jelentő babérág körül, mellette piros-fehér-zöld színű betűkkel szerepel a dedikáció tartalma, az ajándékozás okát feltáró három szó: *a Talpra Magyar versért*. A hímzett bőrpénztárcsa szimbolikája ugyanazt a biedermeier, néha idillikus élményvilágot jelenítette meg, amely ez időben Petőfi Júlia-verseiből is kiérződött. Az *Elértem, amit ember érhet el, az Egykor és most, valamint az Amióta én megházasodtam* című költeményekben pl. a rózsaszínruhás Örömet szimbolizáló tündér virágok között tűnik fel, miközben az érzelmi túlcsondulást a

Gond, a Fájdalom, az elmúlás, a nemzet sorsáért való aggodás ellenpontozza.

Lehet-e szebben, érthetőbben kifejezni egy szerelemből származó ajándékban az ajándékozó lelkivilágát, férje iránti megbecsülését, szerelmét? Júlia a márciusi napokban már ezrek által szavalt vers, a *Nemzeti dal* jelentőségét méltatta, örökítette meg úgy, hogy a férje által nap mint nap kézbe vett emléktárggyal a mű születésének büvkörébe saját múzsa-szerepét is bevonta.

E szerelem-ajándékkal Szendrey Júlia nemcsak intellektuálisan emelkedett férje közelébe, de kreatív alkotóemberként azt az életpályát is megelőlegezte, amelynek a tragikus történelmi események következtében csupán visszfénye jöhetett létre az 1850–60-as években: versei, fordításának kiadása révén ironóként szerepelhetett.

Joggal mondhatjuk, hogy a költőről elnevezett Petőfi Irodalmi Múzeum gazdag gyűjteménye a nemzeti identitásunk egyik alkotóelemének számító *Nemzeti dal* recepciójának – közvetlen családi megítélésének – egyedülálló darabjával gazdagodott: ma 1848 nemzeti sorsfordulójához szorosán köthető nemzeti ereklye, amely valaha egy figyelmes ajándék volt a „feleségek feleségétől”.

Petőfi Sándor pénztárcája, Petőfi Irodalmi Múzeum

Hol halt meg Petőfi?

Nézetek lehetséges sírhelyéről és egy plágium háttere

Kovács László régész elsősorban a honfoglalás és a kora Árpád-kor kutatója. 1968-ban László Gyula szakmai irányításával szerzett egyetemi doktori címet, disszertációját a történettudományok doktora címért 1995-ben védte meg. 1991–2007-ig, nyugdíjba vonulásáig az MTA Régészeti Intézetének igazgatóhelyettese volt. Számos X–XII. századi magyar köznépi temetőben végzett ásatást, publikációinak száma meghaladja a kétszázat. Legutóbbi kötete a múlt hónapban jelent meg A magyar kalandozások zsákmányáról címmel, amelyben a X. századi sír- és kincsleletekben felbukkant idegen – arab, bizánci, nyugat-európai (angol, cseh, francia, itáliai és német) – pénzeket vizsgálja, s a leletekből levont következtetéseket veti össze az írásos forrásokkal. Az Igazságügyi Szakértői és Kutató Intézetek exhumálási bizottságának tagjaként 1992 októbere óta vesz részt személyazonosító ásatásokon. Mintegy 250 sírbon-tás munkatársa volt, így az Újköztemető 299. és 301. parcellájában, a márianosztrai és a váci rabtemetőben, a nyergesújfalui és a recski temetőben, továbbá a kőszegi tömegsíroknál. Foglalkozott a szibériai Krasznojarszk hadifogolytáborában 1917 júniusában elhunyt költő, Gyóni Géza exhumálására vonatkozó tervekkel, a sír meglétének és azonosíthatóságának kérdésével, ennek kapcsán megírta Gyóni Géza hadifogolytársának, Dús Ferenc (1888–1945) antropológus-tanárnak az életrajzát. Vizsgálta Petőfi szibériai hadifogságá-

nak és eloroszosodásának a múlt század nyolcvanas éveiben újra felélesztett és erőszakos sajtóhadjárattal népszerűsített legendáját, számos cikket írt róla, ő szerkesztette a Nem Petőfi! című tanulmánykötetet (1992). És bár ritkán van értelme annak, hogy „nem-tudományos állításokról, dilettáns képzelgésekről könyvet legyen érdemes írni”, a szibériai Petőfi-ügyet ilyennek ítélte: nekiállt összegyűjteni, ellenőrizni, értékelni és összevetni a vele kapcsolatban hivatkozott forrásokat, híradásokat, magyar és külföldi szakértői véleményeket, járt a barguzini ásatás helyszínén. Tudományos cáfolatként hatodfélszáz oldalas monográfiájában Csalóka lidércfény nyomában. A szibériai Petőfi-kutatás csődje címmel 2003-ban tette közzé több mint egy évtizedes munkájának eredményeit, és konzultánsa volt A szibériai halott című, Lakatos Iván rendezésében 2005-ben elkészült tudományos ismeretterjesztő filmnek, bízva abban, hogy így a nagyközönség számára is nyilvánvalóan és véglegesen pontot lehet tenni a szibériai legenda ügyére. Természetes tehát, hogy érdeklődéssel vette kézbe Szűcs Gábornak a Corvina Kiadónál múlt év végén megjelent Petőfi halála. Fehéregyháza, 1849. július 31. című kötetét. A 75 oldalas könyvecske szerzője ugyanis azt állítja, sikerült meghatároznia a költő elestének valószínű helyszínét. Szűcs Gábor munkája nagy sajtóvisszhangot kapott. A kérdésben megszólalt Kovács László is, az ő véleményének visszahangja azonban sokkal kisebb volt.

– Mielőtt rátérnénk Szűcs Gábor kötetére, az elmúlt több mint másfél évszázad terjedelmes kutatástörténetéből említsük meg azokat a szakembereket, akik helyszíni vizsgálatokat végeztek a segesvári csatatéren, megpróbálkoztak a tömegsírok és a magányos sírok helyének meghatározásával, és akiknek eredményei továbbgondolásra ma is érdemesek.

– Elsőként a kitűnő antropológusprofesszorról, Török Aurélról (1842–1912) beszéljünk. Ő 1885-ben emlékbizottságot alapított, amelynek Jókai Mór is tagja volt. Az adatgyűjtés érdekében országos felhívást tett közzé, majd egy hétig járta a helyszínt és meghatározott (tömeg)sírhelyeket. Ásatásokat akart végezni, és az volt a célja, hogy olasz példára a összes feltárható maradványt díszes osszárium-ban, mintegy panteonban összegyűjtve, az egykori csatatéren méltó emlékhelyet hozzon létre.

– Hogyan fogadta Török Aurél elképzelését a magyar közvélemény?

– Először támogatta, de hamarosan ellene fordult. Pl. Vadnai Károly (maga is volt 48-as honvéd), a Fővárosi Lapok alapítója és főszerkesztője kikelt az esetek nyugalmának megzavarása miatt. A tudós ellen gúnyvers is született. Bármilyen hihetetlen, Mikszáth

Kálmán sem volt kíméletes a neves antropológushoz. Scarron álnéven jegyzett, 1885-ben megjelent írásában egy „crème színű koponya” úgy nyilatkozik, hogy „a Török úr terve nagyon szerencsétlen s azonfelül szörnyen impraktikus. Mert vegyük föl, hogy semmit sem hoznak haza: az akkor fiasko. Vegyük föl, hogy nem Petőfit hozzák haza Petőfinek: ez akkor botrány. S végre vegyük föl, hogy magát Petőfit hozzák haza, – de akad-e olyan magyar ember, aki ezt elhiszi nekik? (...) Azért hát legjobb

Török Aurél

(Portróját a Ponori Thewrewk család bocsátotta rendelkezésünkre)

lenne, (...) ha mindjárt két koponyát hozna haza Török úr; egyet a Petőfi gyermekkorából, egyet pedig a férfikorából. (...) Petőfinek bizonytalan lévén nemcsak a halálozási helye, de a születési is, a késő utókor még el sem találja hinni a létezését, kivált ha ehhez még hozzájárulnak majd a hamis csontok is.” Régészként megjegyzem, csak a millenniumi ünnepek kapcsán ismerte fel és fogadta el a közvélemény azt, hogy a honfoglaló ősök maradványainak felkutatása sem kegyeletsértés.

– *Török Aurél tehát már akkor hozzá akart fogni a sírfeltáráshoz, amikor még csak egy nemzedéknyi idő telt el a szabadságharc leverése óta, vagyis akkor, amikor még szemtanúkkal is beszélhetett, s a helyszín viszonylag érintetlen volt. Ismerjük-e kutatásának eredményeit?*

– Török valóban felmérte a helyszínt, bizonyára készített jegyzeteket is, de azok elpusztultak vagy lappanganak valahol. Egy cikkben azonban vázlatosan összefoglalta megfigyeléseinek eredményeit, és ez az írása ma is alapvető és megkerülhetetlen.

– *Ki volt a következő kutató, aki járt és vizsgálatokat végzett az egykori csatatéren?*

– Hosszú szünet után Dienes András (1904–1962) irodalomtörténész és katonai szakíró következett. Ő a költő utolsó napjának eseményeit a számbajöhető források, visszaemlékezések, vélemények ütköztetésével óráról órára nyomon követte, és a feltárt adatokat láncolatba fogta. Az 1940-es években elkezdett kutatásait a börtönből 1955-ben szabadulva folytatta, majd 1956 nyarán helyszíni kutatások segítségével a halál valószínű helyét is meghatározta.

– *Milyen korabeli forrásokra támaszkodott Dienes András?*

– Elsősorban két személy beszámolójára: Lengyel József (1821–1895) székelykeresztúri felcserére, valamint báró August von der Heydte (1809–1880) őrnagyé-
ra, aki az Erdélybe benyomult orosz haderő parancsnoka, Lüders tábornok mellé beosztott egyik cs. kir. összekötő tiszt volt. Lengyel önkéntes „csatanézőként” szekerezett a hadszíntérré, ahol elkérte Göllner főhadnagy, élmezőnytiszt lovát, s azon lovagolt be a fehér-egyházi fogadóhoz, amelynek

udvarára három és négy óra között Petőfi is megérkezett az ellenkező irányból, a sárpataki híd felől. Később együtt mentek vissza a hídhoz, majd azon átkelve s mintegy ötven méterrel túl megállva látták meg a tőlük kb. háromszáz méterre délre a Rogyina-mezőn át lovon menekülő Bemet és táborkarát, illetve északra, a Livádia határrész kukoricásában előretörő orosz lovasokat. Eluralkodott a pánik, mindenki menekült. Lengyel a faluban hagyott lovon vágatott el a csatatérről. Petőfi csak az utolsók között indult meg. A szerencse megkísértette: találkozott jó ismerősével, Gyalókay Lajos tábornari századossal, akinek ekhós kocsiján aznap reggel a csatatérre érkezett. Gyalókay sürgette a költőt, tartson vele a kocsihoz, Petőfi azonban nem hitte el, hogy a zürzavarban a kocsi a helyén maradt, ezért inkább futásnak eredt. (Gyalókay megmenekült, mert kocsija valóban várt rá.) A Bem kíséretében a szántóföldön keresztül lovon menekülő Pap Lajos alezredes, tábornari főnök, illetve a Héjjasfalva felé vezető országúton lovagló és a bűni út északrai becsatlakozása előtti kaptatóról visszanező Lengyel egyaránt megpillantani vélte még az ugyanezen az országúton Fehéregyházából, a falu keleti szélén futva kibukkanó költőt. Dienes szerint ők látták utoljára élve Petőfit. Heydte őrnagy nem vett részt az ütközetben, de még aznap este kísérettel szemlét tartott a csatatéren, másnap pedig a hadifoglyokat is ellenőrizte. Először 1849 őszén, majd még kétszer beszámolt egy polgári ruhás holttestről, amelyet aztán Petőfivel vélt azonosítani, s amely a héjjasfalvi országút mellett egy „szökőkúttal” szemben feküdt: a „leszúrt felkelő-

tiszt mellett, aki már nadrágra volt vetkőztetve, több vérrel szennyes iratot láttam heverni, amelyeket kirablása közben valószínűleg a kozákok találtak, és mint számukra

Dienes András

értéktelent, ismét eldobtak. (...) néhány lépésnyire a holttesttől hevert aztán még úgy száz darab magyar kitüntetés, rajtuk zsinog volt áthúzva (...) A talált dolgokból azt kellett következtetnem, hogy a halott tiszt állása szerint Bem környezetéhez tartozott, s ez arra készítetett, hogy közelebbről is megismerjem a holttestet, vajon nem fedezek-e föl benne valamely egykori ismerőst; de teljesen idegen volt nekem, sovány volt, kicsi, száraz arcú, nagyon határozott arckifejezéssel és nagy fekete körszakállal. Nadrágja fekete pantalló volt. Ezeknek az adatoknak a megjelölésével később több felkelőtisztnél is érdeklődtem e személyiség után, mire legtöbbször úgy vélte, hogy az Petőfi kellett legyen.” Az osztrák őrnagy arról is említést tett, hogy az ütközetet követő napon ennek a helynek a közelében egy frissen felhantolt sírt látott. Még 1849 őszén Szendrey Júlia személyesen érdeklődött nála. Az ő beszámolója alapján tett esküt férje haláláról, ezért

köthetett második házasságot 1850-ben. Dienes András azonosította a Heydte által említett szökökutat is, az úgynevezett Ispánkúttal, amelynek közelében 1969-ben felállították a Petőfi-emlékművet.

– *Felmerült-e kétely Dienes András következtetéseivel kapcsolatban?*

– Kevés. 1958-as könyvének recenziói – Agárdi Ferenc művelődés- és hadtörténész, valamint Barta János irodalomtörténész inkább elismeréssel írtak arról, hogy Dienes András a lehető legnagyobb gondossággal járt el. Nem véletlenül fogadta el tehát megállapításait a szaktudomány. A legutóbbi időkben azonban találkoztam olyan megfogalmazással, amely kimondva-kimondatlanul egy bizonyos Papp Kálmán kutatásaira utalhatott. Hermann Róbert ugyanis Dienes álláspontjával szemben kifejtette, hogy a Heydte jelentésében említett „szökökút” nem lehet azonos az Ispánkúttal, és ezt úgy hiszem, Papp Kálmán feltevése alapján állította. Hermann Róbert a halott tisztnél talált iratokkal kapcsolatban is aggályait fejezte ki.

– *Említi Papp Kálmán nevét. Ön hogyan került vele kapcsolatba?*

– Személyesen nem ismertem, de mivel évtizedek óta gyűjtök minden adalékot a kérdéssel kapcsolatban, egy kézirat a birtokomba került, valószínűleg az 1992-ben elhunyt Kiss József irodalomtörténész ajándékaként. Amikor pedig a Hadtörténelmi Közlemények szerkesztősége a múlt év elején felkért arra, hogy a költő sírhelyével kapcsolatos nézeteket ismertessem és foglaljam össze, a munkámhoz szükségessé vált ez a kézirat. Szerzőjéről azonban nevén kívül nem tudtam semmit, még azt se, megjelent-e írása nyomtatásban.

Elkezdtem nyomozni utána, és az interneten véletlenül rábukkantam arra a bibliográfiai hivatkozásra, amely szerint ezt a tanulmányt a chicagói Szivárvány című folyóirat közölte 1988–1989-ben három folytatásban. A folyóirat szerkesztője, Mózsi Ferenc költő, akitől a szerzőre vonatkozóan információkat szerezhettem volna, már nem volt az élők sorában. A véletlen azonban ismét a kezemre játszott. Sorra felhívtam telefonon a budapesti Papp Kálmánokat, így eljutottam Papp azonos nevű fiához, akitől megkaptam édesapja rövid életrajzát.

– *Mit tudott meg róla?*

– Erdélyi szász apa és székely anya gyermekeként 1923-ban született. Műszerész volt, akit szív-

Papp Kálmán

infarktusa után leszázalékoltak, s ekkor kezdett Petőfi-kutatással foglalkozni. Járt az ütközet színhelyén, véleményét szakértőkkel egyeztetve alakította ki. Maga írja, hogy huszonegynéhány szakterület specialistáit kereste fel, többek között konzultált csillagással, fizikussal, geológussal, hidrogeo-

lógussal, meteorológussal, néprajzossal, patológussal, régésszel, pszichológussal, sport- és szemorvossal, elektronikai, faipari és korróziós szakértőkkel s természetesen történészekkel. Hosszú évek alatt imponáló munkát végzett. Egy újabb szívinfarktuszban 1990-ben elhunyt, s ekkor családja a kutatási eredményeit tartalmazó kéziratot és az általa összegyűjtött teljes anyagot a Petőfi Irodalmi Múzeumnak ajándékozta, ahol egyébként tanulmányának megjelent változatát is megtaláltam.

– *Van-e különbség a kézirat és a folyóiratban megjelent tanulmány szövege között?*

– Igen, van, ugyanis az általa meghatározni vélt sír pontos helyét a megjelent tanulmányban nem adta meg. A család úgy tudta, hogy Petőfi nyughelyének koordinátáit bár valóban meghatározta, de titokként a sírba magával vitte. Titkolásának tiszteletre méltó okát a folyóiratban maga árulta el: a térkép-koordinátákat „csak akkor vagyok hajlandó közzétenni, ha az erdélyi magyarság módszeres üldözése és a magyar emlékek pusztítása román részről tartósan és megbízhatóan megszűnik. Lelkiismeretem szerint nem tehetem ki Petőfi Sándor esetleg még meglévő földi maradványait tudatos pusztításnak.” A kéziratban azonban minden adatot pontosan megtaláltam.

Papp kutatási eredményeinek ismertetését bedolgoztam a Hadtörténelmi Közlemények számára írott tanulmányomba, de mivel az túlságosan terjedelmes lett, ezért a múlt év augusztusában egy szombathelyi tudományos folyóiratnak, a

Folia Anthropologicának adtam le. Írásomat egyébként Szűcs Gábor könyvének elolvasása után kiegészítettem, és egy rövidebb összefoglalást mégis megírtam a Hadtörténelmi Közlemények számára is.¹

– *Papp Kálmán kutatási eredményeinek ismeretében miért lepődött meg Szűcs Gábor következtetéseiről olvasva?*

– Azért, mert Szűcs Gábor sajátjaként feltüntetett kutatási eredményei kivétel nélkül mind Papp Kálmánéi. A fiatal szerző az ő megállapításait gyakran szóról szóra vette át a kéziratból, esetenként hosszabb fejezeteit értelem szerint rövidítette anélkül, hogy hivatkozott volna forrására. A két szöveget ilyen vonatkozásban összevettem, ezt bárki megteheti.

– *Papp Kálmán neve elő sem fordul Szűcs Gábor könyvében?*

– De igen, méghozzá három helyen. Az egyébként tisztességesen lábjegyzetelt kötetben a százöt lábjegyzet közül sok hivatkozik Dienes munkáira, de Pappéra egy sem. Először a nyári délután fényviszonyainak vizsgálatával kapcsolatban a 39. oldalon kerül elő Papp Kálmán neve, majd a 61. oldalon a szerző némiképp talányosan mond köszönetet neki azért, hogy könyvtervét (sic! K. L.) elolvashatta: „Mindent köszönök Papp Kálmánnak (†), akivel ugyan soha nem találkozhattam, mégis, úgy érzem, valahonnan figyel engem, vizsgáló szemmel nézi, amint *Az otffelejtt ember* című egykori könyvtervét olvasom, azt a megfeleltetett kutatómunkával létrehozott dolgozatot, amely soha nem kerülhetett a nyájas és értő Olvasó elé,

mert rossz időben, rossz helyen keletkezett. (...) Papp Kálmán tulajdonképpen sikerrel is járt, még ha a siker általános értelemben vett jelentését sohasem tapasztalhatta [is] meg.” A köszönetnyilvánítást követően megtaláljuk itt Papp Kálmán fényképét is, de ennek a fotónak a lelőhelye az egyébként szakmailag pontos képjegyzékben, egyetlenként, nincs feltüntetve. A forrásjegyzékben (71. old.) a következőképpen szerepel az elhunyt kutató munkája: Papp Kálmán: *Az otffelejtett ember* (Tanulmány). Budapest, 1986. E bibliográfiai adat alapján az érdeklődő olvasó számára reménytelen vállalkozás Papp dolgozatának azonosítása, mert nincs feltüntetve, hogy ez egy kézirat, amelyet a Petőfi Irodalmi Múzeum őriz. Szűcs közli az általa használt folyóiratok listáját is. Az említett Szivárvány, valamint a Pappnak egy másik, az emlegett „szökökút” meghatározásáról írt tanulmányát közlő Ethnographia ebben nem szerepel. Azt hiszem, Szűcs Papp Kálmánnak csak a kéziratot anyagát ismerte, ezekről a folyóiratközleményeiről nem is tudott.

– *Mondhatjuk-e azt tehát, hogy Szűcs Gábor az elhunyt Papp Kálmán eredményeit tette közzé a saját neve alatt?*

– Sajnos ez történt.

– *Neves írók munkáiban gyakran található hosszabb-rövidebb vendégszövegek, akár egész novellák is idézőjel nélkül. Némi cinizmussal gondolhatunk arra, hogy a fiatal kutatóra hatott a posztmodern szépírodalom bevett és elfogadott gyakorlata, az „intertextualitás”, amely – ez egyértelműen érzékelhető – kikezde az írásbeliség erkölcsiségét.*

– Igen, ez lehetséges, de tudományos munkáról lévén szó, hivatkozás nélkül nem idézhető

¹ Kovács László említett írása a Hadtörténelmi Közlemények legújabb, 124 (2011) számában *Petőfi Sándor fehéregyházi sírhelyének legújabb meghatározásáról* címmel jelent meg (1118–1128. o.), a szombathelyi Folia Anthropologica idei, 11 (2012) száma pedig közli a hosszabb tanulmányt *A szibériai ál-Petőfiről és a fehéregyházi hitelesről* címmel.

sem kiragadott szövegrész, sem más szerző szövegének rövidített összefoglalása. Ha Szűcs Gábor az elhunyt Papp Kálmán szinte ismeretlennek tekinthető és új szempontokat felvető kéziratban maradt tanulmányának ismertetésére vállalkozott volna, szakmailag vitathatalanul értékes feladatot végez el, és emberi tisztességhez sem fér kétség.

– *Szűcs Gábor könyvével, illetve nézeteivel tehát nincs mit tovább foglalkozni. Nézzük meg, mennyire megalapozottak Papp Kálmán feltételezései?*

– Úgy vélem, érdemes megvizsgálni és számításba venni őket. Józan megfontoláson alapul, hogy a gyalog menekülő költő esetleg nem juthatott el az Ispánkútig. A Héjjasfalvi úton futó civil, akit Lengyel és Pap Lajos is Petőfinek vélt, talán más menekülő lehetett. Hadtörténészeknek, történészeknek kelle- ne ellenőrizniük a Papp Kálmán által elfogadhatónak tartott Kurka Mihály-féle (helytelenül Szkurka János-féle) vallomást, amely szerint a huszár segítette a Fehéregyházáról késve kijutó költőt, aki a búni híd felől érkező orosz lovasok elől csak déli irányban menekülhetett, Papp szerint a Bukur patak keleti partja mentén vezető mezei úton a „Szöllőhegy” felé. „... sebesen jövök az úton, utolérem Petőfit az ajjutánst, aki egyedül, gyalog, hajadonfővel sebesen haladott az úton (...). Ahogy utolértem slisszoltam melléje és hátulról a tarkójánál benyúlva megragadtam a ruháját. Petőfi pedig balkézével ezt a kengyelszíjat fogta meg. Uram, haladjunk, mert űznek, jönnek utánunk! Sebesen vágatva vagy két puskalövést haladtunk. Egy ölnél is nagyobbakat lépett, mert bírta még a ló, de négy lovas-muszka hátulról mind

közelebb-közelebb jött utánunk (...). Petőfi visszatekintve kiáltja: állj meg! S abban a percben elereszti a kengyelszíjamat. Bocsáss! – kiáltja mérgesen – engem az Isten sem ment meg... Ezzel kirántja magát kezemből, s bal felé az út mellett a hegynek ment a kukoricába. De alig tehetett 25 vagy 30 lépést felfelé a kukoricába, az elől érkezett két muszka lovas utána ugratott, s láttam, amíg a réznyelű karddal az egyik kettőt vágott a fejére” – számolt be az öt megtámadó másik két orosz lovast lerázó Kurka a történekről. Eszerint a költőt tehát Papp számításai alapján a Korcsomba és Bukur patak összefolyásától délre mintegy kétszáz méterre, a Szöllőhegy nyugati lankáján ölték meg az oroszok. Kurka beszámolóját Dienes hiteltelenként elutasította, nem véletlenül, a vallomásváltozatok nem alap nélkül keltettek benne kételyeket. De magam úgy vélem, például Heydte tanúságát is újra végig kellene gondolni, mert vannak ellentmondások különböző időben tett beszámolóik között.

– *Mi következik Török Aurél, Dienes András és Papp Kálmán álláspontjának ütköztetéséből? Több a számításba jöhető helyszín a költő elestére vonatkozóan, így több a feltételezhető sírhely is, vagy kizárják egymást a három kutató nézetei?*

– Teljes bizonyossággal egyik helyszín sem zárható ki. A mellékelt térképre római számokkal bejelöltem a tömegsírokat, valamint a lehetséges magányos sírhelyeket, amelyek a következők:

I. A fehéregyházi román temető. Amikor a Haller-birtokon fasort ültettek, a munkások emberi maradványokra találtak. Ezeket egy ládában Haller József, mint Török Aurélnak elmondta, itt ásatta el. Dienes András ezt nem említi.

II. Az úgynevezett nagy hármás tömegsír, mintegy négyszáz honvéd nyughelye, rajta az 1880-as évek végén felállított emlékművel.

III. A Cionta (Csonta) Juon kertjében ásott, kb. húsz halottat rejtő tömegsír. A térképen nem jelöltem, de Papp Kálmán átvizsgálándónak tartotta a Csonta-kert nyugati végén kívül húzódó területet is az 1849 őszi titokban a helyszínen járt Kővári László történész emlékezésére hivatkozva, bár a Kővári-féle szövegből ez nem következik.

IV. Az „énekes őrnagynak” Török Aurél által látott sírja, amelynek helyét Török feljegyzései alapján a terepen még nem sikerült azonosítani, de felvetem, hogy esetleg a IXb-vel lehetett azonos.

V. A héjjasfalvi országúttól északra, Héjjasfalva elején ásott „kis tömegsír”.

VI. Török szerint Héjjasfalván „Somogyi úr kertjében” is eltemettek egy előkelő honvédet, de sírját már 1885-ben sem tudta a szemtanú megmutatni.

VII. Ugyancsak Török Aurél jegyezte fel, hogy az Ördög-pataka fölötti erdőben is gyakran akadtak emberi maradványokra.

VIII. Azt is Töröktől tudjuk, hogy 1867–1873 között, amikor a segesvár-brassói vasutat építették, ugyancsak kerültek elő maradványok. (A vasút vonalán még hozzávetőlegesen sem azonosítható sírhelyek.)

IXa–IXb. Ha számolunk azzal, hogy Heydte a szökőkútnál Petőfi holttestét láthatta, és ugyanitt másnap az ő friss sírhantját, akkor a sírhely lehet a Dienes-féle ispánkúti szökőkút helyén kívül a Papp-féle (a búni úttal szemközti) szökőkút környékén is.

X. Papp Kálmánnak a Kurka Mihály-féle emlékezésre alapozott

feltevése szerint a Korcsomba és Bukur patak összefolyásától délre mintegy kétszáz méterre, a Szőlőhegy nyugati lankájába tetszőleges helyen ásott magányos sír.

XI. A Lengyel József által 1860-ban említett tömegsír, amelyben szerinte Petőfi nyugszik 134 elesett társával. Papp a térképen megadott helyre jelölte be, ami valószínűleg nem elfogadható. Segesváron, a városi kórházban sebeibe tizenkilenc honvéd halt bele, őket a város temetőjében hantolták el. A térképen nem jelöltem, mert Petőfi biztosan nem volt köztük.

Végül tehát a III., IXa–b. és X. helyen lehetne kutatni...

– *A győztesek, vagyis az oroszok oldaláról tudunk egy elesettnek az exhumálásáról, amelyre már 1849/50 telén sor került. Szkarjatyin vezérőrnagy, Lüders vezérkari főnöke egy visszapattanó ágyúgolyótól rögtön az ütközet elején súlyosan megsérült, s délután meg is halt. Másnap temették el Segesváron, földi maradványait azonban fivérei a télen hazaszállították Oroszországba, szülei birtokára, az orlovi kormányzásába.*

– Így van, a ma is álló, 1853-ban emelt Szkarjatyin-emlékmű alatt nem nyugszik senki. Az is kérdés azonban, hová temették az elesett oroszokat. Magyar részről kb. 440–500 volt az elesettek száma, az oroszok vesztesége pedig esetekben a hivatalos adatok szerint 41 fő. Az oroszok kb. 500 foglyot ejtettek, akiket Nagyszebenbe szállítottak. Bem azonban augusztus 5-én bevette Szebent, s a magyar foglyokat kiszabadította.

– *2001–2004 között körvonalázódott egy magyar–román közös segesvári katonai kutatásokra, feltárással vonatkozó terv. Ennek mi lett a sorsa?*

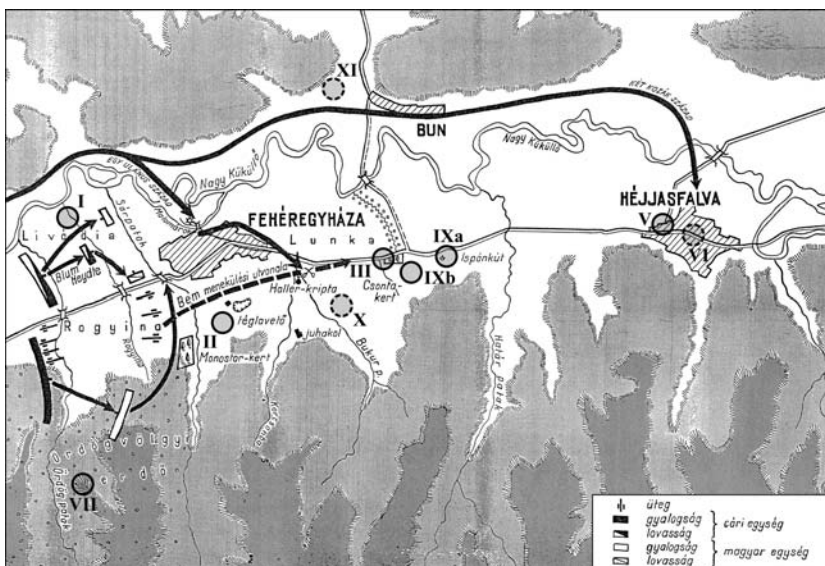
– Felvetődött, hogy az egykori csatateret érintő autópálya tervezett építése előtt érdemes volna modern kutatási eszközök és módszerek alkalmazásával (földradarral) az addig bolygatatlan területnek legalább az építkezés által érintett részét megvizsgálni. Meg kell jegyezni, hogy mára a helyszínnek csak kisebb része maradt bolygatatlan. A Hadtörténeti Múzeum akkori igazgatóhelyettese, Kedves Gyula alezredes és Krámer Iván alezredes, a Honvédelmi Minisz-

térium osztályvezetője képviselték a tervet, amelyhez sikerült megszerezni a román fél engedélyét is. 2004-ben azonban a Honvédelmi Minisztérium nem vállalta megvalósításának finanszírozását.

– *Mi a véleménye, milyen eredménye lehet egy ilyen vizsgálatnak?*

– Bár ezeknek a magyar–román katonai kutatásoknak magam is egyik munkatársa lettem volna, az eredményességet illetően inkább szkeptikus vagyok, legalábbis Petőfi sírjának megtalálhatóságát illetően. Hasonlóan Török Aurélhoz, aki 1885-ben úgy vélte már, hogy a megtalálhatóságnak „megvan a lehetősége, habár magának a megtalálásnak valószínűsége igen csekély”. (Megjegyezném azt is, hogy a ütközetben elesett csíkszentimoni Endes Árpád századost édesanyja Lüders engedélyével rögtön az ütközetet követő napokban kerestette a csataterén, ahogy erről Otrobán Nándor későbbi orvos, 82. zászlóaljbeli társa beszámolt, de nem járt eredménnyel.) Természetesen az új, korszerű technika nagyobb lehetőségeket biztosít, bármiféle feltárást azonban széleskörű szakértői egyeztetésnek kell megelőznie. A tömegsírok helye, pl. a Csonta-kerti tömegsírre valószínűleg azonosítható lenne, de a költő esetleg magányos sírban nyugvó földi maradványainak megtalálására, mint mondtam, nem látok esélyt. Hiszen még azzal is számolnunk kell, hogy a megfutó honvédek tolongó tömegében menekülő költő halálára a nagy zűrzavarban senki nem figyelt föl, s a szemtanúi vallo-másokként kezelt emlékezések más személyekhez köthetők.

Rosonczy Ildikó

A segesvári (fehéregyházi) ütközetben elesett honvédek tömegsírsírai és néhány feltételezett magányos sír (nem feltárással alkalmas módon azonosított sírhelyek). Kovács László vázlatja

Áprilisi számunk az interjúban felvetett kérdésekhez hozzászólásokat közöl.

KOVÁCS ISTVÁN
**A szabadságharc
 legnagyobb regénye**

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc történelmével monográfiák, forráskiadványok, tanulmánykötetek, tanulmányok, visszaemlékezések, helytörténeti munkák ezrei (vagy talán tízezrei?) foglalkoznak, de született-e róla igazán nagy irodalmi mű? A kérdés akkor fogalmazódott meg bennem, amikor úgy éreztem, hogy alaposan megmerítkeztem a korszakra vonatkozó levéltári forrásokban, s száznál is több embert megismertem azok közül, akik a jelzett korszak eseményeit kutatják. Szenvedélyes odaadásuk, lelkesedéssel vegyes tényiszteletük, ügyszeretetük ragadott meg s vont e voltaképpen több ezer fős társaság tagjai közé.

A magamban feltett kérdés visszhangjaként persze máris sorolhatjuk Jókai Mórnak a korszakot megjelenítő könyveit *A kőszívű ember fiától A mi lengyelünkön át a Csataképekig*. Magam is gyakran idézem Rákosi Viktor életemet meghatározó „regényes történetét”, a kilencévesen olvasott *Hős fiúkat*, Vitányi Jánosnak már kamaszkoromban lelkesítő *Híven a halálig* című regényét vagy Györy Dezső *Viharvirágját*. Melléjük tehetném a „48-as szépirodalom” legutóbbi darabját, Somogyvári Gyula évtizedeken át kéziratban lappangó *Tűzszlopát*. E regény több figyelmet érdemelhetett volna, de a szelektív irodalmi celebgyártásra szakosodott utóbbi két évtized több alkotásáról elmondható ugyanez.

Minél hosszabban soroljuk az 1848-ról szóló elbeszélések, regények, drámák, versek címeit, annál sarkosabban fogalmazható meg hiányérzetünk: történelmünk egyik legnagyobb vállalkozásáról, amely ma is képes egyenként, személy szerint megszólítani, magával ragadni bennünket, nem született igazán nagy mű.

A szabadságharcot megidéző szépirodalmi alkotások közül egyetlenegyben éreztem, hogy több a nagy mű esélyénél: Sárközi Györgynek a *Mint oldott kéve* című könyvéről van szó. Főhőse, Mednyánszky Cézár a szabadságharc egyik legismertebb ikonográfiai figurája. Ő a központi alakja Than Mór *Kápolnai csata* című vízfestményének. Kezében feltartott kereszttel, fehér karingben, vállán átvett

piros stólával bátorítja a rohamban megtorpant olasz katonákat, akikre a kép balsarkában hevesen tüzelnek a rájárázó császáriak, s odébb a hídon is szuronyt szegezve törtet előre egy elszánt osztrák gyalogoszázad. Sárközi György a „festményen belüli” riporterként számol be arról, ami Cézárral történik: „Ami őt illeti, szégyelli, hogy egy-két órával előbb oly leküzdhetetlen rémülettel vágatott el a halál elől, s ha most egy golyó mellén találná, elégtételnek és fölmentésnek érezné gyávaságáért. Szép látvány lenne, amint a lángoló talárban, a magasra emelt ezüsthüvel kezében, egyszerre csak elbukna, ráesne Krisztus testére, a bosszút lihegő katonák, keresztülrágva tetemén, vad üvöltéssel rohannának az ellenségre.” Nem ez történik. Az olaszok az osztrák túlerő láttán megadásuk jeléül eldobálják puskájukat, s Mednyánszky Cézár, akit Görgei tábornok 1849. január 5-én nevezett ki a VII. hadtest tábori lelkészévé, kis híján fogságba esik. Annak köszönheti megmenekülését, hogy a tömör ezüstkereszttel halántékon sújtja az őt elvezetni akaró császári őrmestert.

Jékely Zoltán, aki figyelmemet felhívta a regényre, a jelenetről mesélve megemlítette, hogy a kereszt ága oly erővel zúzta be az ellenséges altiszt koponyáját, hogy meggörbült. Azt is méltányolta Mednyánszky Cézárban, hogy pap léteire szerette a nőket... Vagy imádták a nők?

Arról, hogy az 1849 májusában átszervezett és itáliai csapatokkal megerősített császári hadsereg frissen kinevezett főparancsnoka, Julius von Haynau tábornok „bemutatkozásként” felakasztatta Cézár bátyját, Mednyánszky László őrnagyot, mert Gruber Fülöp századossal együtt ellene szavazott Lipótvár feladásának, ha jól emlékszem, még a gimnáziumi történelem tankönyvünk is írt. Ő volna a regény igazi főhőse, aki mártírhalálával élete végéig kísérti hivatásának, családjának, szerelmének, hazájának hátat fordító öccsét? Vagy Görgei Artúr tábornok, László bajtársa a bécsi magyar testőrgárdában, aki Vácot elhagyva baráti kötelességből is tervezi Lipótvár felmentését, mégis lemondani kényszerül róla, majd Európa 1849-es hadtörténetének egén villámként ragyog fel, hogy aztán tétlenségben és az árulás billogjával élje le élete utolsó csaknem hét évtizedét? Amikor elolvastam a könyvet, Görgeit éreztem igazi hősenek, s csodálatot keltett bennem a szerző bátorsága és felkészültsége, hogy ilyenek, a valósághoz

közelállónak ábrázolta a szabadságharc hadvezérét, akkor, amikor a közvélekedés még rendületlen hitte az árulás-mitoszt.

Mednyánszky Cézár bukott angyalként hőssé emelése is kihívó lehetett az 1920-as években. Egy arisztokrata példakép, aki az emigrációban egyre radikálisabb nézeteket vall, s ennek egyik stációjaként szakít papi hivatásával. Döntését az se menti, hogy a papságra szülei kényszerítették anyagi megfontolásból, mert Cézár a bárói címen kívül nem örököl semmit. A szabadságharc alatt Cézár odaadóan szolgálja hazáját, s időnkénti kételyei ellenére Istent is. Az emigrációban előbb Isten ellen lázad, majd a szerelem védelmében egyenesen istentagadó lesz, hogy aztán tagadója legyen a szerelemnek is, ha annak „végkifejlődése” a megalázó kiszolgáltatottságot jelentő családalapítás. Beteljesületlen hitével, beteljesületlen szerelmeivel helyrehozhatatlan roncsolás éri a lelkét. Úgy remél gyógyulást, hogy fölkerelkedik Ausztráliába... Az aranyláz előbb bizonytalan vállalkozásba hajszolja, majd annak kudarca belesodorja a bizonytalan múltú és feslett erkölcsű kétkezi munkások: az aranyásók közé. Amikor némi szerencse révén visszatérni készül az Óvilágba, kis híján áldozatul esik egy rablótámadásnak: bal karját többől amputálni kell. (A „magyar szabadságharcos papot ért tragikus esemény” olyan visszhangot keltett Ausztráliában, hogy róla a Magyarországon harcolt lengyel légió dzsídásórnagya, Seweryn Korzeliński, aki éveken át szintén aranyásóként próbált szerencsét, is megemlékezik kétkötetes ausztráliai útirajzában.)

A testi és lelki csonkulást Mednyánszky Cézár Európába történt hazatérését követően már nem tudja elviselni. Keserűséggel tölti el, hogy a krími háborút lezáró párizsi béke egy szóval sem említi Magyarországot, amiben a magyar emigráció tevékenységének, így saját elkötelezettségének kudarcát is láthatta. 1857 tavaszán egy franciaországi gyógyüdülőhelyen önkézevel vet véget életének. Sírját azóta elegyengette az idő.

Mednyánszky Cézár, akit Görgei hadügyminiszter 1849. június 25-én huszonöt évesen a Hadügyminisztérium hadlelkészi osztályának igazgatójává nevezett ki, korának szinte minden jeles személyiségével találkozott, lazább-szorosabb kapcsolatot tartott velük – ha nem a szabadságharc idején, akkor később az emigrációban. A világsi fegyverletételig rajongott Görgeiért, ismerte a mártírhálóra méltóság-

teljesen készülő Csány László közlekedési minisztert, legjobb barátja, Schmiedegg Károly gróf gyámapiját, az emigrációban töretlen lelkierejéért, munkabírásaért őszintén becsülte Kossuthot, kapcsolatban állt Szemere Bertalannal, a magyar ügyet tizenkét éven át magas színvonalon képviselő Teleki László pedig a barátja volt... A külföldi hírességek közül közel állt Victor Hugóhoz.

Sárközi Györgyöt valószínűleg *Báró Mednyánszky Cézár, az 1848/49. évi honvéd-hadsereg főpapjának emlékezései és vallomásai az emigrációból* címen 1930-ban magyarul megjelent memoárja ihlette a regény megírására. Kevés magyar szépiró készült fel olyan alaposan történelembé ágyazott hőseinek életre keltésére, mint a harmincadik életévét alig betöltött magyar filozófus és költő. Áttanulmányozta az addig napvilágot látott szakirodalmat, visszaemlékezéseket, dokumentumgyűjteményeket. Minden sorában érezhető az az alapos tényismerettől fűtött szenvedély, amellyel saját személyiségét is beágyazta az általa megjelenített korba.

Hogy a szabadságharc egész históriáját felvázolhasa a történetének szentelt kétszáz-kétszázötven oldalon, az író az eseményláncolatból kiemelt és felnagyított egy-egy szemet. Közülük legemlékezetesebb az a filmszerű közelkép, amely az 1849. január 22-i hodrusbányai összecsapást pergeti le előttünk. A feldunai hadsereg Görgei tábornok által nem kedvelt dandárnoka, Pusztelnik alezerekes egy roham élén halálos sebet kap. Nemsokkal ezután a honvédek által magára hagyott Görgei is kis híján elesik. (Átlőtt csákójáról Jókai Mór is megemlékezik.) Ugyanígy filmre kívánczik Pest palotasorának lövetése, ezzel a tetteivel vált hírhedtté Hentzi tábornok, vagy a Pest és Cegléd között vonaton zötykölődő Csány, Mednyánszky Cézár, Mészáros Lázár és Dembiński beszélgetése. Csány tétován Görgei védelmére kel Mészárossal szemben: „Görgey... nagy eszű fiatalember... Ne bánts... Hogy nyakas, hogy engedetlen? Hát az öreg Bem talán különb? Én eleget bosszankodtam vele... Ez, úgy látszik a ti mestersegetekkel jár... A kard, amikor győz, jogar akar lenni. A hadvezér, amikor elfoglalja egy ország testét, azt hiszi, hogy már övé a lélek is. Az ereje mindegyiknek az, hogy nagy akarata van: a győzelmet az szerzi meg a vezérnek, aki győzni akar. A mi kis országunk számára sok is ennyi erős akarat, kivált, ha mindegyik mást akar. Mert ennek neve a széthúzás... És mi ebbe bukunk bele: meglátjátok.” Az utóbbi néhány mondat, mintha a mi korunknak szánt üzenet is volna.

A regényt persze nem az író történelmi tények iránti tisztelete minősíti, hanem művészi eszköztára: nyelve. Mert költői prózát olvasunk. Az ígéretes költőnek indult Sárközi György bizonyára több kötetnyi versét beleírta a *Mint oldott kévébe*. És ezért mintha hosszú évekre ki is száradt volna. Ha a versírásban egyre ritkábban, az irodalomszervezésben, a magyar nép nincstelen tömegei felemelésének vágyában Sárközi folyamatosan költőnek bizonyult. Illyés Gyula megemlékezése szerint „az ő szerkesztése jeleníti meg a Válasz fénykorát, a falukutató irodalmat ő szervezte nagy vállalkozással, nélküle talán a Márciusi Front sem születik meg”. Ideái fölébe emelték a mind elaljasultabb kornak, amelyben élt, és amely halálba taszította: 1945. március 8-án munkaszolgálatosként halt meg Balfon.

Említettem, időnként az az érzése az olvasónak, hogy a regényben nincsenek mellékfigurák. A felnagyított képekben mindenki főszereplő, s ez az író elsőrangú jellemábrázoló képességét dicséri. Ez a „minden szereplő főhős”-élmény már a könyv harminc évvel ezelőtti elolvasásakor belém ivódott. Egyébként miért emlékeznék oly élesen a francia nevelőnőre, Nanette-re, aki évtizedek múltán eljutva Párizsba egy marék francia földdel akar visszatérni Magyarországra, ahol majd minden biztonnal eltemetik. Megmagyarosodva – tegyük hozzá. Minőségben ugyanilyen figyelemben részesül az író részéről Hedvig is, aki Cézár végzetének mondható,

vagy „igazi” menyasszonya, Mathilde, aki ösztönösen svájci hegyekkel árnyékolja be magát az őtána mint napfény után vágyakozó vőlegény elől. De epizódszerű megjelenése ellenére sem felejtjük el az angol bankárrá felkapaszkodott Kiss úr alakját – aki persze ellenszenves, de mi más legyen egy bankár? –, vagy az ausztráliai kiszolgáltatottságban és a reménytelen aranyásóhelyben Cézárral osztozó egykori honvédtisztet, Farkas Mártont.

Természetességében is drámai, ahogy Sárközi György megjeleníti a számkivetett, sebesült huszárkapitány, Schmidegg Kálmán haldoklását. Még tragikusabb Mednyánszky Cézár halála: „Egy kicsi üveget dobál tenyerében, amelyet valamikor Kálmántól kapott. A kicsiny üveg szürke folyadékkal van tele. Cézár lekaparja körmével a megfeketedett pecsétviaszt, amely az üvegcsé száját elzárja. Tartalmát beleönti egy pohár vízbe. A színtelen víz lassan elsötétedik: alulról fölfelé kavarg vissza a nehéz folyadék. Cézár remegő kézzel magasra emeli a poharat a gyertyafényben, s várja, hogy egészen fekete legyen. Egy régi perc emléke bukkan föl lüktető agyában, mint hirtelen fölmerülő dallam foszlánya, amikor ugyanígy állt, kezében a méreggel. Behunyja szemét, s egyszerre ajkán érzi a pohár hideg peremét.” És hiába várjuk a regény folytatását.

Az olvasó kényszert érez arra, hogy továbbírja Sárközi regényét: kiegészítse saját sorsának még befejezetlen történetével.

Kovács Mihály: *Alvó gyermek*, 1850

Illyés Gyuláról Vasy Géza:
 „Haza a magasban”;
 Nap Kiadó, 2010.

Bár már a „Haza a magasban” legelső bekezdése azt állítja, hogy a befogadásnak egyénileg is története van, a későbbiekben a szerző alig-alig hozakodik elő személyes megjegyzésekkel, élményekkel. Miután szóba hozta, hogy az 1956-os könyvhéten még gimnáziumba készülő diákként vásárolta meg a *Kézfogásokat*, Illyés nagy hatású kötetét (s mellette a *Mai magyar költők antológiáját*), majd hogy a következő év tavaszán a *Hunyadi keze* című versét szavaltta az iskolai versenyen, mindjárt itt, az első esszében a kötet egészének leglényegesebb kérdését veti fel. Miért van, miért lehet az, hogy noha Kölcsey Ferenc és Petőfi Sándor óta nem volt magyar író, akinek a közéleti szerepe annyira meghatározó lett volna, mint az Illyésé, a nemzeti költőnek járó rangját mégis sokan vitatják? Azon túl, hogy a megnevezést, a titulust ómódúnak vélik, nem tartva érdemének, a legfontosabb nemzeti sorskérdések mekkora súllyal vannak jelen a költészetében, és hogy milyen hatást váltott ki a vállalt művészi szerepe – magának az életműnek a klasszikus voltát vonják kétségbe.

Az elutasítás jelzéseit Vasy Géza kiváltképp két irányból érzékeli: egy „esztétikainak vélt nézetet” különböztet meg egy „politikai-ideológiai jellegű”-től, s mindkettőt úgy elemzi, hogy meggyőzően mutat rá az egyoldalúságaikra, végső soron a tarthatatlan voltukra. Példák bőségevel áll elő, különösen az utóbbi esetben, amikor az „olykor zsigeri szintű elutasítás” régi és friss eseteit idézi. Az előbbi tartózkodás vagy közömbösség eredetét azokban a – meg nem határozott okok miatt 1979-hez kötött – „tézisek”-ben találja meg, amelyek tagadják az irodalom valóságtükröző szerepét, a művet pusztán egy szövegnek tudják a több ezer éves szövegvilágban. Hivatkozik a korai előzményekre, Hamvas Béla 1944-es Weöres-méltatására, amelyik az orpheuszi költészet nevében voltaképpen elítéli a Homérosz útján járt-járó irodalmat – a mai bírálók közül pedig a kissé ironikusan „a hazai posztmodern nagy hatású apostolá”-nak nevezett Kulcsár Szabó Ernő vélekedését emeli ki. E meglehetősen sejtelmes és visszafogott vélemény szerint Illyés verseinek „meglehető-

sen elmosódottak azok a karakterjegyei, amelyek XX. századi líránk klaszszikusai között jelölhetnék ki a helyét”, minde-
 nek előtt pedig a „dolgokra válaszoló költői attitűdhöz nem férkőznek személyiség-filozófiai dilemmák”. Vasy Géza ezen a

helyen nem bőséges hivatkozásokkal siet bizonyítani, hogy igenis, Illyés is szembenéz a modern személyiség gondjaival. Inkább a nyolcvanas éveknek azt a líra- és ideológiatörténeti helyzetét idézi emlékezetbe, amikor a hivatalos irodalompolitika a közvetlenebbül társadalomkritikus irodalom helyett az „elefántcsonttorony” lakóit, az ezoterikusabbban politizáló vagy „semleges” posztmoderneket részesítette kitüntetett figyelemben, másrészt szóvá teszi, hogy akik elsősorban létfilozófiai problémákkal foglalkoztak, azokat sosem nevezték egyoldalúaknak. Nincs olyan tárgykör, téma, amit ne lehetne jól megírni – jelenti ki, hozzátéve, olyan írószerep sincs, amelyet végérvényesen a múltba kellene utasítani. Tilos vagy legalábbis mulatságos volna tehát előírni, egy költőnek mivel szabad foglalkoznia s mivel nem.

Ide, az esztétikai-poétikai jellegű minősítésekhez tartozik annak a taglalása, hogy a nélkülözhetetlennek tudott képviselési irodalomszemlélet vállalása mellett mit jelent „szintetizáló típusú” alkotónak lenni, s Illyés életműve mennyire tartható egyszerre kezdeményezőnek és összegzőnek. A jószerep minden irodalomtörténész és olvasó elismerését kiváltó, a fanyalgókat is csendre bíró *Puszták népe*, valamint az akkor tájt született költemények okkal mondatják azt, hogy a magyar irodalom újnépies irányát Illyés Gyula tette európai látókörvé. E megállapítást egészítheti ki az értékelés szempontjából szintén nem közömbös tény: nincs még egy alkotónk, akinek munkássága ilyen műnemi-műfaji változatosságot mutatna, aki ennyire „különböző hatásokat” engedett volna magán átáramolni, miközben életműve magja, lényege a „hazateremtés” maradt. A sokszor, sokak által – egyetértéssel is – emlegetett példázata a római szekérről elég világosan szemlélteti, hogy valóban meggyőződése volt, az ország dolga, a nemzet sorsa, a hazateremtés ügye akkor haladhat jó irányban, ha a

politikai és a szellemi élet, az állam e két szekérke-reke egyszerre s egyforma gyorsasággal forog.

Ez, persze, mint vágykép lebeghetett Illyés előtt. Munkásságának kerékkötői számosan voltak; azok is fékeztek, akik máskülönben sebesebb mozgásra ösztönözték, gyorsabb haladást parancsoltak volna rá. Azoknak az időszakoknak a jellegzetessége ez, amelyekről a legaprólékosabban beszél, a legrészlete-sebb képet nyújtja a kötet: a második világháborút követő, a hatalomgyakorlást tekintve elég tisztán tagolható esztendőik ezek. A koalíciós időszak az egyik, a ma már alig használt fogalommal szólva, a „fordulat éve”-nek nevezett 1948-cal kezdődő Rákosi-diktatúra a másik, benne a régebben „új szakasz”-ként elkülönített, 1953-tól 56-ig tartó pár esztendő s végül a Haynau-rémuralomnál kegyetlenebb nyitánya a Kádár-korszaknak, az ún. konszolidáció kezdetéig, a hatvanas évek legelejéig. A könyv szerzője, aki több mint egy évtizede jelentetett meg *Illyés Gyula évszázada* címmel esszéket, tanulmányokat, most igen mértéktartó a közvetlenül a háborút követő évek nemegyszer gyilkos indulatú írásainak ismertetésekor. Alig-alig szemezget a szociáldemokraták vagy a polgári radikálisok igaztalan bírálataiból, de a kommunistákéiból is elvétele. Arra helyezi a hangsúlyt, hogy a népi-bolsevik ellentét gyökerei milyen mélyre nyúlnak, és hogy a költő konfliktusa a „bolsevik típusú marxistákkal” már jóval korábban, 1923 és 26 között megkezdődött, mégpedig Párizsban, továbbá hogy a moszkvai emigránsok, Lukács György vagy Révai József „éles elvi kritikát” gyakoroltak ugyan, ám a nemzeti és mezőgazdasági kérdésekben elismerték a népi mozgalom szerepét, törekvéseit. Miközben egy pillanatra sem teszi kétségessé, hogy a *Hunok Párisban* szerzőjét mindvégig „baloldali gondolatrendszerű ember”-ként tartja számon, aközben olyan tényekre hívja fel a figyelmet, amelyekre a szakirodalom is csak ritkán támaszkodik. Példának okáért, hogy a Nemzeti Parasztpárt önálló arculatáért, kialakításáért és megőrzéséért Illyés éppen Veres Péter ellenében azzal a Kovács Imrével tartott, aki a hiábavaló küzdelmet feladva hamarosan az emigrációt választotta. Igen fontos az is, hogy 1946 őszén a kisgazdák és a kommunisták vitájában nem az utóbbiak pártjára állt, hanem egy memorandumban követelte volna az előbbiekkal való szorosabb kapcsolat megteremtését. Ezek után szinte magától értetődő lehetne, hogy a fordulat éve után egyeduralomra jutott kommunis-

ta ideológusok, pontosabban – új nevükön – a Magyar Dolgozók Pártja művészetpolitikai vezetői rossz szemmel néznek az Illyés szerkesztette, külön utasságát hirdető folyóiratra. „...a dolgozó osztályok ellenségeinek gátlás nélkül engedi át hasábjait a *Válasz*” – citálja a párt napilapja, a *Szabad Nép* névtelen, vagyis a szerkesztőség közös állásfoglalását jelentő cikkét a kötet egyik tanulmánya. Hogy a másik, az *1947. január: fordulat Illyés Gyula bolsevik megítélésében* mindjárt a címével nyilvánvaló tegye, nem alkalom adta, véletlenszerű bírálatról, hanem előkészített, folyamatos támadásról van szó ekkor. A párizsi éveket felidéző regényes önéletrajz, a *Hunok* fogadtatása hozza a fordulatot, a történetben pedig nem is Horváth Márton és társai okoznak meglepetést, hanem például a kacskaringós véleményű Bóka László. Ő előbb lelkesen dicséri a regény esztétikai értékeit, majd bizonyára megismerve Horváth véleményét – az író „elkezd a munkásmozgalommal és befejezi azzal, hogy hátat fordít a mozgalomnak” – egy másik cikkében már erősen kifogásolja „a felemás léleknek elfogultságait: habzsoló műveltségvágyának s paraszti iróniájának ellentétét”, és persze „antiszemizmusát”, együtt a „beteges-ideges” érzékenységgel, mely „kiszakította őt a munkásság egyetememes közösségéből”.

Egész csokorra valót lehetne kötni hasonló politikai szövegrészekből. Példákat hozni, kritikusoktól, irodalomtörténészeketől, az igazodni vágyás, megfelelni akarás, a Németh László emlegette vitorlakezelés, -forgatás szánalmas igyekezetére. Tegnaptól máig. Az 1958-as, a népi írókról szóló állásfoglalás visszhangjától napjaink „erősen jelenlevő véleménycsoport”-jának egynemely hangadójaig. Mondjuk: Krajkó Andrástól Standeisky Éváig. Az előbbitől a Tiszatáj közölte két részes tanulmány néhány mondata szerepel: a *Puszták népe* mint első nagy olvasmányélmény említődik, a rádöbbenéssel, „végül is szűk, perspektívátlan, zárt világ ez”, „egy hosszú távon járhatatlan irodalmi zsákutcáról van szó”, legvégén pedig a hálaadással fölérő kijelentéssel: a Szovjetunió 1956-os segítségével nélkül nemzet-halál lenne a sorsunk, a „népiesek nacionalizmusa” meg ezt készítette elő. Az utóbbitól a népi írók, parasztpárti politikusok és a hatalom kapcsolatát gondolatolvasóként vizsgáló dolgozatból: „A független alkotói és félellezéki, közéleti énje között öröklődő, az együttműködés és az ellenszegülés problémájával küszködő Illyést annyira lefoglalta saját

magya, hogy nem vette észre, mint vált egyre inkább korszerűtlenné. Még 1971-ben is úgy gondolta, hogy azért nem élhet hajlamai szerint (úgy akart írni, mint T. S. Eliot, és úgy viselkedni, mintha Londonban élne), mert „meg kell felelnie a nép várakozásának”. Ez a vélekedés egyesíti az említett két nézetet: esztétikailag éppúgy leírja, azaz semmi-be nézi Illyés művészetét, mint ideológiailag a közéleti szerepléseit. Nem ad ugyan nyomatékot a máshonnan, ám ugyanebből a csoportból sűrűn felhangzó vádnak, miszerint Illyés – az Aczéllal költött vacsorák lennének a bizonyítékok – szinte kollaboránsa volt a diktatúráknak, a Rákosi-féle után a Kádár nevéhez kötődtek is, az ítélete mégis megsemmisítőbb másokénál. Azért lehet az, mert eszében sincs mérlegelni például az olyan véleményeket, mint Kenyeres Zoltáné, aki független elkötelezettségnek nevezte a költő magatartását, írván, „a pártoktól és csoportoktól való függetlenség, de a nép iránti elkötelezettség” jellemzi. A hetvenes években látta így – a későbbi kurta évekre is érvényesen.

Magától értetődően: a korábbiakra alapozva. Közülük Vasy Géza főleg az ötvenes esztendőik termését vizsgálja, az alkotói magatartás tekintetében alaptételként állítva, hogy Illyés – a korabeli szóhasználat, „bolszevik kifejezés” szerint – útítárs volt. Nem azonosult Rákosiékkal, ám igenelte a népi demokrácia pozitív változásait. Ez utóbbiak megnevezésével és értelmezésével kissé fukarul bánik a könyv. Megvolt pedig a lehetőség, a hazai tapasztalatokat összevetni a külföldiekkel, ha mással nem, a pár évvel előbb Bulgáriában szerzettekkel. Ezután válaszolva a kérdésre: csakugyan „egy valódi népi demokrácia ígéretét látta meg” ott. Mielőtt itthon elhangzana a kétségbeesett figyelmeztetés: „belevész a világ, ha nem / a nép szólal újra – fölségesen!”. A *Bartók*, az egyik legmaradandóbb költemény elemzése, párhuzamban a Kodály-verssel (*Bevezetés egy Kodály-hangversenyhez*) az irodalomtörténész tárgyilagosságának is tanúsítója: miként más helyeken, itt sem hallgatja el kifogásait, ellenvetéseit, beszéljen akár a zeneszerzői elvek leegyszerűsítéséről, az egyéniségek kibontakozásának gátoltságáról, akár a csalfa emlékezetéről. (Ez utóbbiról filológiai pontossággal és izgalmasan Illyés Móricz-képével kapcsolatban.) Nem annyira a részletezőbb korrajz, mint inkább az olvasói kíváncsiság kielégítésének kedvéért így is megnevezhette volna azt az egyébként kétszer szóba

hozott pályakezdő költőt, aki az első írókongresszuson, 1951 áprilisában mintegy színvallásra szólította fel Illyést. Ismertethette volna a sokak szemében mindmáig a „vád tanúja”-ként szereplő Rákosi-kötetbeli írást. S ha már a *Lélekbúvár* kritikusi leleplezésének (hogy ugyanis nem a freudista, hanem a szocialista eszmék erőszakos terjesztése a témája-tétje) kevés teret szánt, a *Malom a Séden* kálváriájának (hogy pályanyertes lett, mégsem engedték színpadra, mert hiányolták belőle az öntudatos kommunista figuráját) bővebb bemutatásával kárpótolhatott volna, érzékeltetve megint a művelődéspolitikai működési mechanizmusát.

Mindezt mintegy szórakoztatásképp is, hiszen legyenek bármennyire körültekintően aprólékosak, tanítani valóan tárgyszerűek az egyes elemzések, Illyés írói rangjának visszaszerzése, az életmű iránti fogékonyság serkentése aligha várható az ötvenes évek alkotásaitól. Az említett „esztétikainak vélt nézetet” rájuk alapozva nehéz lenne felülbírálatni, bármily lassan, de megváltoztatni. Hogy a „politikai-ideológiai jellegű” támadások elhárításában sem jelenthetnek segítséget, arra pedig elég talán csak a *Fáklyalánggal* kapcsolatosan tárgyalt polémia példája. Vasy Géza nem kisebb történelmi szaktekin-téllyel vállalta-vállalja itt a vitát, mint Hermann Róberttel, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc igen kiváló tudósával. Túl az örökre kibékíthetetlen magyarságszemléleti szembeálláson, a nemzet karakterológiai távlatú Kossuth–Görgey ellentét – azt sem könnyű megfejteni, vajon mi indította Illyést arra, hogy Görgeyvel szemben, akiről a harmincas évektől kezdve egészen a negyvenesek végéig jó véleménnyel volt, Kossuth pártjára álljon. Úgy látta, ahogy Zolnay Vilmos, a darabról írván: „Nem Kossuth ütközik meg Görgeyvel, hanem a nemzeti lét géniusza a nemzethalálával”? Túlzás talán, mint a tanulmányíró teszi, ezt a vélekedést „telitalálat”-nak minősíteni, főleg attól a többször hangoztatott gondolattól vezetettve, miszerint Illyés felnevelő környezetében meghatározó volt „az igazi negyvennyolcas szellem”. Felütve a *Puszták népét*, az apai nagyapa árnyaltabb vélekedést fogalmaztat. Ő az egész szabadságharcot és a rá következő „zavaros idöket” a tamási erdőben töltötte, s az unoka szerint úgy beszélt, „egykedvűen” minderről, hogy „eszébe sem jutott, hogy bujdosása egyik felében – amikor Kossuthék verbuváltak – gyáva volt, a másik felében pedig – amikor a császáriak soroztak – hős”.

„Józan volt, mintaképe az úgynevezett higgadt magyar embernek” – a nagyapa eme jellemzése semmiképp sem Kossuthot, sokkalta inkább Görgeyt engedné mintaképként megjelölni. Illyésnek innen kellett eljutnia a forradalmi hevületű 48-as szellemhez – Kossuth vidini levelét, a történészek szerint politikai célokból elkövetett „történelemhamisítás”-át alapul véve. Mindez nemcsak az életmű eme szakaszának további vizsgálatára indíthat, hanem az előzmények és a következmények számbavételére is. Abban az élvezetes, mégis értekező stílusban, amelynek sodrását legfeljebb egy-két apró tollhiba, elírás akasztja meg. (Például, hogy az író mikor járt a szűkebb szülőföldjén, s mikor vezették be ott a villanyt; mikor szüntették meg az írószövetség folyóiratait, vagy hogy a népi írókról szóló állásfoglalásban hányszor szerepel a neve.) Végső soron biztatni illenék hát Vasy Gézát: szánja rá magát újabb kutatásokra, újabb tanulmányokra. Egy monográfia megírásáig.

Márkus Béla

Évtizedvégi leltár

Hermann Róbert:
Negyvennyolcas
történetünk mai állása.
Magyar Napló,
FOKUSZ Egyesület,
2011.

Hermann Róbert mondta jó másfél évtizede biztatóul pályakezdő történészeknek: meggyőződése, hogy az 1848/49-es forradalom és szabadságharc különféle iratanyagainak legalább a felét még nem látta kutató.

Később azt sem tartotta kizártnak, hogy az ismeretlen dokumentumok hatvan-hetven százalékát is alkothatják a vonatkozó 48-as iratcsomóknak. Bármelyik változat állt is közelebb a valósághoz, az eltelt tizenöt évben jelentősen növekedett az átnézett, feldolgozott iratok száma. Köszönhető ez a 150. évfordulónak, amelynek

országos emlékezete programmá tette kiadványok, konferenciák, emlékműállítások, rendezvények anyagi támogatását.

Ezt követte a 160. évforduló spontán, mondhatni „alulról” kezdeményezett ünneplése. Az 1998–2008 közötti évtizedet Kossuth Lajos és Deák Ferenc születésének egymást követő 200. évfordulója támasztotta időpillérekkel. Vagyis ebben az időszakban minden évben szép számmal jelentek meg a forradalom és szabadságharc politikai, katonai, társadalmi, diplomáciai eseményeit, hőseit dokumentáló, ismertető, értékelő kiadványok. Számbavételükre Hermann Róbert vállalkozott, amelyre Szekfű Gyulának a Napkelet hasábjain kilenc évtizede, az 1920-as évek elején megjelent *Negyvennyolcas történetünk mai állása* című esszéje is sarkallhatta, mert ahogy a jeles történész leszögezte: „a magyar történetírás félszázadon át nem nyúlt újkortörténetünk legdicsőbb napjaihoz; ujjainkon számolhatjuk el, ami e téren történt. (...) Pedig érdekes emberek, hatalmas termetek, szellemes fejek és mélyen, emberi mélységekig tragikus sorsok olyan tömegét nyújtja e kétesztendő kor, minőt máskor századok alatt sem szül a történet.”

Ez az egyébként túlzó ítélet jelentette a kihívást Hermann Róbert számára, aki a bevezetőben azt is ismerteti, hogy a különböző korszakok, politikai rendszerek miként viszonyultak a „nagy idők” eseményeihez, hőseihez. A rendszerváltozást megelőző harminchárom évet a következő módon értékeli: „Az 1956-os forradalom és szabadságharc után a rendszer – tanulva a történelemből – már nem a forradalom és szabadságharcos hagyományokban kereste önnön legitimitását. Ennek köszönhetően csökken a szakmára nehezedő ideológiai nyomás. Korábban »veszélyesnek« vagy »gyanúsnak« minősülő témák is a történeti kutatás látókörébe kerültek, noha az 1948–1956 közötti korszak támogatott történészei mindent megtettek pozícióik védelmében. Az 1970-es évektől kezdve aztán egyre több olyan monográfia, forráskiadvány, adattár és tanulmány jelent meg, amelyek szakítottak az 1950-es évek osztályharcos szemléletével.” A szerző tisztában van vállalkozásának legfőbb technikai akadályával, amelynek lényege „a könyvterjesztés jelen nyomorú állapota, amelyben a nem budapesti kiadású művek csak véletlenszerűen vagy ismeret-ségek révén juthatnak el az érdeklődő olvasóhoz vagy szakemberhez.”

Hermann Róbert így is közel nyolcszáz kötetet, kiadványt tesz közzé a *Negyvennyolcas történetünk mai állását* lezáró bibliográfiájában. Természetesen szerepelnek benne a szomszédos országok magyar kiadóinak termékei, reprintkiadványok, igényesebb katalógusok és külföldön, idegen nyelven megjelent alkotások is. A történész-szerző – visszafogottabban ugyan – a szépprózára is kitekint.

A bibliográfiában megadott művek jelentős részét Hermann Róbert könyvének tizenöt fejezetében ismerheti. Közülük négy fejezet – *Visszaemlékezések, naplók; Tanulmánykötetek; Összefoglaló munkák, kisonográfák; Életrajzok* – alfejezetekre is tagolódik. Így például a *Tanulmánykötetek* alfejezetei: *Tematikus tanulmánykötetek; A korszak szereplőiről szóló tanulmánykötetek; Hadtörténeti tanulmánykötetek; Szerzői tanulmánykötetek; Emlékkönyvek, ünnepi tanulmánykötetek*. Vagyis az olvasó jól eligazodhat a látszólag szövevényes, kibogozhatatlan címhalmazban. Eligazodását a művek között Herman Róbert tömör ismertetése, értékelése segíti elő. Erre a kiemelkedően fontos *Tanulmánykötetek* kapcsán idézzünk egy példát: „Ress Imre *Kapcsolatok és kereszttutak* címmel a horvátok, szerbek és bosnyákok nemzeté válásával kapcsolatos tanulmányait adta ki. Szűkebb témánk szempontjából különösen *A magyar–horvát konfliktus összetevői 1848–49-ben*, illetve az *Ilija Garašanin magyarpolitikájának nemzetközi háttere (1848. március – 1849. február)* című tanulmányai a fontosak, amelyekből egyértelműen kiderül, hogy a nemzetiségi konfliktusok kitöréséért és elmérgesedéséért – szemben a korábbi évek »köldöknéző« gyakorlatával – szakmailag indokolatlan csupán a magyar felet vádolni.”

A szerző *Plágium* címmel egy rövid fejezetben „a szemtelenségnek nincsenek határai”, „a lejtőn nincs megállás”, „nemtelen eljárás” fordulatok kíséretében azokat a kiadványokat is számba veszi, amelyek nem az igazi szerzőjük neve alatt jelentek meg.

Hermann Róbert értékes munkája bevezető darabja lehetne egy olyan sorozatnak, amely a magyar történelem kiemelkedő korszakairól a rendszerváltozás után született munkákat kötetekbe szerkesztené, ismertetné és értékelné. Szakemberek, tanárok, újságírók, politikusok, a történelem iránt érdeklődők minden bizonnyal haszonnal forgathatnák. Azt is mondhatjuk, hogy a szerző nélkülözhetetlen, mintát adó kézikönyvet tett le az asztalra.

Kovács István

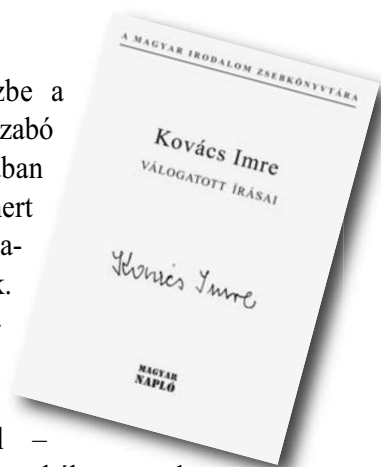
Köteles hűséggel

Kovács Imre
Válogatott írásai
Vál. Szabó A. Ferenc,
Magyar Napló, 2011

Örömmel vettem kézbe a Kovács Imre írásait Szabó A. Ferenc válogatásában tartalmazó kötetet, mert félig-meddig földije vagyok Kovács Imrének. A Váli-völgyben nőttem fel, nem messze az alcsuti főhercegi uradalom pusztájától – még a mezőgazdasági munkák gyermek résztvevőjeként láttam a házról házra járó cséplőgépet, a Hofherr traktort, a szántóvető, kaszáló-kapáló magyar parasztot, a kötelet fonó és kévét kötöző fejkendő asszonyokat. Olvasva az írásokat, megjelentek előttem azok a generációk, amelyek a XX. század első felében gyorsan felnőtté válva végigküszködték a nehéz évtizedeket, ünnepnapokon sötétkéék öltönyben, fehér ingben jártak, hittek saját erejükben és Magyarországon. Napcserezte bőr, szekercével faragott arcforma, életet kutató szemek, gyökérből font dolgos kezek, heroikus akarat jellemezte őket. Az ő képviselőjük volt Kovács Imre (1913–1980).

Munkásságával foglalkozni azt jelenti, hogy felszínen tartunk olyan kérdéseket, amelyek egy családközpontú, független, teremtő közösségi társadalom szempontjából fontosak. Kovács Imre az elsők között indult 1936-ban a parasztság, a falu valós helyzetének felmérésére, Illyés Gyula megfogalmazásában „faluvizsgálatra”, amelynek nyomán született könyvéért, *A néma forradalomért* 1939-ben „osztály elleni izgatással” állították bíróság elé. „A béresek kora reggeli ébredése, a hosszú cselédházak feltárult titkai, az istállók áporodott, füledt hangulata, emberek, állatok tempós mozgása mind-mind az élmények végtelen sorát és a benyomások örök kísértését jelentik, amelyekről úgy érzem, sohasem tudok szabadulni” – vallotta. Élményei beépültek személyiségébe, ahogy írja a kötet egyik, élettapasztalatait összegző *Elindultam szép hazámból – onnét-e? És hová jutottam?* című írásában, amely nem sokkal halála után jelent meg.

Más a puszta, és más a sivatag szabadsága. A puszta szabadsága a magyar ember számára tele

van ihlettel, táplál, így érezte Kovács Imre is, míg a sivatag szabadsága homokviharaival kiszárít, öl. Igen közel voltak egymáshoz a paraszti tudatban a mítoszok, a hitek, a tragédiák és a „föld” – úgy ejtve, ahogyan anyai, paraszt nagyszüleim ejtették. Ebben a fogalomban minden benne volt: növényeik, állataik, ők maguk, az egész akkori jelen és a jövő, a kisemberek (még) egészséges szolidaritása. A fogalmi mezőt jelentősen átalakította a technikai, technológiai fejlődés, különösen az elmúlt több mint fél évszázadban. Kovács Imre ebből a szempontból értelmezte újra a haza fogalmát 1952-ben: „A haza gyárat, gabona-földeket, traktorokat, olajkutakat, iskolákat, közlekedési vonalakat, stratégiai pozíciót vagy felvonulási teret jelent, amelynek a megtartása vagy felvirágoztatása csak valamennyi fiának az összefogásával és áldozatos, kemény munkájával lehetséges.”

Az emigrációba kényszerült Kovács Imrének nem okozott elméleti problémát a gyorsan változó világ társadalmi jelenségeinek értelmezése más kultúrákban sem. A közép-perui Állami Egyetem rektora őt hívta meg, hogy segítsen az ottani falukutatások megszervezésében. Antropológiai pontossággal írta le a perui indiánokat: „Az indián életformán sokat igazított az egyház, de a kereszténység csak félig vette birtokába a lelküket, a másik felében, mondhatni a mélyebb rétegekben megrekedtek az ősi hagyományok, babonák és az inka istenek, akik most a szentek szelídségével, glóriájával tekintenek le rájuk... A túlvilág benépesítésében gazdagabb a fantáziájuk, mint az anyaszentegyház tanítása: a jó és rossz szellemek megszemélyesítése kísértetiesen tarkítja az egyházi ünnepeket, körmeneteket, búcsúkat és az egyszerűbb fesztiválokat.” A perui táj, a huancayói medence is azonban a szűkebb hazát, a Dunántúlt idézi fel benne: „A Dunántúlon fut velem a vonat. Itt, ebben a gazdag medencében, amelynek a hosszúsága hetvenöt, a szélessége tizennyolc-huszonöt kilométer, termelik meg Peru gabonájának negyven százalékát, amit a jómódú városi lakosság fogyaszt el. Az indián cselédek a huancayói nagybirtokokon is kukoricát és krumplit esznek.” Íróként figyelt fel a kiszolgáltatottság következményeire: „Egykedvűen meredtek maguk elé, monoton szájmozgással rácsálják a coca-levelt, ezt az általánosan használt narkotikumot éhség, fájdalom és megalázottság ellen”.

1942-ben a paraszti valóságot kutatva tette fel a következő kérdést: „Ki tudja, hogy a magyar parasztság bensejében mikor roppant össze a bízó ember,

hogy átadja helyét a kétségbeesőnek, a menekülőnek?” A falu társadalmának szociológiai széttöredezettsége mellett ott volt a lelki széttöredezettség is: „Mezőberényben alakult meg az első nemzeti szocialista párt Magyarországon. A község lakosságának egyharmada magyar, egyharmada német és egyharmada szlovák... Volt olyan képviselőtestületi választás, mikor csak a nemzetiszocialisták és a szocialisták osztoztak a mandátumokon: a polgári pártok felmorzsolódtak” – figyelt fel a jelenségre. „...keserű szájjal gondolom végig az ünnepek elmúltával, hogy valami nincs rendben nálunk. Bomlás? Céltalanság? Csőd? Egyik se és mégis mindegyik... Imponáló, hogy a magunkfajta parasztok külföldön már traktorral szántanak, kombájnnal aratnak-csépelnek, és repülőgéppel permeteznek. Ezt szeretnénk mi is, hogyan csináljuk?... Elképzelek határreszenként 5–600, sőt 1000 holdas tanyaközpontokat. A központokban magtárakat, istállókat, gépszíneket stb. kell építeni, s fel kell szerelni a szükséges gépekkel... elég volna tízholdanként egy géplőerő, ötven holdanként egy tényleges lőerő és háromszáz holdanként egy vetőgép, továbbá minden tanyaközpont kapna silóberendezést, szecskavágót és darálót” – fogalmazott programszerűen Kovács Imre nemcsak a diagnózist állítva fel, hanem a megoldást is körvonalazva.

1945 után aztán, amikor a kis törtetők, a hideg számítók az „egyik vasárnapról a másikra” kommunistává válhattak, és amikor a kommunista pártideológiában egyre erőteljesebbé vált a gyors fejlődés víziója, egyre gyorsabban bélyegezték a népieket nacionalistának, revizionistának, fasisztának. A propaganda módszere kiegészült a lelkiismereti konfliktuskeltés szándékával is, hangoztatva haladásellenességüket, szembefordulásukat a nép felemelkedésének programjával.

Kovács Imre Szolzenyicinnek a Harvard Egyetemen 1978-ban elhangzott tanévzáró beszédéből a következő tanulságokat vont le: „1. Egész életét (Szolzenyicin – H. D.) kommunista uralom alatt töltötte, s kimondhatja, egy társadalom jogvédelem nélkül valóban borzalmas. De az a társadalom sem méltó az emberhez, melynek csak jogi skálái vannak, minden más mérték és érték nélkül. Az emberi jogok védelme annyira szélsőséges, hogy a társadalom a maga egészében védtelen a bűnözőkkel szemben. 2. Itt az ideje, hogy a Nyugat ne csak az emberi jogokat, de az emberi kötelezettségeket is védje. A fejlődés hosszú útján az ember csak a politikai és szociális

reformokra törekedett, miközben megfosztotta magát a legdrágább kincsétől, a vallásos, a lelki lélettől.” De kiveszhet-e a lélek az emberből? – tehetnénk fel az európai kultúrkörben szokatlan kérdést. Gondoljunk Josef Beck lengyel külügyminiszter kijelentésére 1939-ből, amikor Lengyelország elfoglalásával kapcsolatban a következőket mondta: „...a németekkel elveszítethetjük szabadságunkat, az oroszokkal elveszítenénk a lelkünket is.”

Az első világháború parasztkatonáinak állandó beszédtemája volt a háború, a katonaság, egy-egy faluból sokan együtt vonultak be, együtt szolgáltak. Kovács Imre édesapja a debreceni huszároknál szolgált. Ezredparancsnoka József főherceg volt, „aki nagyon megszerette, és leszerelés után magához vette az alcúti uradalomba kulcsárnak.” *Prelude: 1944. március 19.* című írásában megemlékezik arról, hogy a második világháború alatt egy diplomata megkérdezte Walter von Brauchitsch tábornagtól, a német hadsereg főparancsnokától: „Mennyi időre lenne szüksége Magyarországra megszállásához? – Huszonnégy óra. – És ha ellenállnak? Tizenkét óra. – Hogyhogy? – Elmaradnak az üdvözlő beszédek... Brauchitsch nem tévedett...”. Az író öccse, Endre, aki szembetalálta magát a bátyjáért érkező Gestapóval, egyenruhában „gyorsan a revolveréhez kapott, a tanfolyamon azt tanulta, hogy egy magyar tisztjelölt nem adja meg magát, utolsó leheletéig harcol...” Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter előzetesen riasztotta azokat, akikről tudta, hogy a Gestapo elviheti őket. Kovács Imre Vörös János vezérezredes küldöttével, Felkai Ferenc újságíróval találkozott Szálasi hatalomátvétele után, amikor a rádió recsegő hangján meghallották a felhívást: „Beregfy vezérezredes azonnal jöjjön Budapestre! Sajnálkozóan mondta (Felkai Ferenc – H. D.): Na látod, nem kell mindjárt kétségbeesni: Beregfy a mi emberünk. Megőrültél, ez egy nyilas tábornok, Szálasi legjobb barátja és katonai tanácsadója. Összetéveszted valakivel. Nem vitatkozom veled, majd meglátod, milyen nagyot tévedtél” – a bizalmat és bizonytalanságot jól tanúsítja az idézet. (Megjegyzem, sokan bíztak Beregfy Károly vezérezredesben, aki magas felkészültségű katonai vezetőként 1939 januárja és 1941 novembere között a Magyar Királyi Honvéd Hadiakadémia parancsnoka volt.) És új fejezet kezdődött: „a német koncentrációs táborok mellett 1944-től a Szovjetunió börtöneit és Szibéria lágereit is megtöltötték a magyarok”, mert „...a magyarság börtönterülete mindig nagyobb volt, mint a tényleges hazája”.

A kötetben olvasható *Kié a Szent Korona?* című szép tanulmány. Az ember életidejében az elkezdett dolgokból alig valósul meg valami – nagy tanulása ez az életnek ebben a régióban. Az európai történelemnek cápafofogata van, Kovács Imre megfogalmazásában: „...sokkal több szerencsénk volt az európai eszmékkel, mint az európai történelemmel. Az eszmék a magyarság természetében, vágyaiban, gondolkodásában, mozgalmában feloldódtak, elkeveredtek. Amit azonban az európai gondolkodástól kapott, az európai történelem gonosz kezével visszavette.”

A Kovács Imre által feltett kérdések egy részét ma is fel kell tennünk, és nem adhatunk rájuk sztereotip válaszokat. Kovács Imrének nem volt többes identitása – az akkori parasztfiataloknak legfeljebb „kétlakiságuk” volt –, ezért az üzenete ennyi: „nincs fenégesebb érzés és élmény, mint egy néphez tartozni! És nincs szebb, méltóbb feladat, mint egy nép jogaiért, szabadságáért, boldogságáért küzdeni!”

Harai Dénes

Érték- szembesítés

Márkus Béla:
Mennyei elismervény
Nap Kiadó, Bp., 2010.

Márkus Béla a kisebbségi magyar irodalmak egyik legavatottabb kutatója, és – joggal állítható – nemcsak Sütő András elismerő barátsága révén, de mindazon esszé, recenzió és portré kapcsán is, melyeket e tárgykörben adott közre az elmúlt évtizedekben. A *Mennyei elismervény* ezekből kínál az olvasónak egy csokrot, az utóbbi évek terméséből. Hogy olvasótábora nem csak az irodalmár szakma lehet, biztosíték Márkus Béla könnyed, mesélő stílusa, és a könyvben olvasható tanulmányok, esszék műfaji sokszínűsége.

A kronologikus rendet kerülve inkább a tartalmi csoportosítás elve érvényesült a kötet szerkesztésében. A legjellemzőbb tematika talán mindegyik írásban a recenzens hozzáállásból kiinduló elemző, érvelő, vitázó magatartás, mely nem egy tanulmányban sűrölja az

elragadtatás érzékenységének határát. Ezt nem mint negatívumot emelem ki, épp ellenkezőleg: ezáltal a recenziók, tanulmányok (ön- és kor)elemző esszékké emelkednek az alkotó nyilvánvaló szándékával egyezően. Érdeemes kiemelni, hogy olyan szerzők és műveik kerülnek görcső alá a tanulmányokban, melyek a mai irodalomtudomány kanonizációs folyamatában olykor vita tárgyát képezik. Ezt Márkus Béla is joggal hangsúlyozza, amikor elutasítva Ottlik „egy- műves” szerzőségét, a *Budát* okkal nem ama nagy regény árnyékában láttatja, hanem mint önmagában is nagy-szerű esztétikai minőségű alkotást – méltatja. Vagy egy másik recenzióban (*A munka vagy az erőszak mítosza. Szilágyi István: Bolygó tüzek*), bírálja az önmaga kánont támadó, felülrő, pályakezdő műveit a kor divatja szerint átíró Szilágyi Istvánt hangsúlyozva, nehéz eldönteni, „hol a határ, meddig etikus utólag megmástitani valamit.” (83) Az irodalmi kánon törekénységét tudatosítja Márkus akkor is, mikor védőbeszéddé avanszálódik egy-egy tanulmánya. Sütő András, Tamási Áron, Németh László vagy Illyés Gyula gazdag, és magas esztétikai minőségű életműve – kitűnik a könyv írásából – védeni kénytelen önmagát. A vádlóknak persze akár igazuk is lehet, de ha egy lezárt, kanonizált életmű megítélésében jobban esik latba a szerző egykori pártállami múltja, mint műveinek értéke, ott már *valami sántít* (*Egy vita cikkei*, 65–75). A kánon problémáját tovább vizsgálva nem hallgatható el az sem, mennyire meghatározza még napjainkban is az irodalmi közéletet a népi-urbánus ellentét még akkor is, ha manapság már nem szokás ezt így nevezni. Azzal, hogy Márkus Béla a fentebb sorolt szerzők életművét elemzi (és még folytathatjuk a felsorolást Székely Dezső, Ágh István, Csoóri Sándor vagy Nagy Gáspár nevével), egyértelműen meghatározza kötődését a konzervatív szemléletű, nemzeti gondolkodású irodalomhoz szemben a liberális és posztmodern literatúrával. Azonban szerzőnk nyitott perspektívában gondolkodik, és támadás, vagdalkozás helyett szívesen és hozzáértéssel elemzi Esterházy Péter, Kukorelly Endre vagy Nádas Péter műveit („*Jobb az üldözöttek, mint az üldözők között lenni*”, *Spionpróza az újabb magyar irodalomban*, 138). Igaz, az ő és mások alkotásait interpretáló irodalmárokkal kapcsolatban már keserűen jegyzi meg azt, ami a mai napig szívszorítóan bebetonozta az irodalmi diskurzust: „Mintha a magyar irodalmat más égbolt takarná: a Horthy-korszak s annak jobboldali része kilátszik alóla, a baloldali már nem, később sem. Mintha a magyar történelem-

nek igazából nem is lett volna egy Rákosi-, illetve egy Kádár-korszaka. Fasizmus volt, mindenféle – kommunizmus nem, semmiféle.” („*Jobb az üldözöttek, mint az üldözők között lenni*”. *Spionpróza az újabb magyar irodalomban*, 157).

Recenzió többféleképpen íródhat: vagy a folyóiratok szerkesztői „rendelik meg” a recenzenstől, vagy a szerző kéri meg kritikus ismerősét, barátját, vagy a recenzió bírálja azon szerzők műveit, akikhez kötődik például az egyező esztétikai látásmód kapcsán, tehát végső soron nem a mű talál bírálójára, hanem az elemző választ műveket. Persze ez az érzelmi kötődés recenzió és bírált műalkotás között egyszer sem tolódik el az érzékeny egyensúly középpontjától. Jó példa erre a már fentebb említett Szilágyi István gyűjteményes kötetének, a *Bolygó tüzeknek* az elemzése: az értékelés mellett nem marad el a bírálat sem. Az, hogy Márkus Béla általa kedvelt szerzők munkásságát elemzi szívesen, a személyes hangnem, a közvetlen írói stílus meglétét garantálja az esszéekben, portrékban és recenziókban – és ez az olvasó szempontjából sem közömbös jellemző. Ma ugyanis, amikor az újabb generációk egyre kevesebbet olvasnak, egyre kevesebb szerzőt ismernek, és ezáltal a kortárs magyar irodalom egyre távolabb kerül a befogadók olvasási szokásaitól, fontos, hogy a műelemzések, az alkotókról írt portrék ne szárazak, túlzottan tudós szemléletűek legyenek, hanem a közvetlen személyesség írói eszköztárát alkalmazva inkább közelítsék egymáshoz a műalkotást és az érdeklődő olvasót.

Márkus Béla értékeket szembesít: ami időtálló, kiválasztattatik (azaz kánonba kerül), ami nem, feledésbe merül. Esszéit olvasva két vélemény összegződhet a befogadóban. Az egyik, hogy a szövegben megidézett tájak, alkotók, események, mint a nemzeti és vallási identitás metaforái alkotnak esztétikai egységet bizonyítva, hogy a manapság divatos írói csoportokon és attitűdön kívül lehet másképp, esetenként értékállóbb nézeteket vallva alkotni, hasznára lenni a nemzetnek. A másik, hogy napjainkban is olyan viharok dúlnak a magyar irodalmi közéletben, melyek kiindulópontjai a huszadik századi fasiszta és kommunista diktatúrák hajdani művészet-politikai céljainak negatív, személyiség-sorvasztó következményeiben keresendők. Az írók közül kitűnik, hogy amíg ebből a „betegségéből” ki nem gyógyul a magyar irodalom, nem valósulhat meg az a közös társadalmi szerepvállalás, amely az írott műalkotások anyanyelv-megőrző szerepére, és a magyarság nemzeti identitásának erősítésére épül.

Farkas Gábor

Könyvajánló

A hónap könyvei

Történettudomány, művelődéstörténet

Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „boldogok szigetéig”, szerkk. NÉMETH István – FIZIKER Róbert, L'Harmattan – Uránia Ismterj. Alapítvány, 2011.

Iratok a Vajdaság történetéhez a szerbiai levéltárakban, 1944–1948, összeáll. Fodor István, Szerb–Magyar Akad. Vegyes Biz., MTA TTI, Budapest–Zenta 2011.

MÉSZÁROS Andor: *A cseh elem a magyar polgárosodásban*, Szent István Társ. – PPKE BTK Szlavisztika Int., Szt. Adalbert Közép-Európa Kutcsop., Budapest–Esztergom–Piliscsaba, 2011.

NÉMETH György: *Bevezetés a görög és a római felirattanba*, Gondolat, 2011.

Polsko–węgierska czytanka historyczna = Lengyel–magyar történelmi olvasókönyv, szerk. BIERNACKI Karol, Samorząd Mniejszości Polskiej w Szeged, 2011.

Szöveg, emlék, kép, szerkk. Boka László és P. Vásárhelyi Judit, Bibl. Nationalis Hungariae – Gondolat, 2011.

Irodalomtudomány, a világirodalom története

CZIGÁNYIK Zsolt: *A szabadsághiány anatómiái. Az emberi szabadság XX. századi angol ellenutópiáiban*, Akad. K., 2011.

MONTÁGH Imre (1931-1986): *Tiszta beszéd*, Holnap, 2011.

TEGYEY Gabriella: *Hangok, összhangzatok. Hat 20. századi francia írónő*, Gondolat, 2011.

Magyar irodalomtörténet

BARTUSZ-DOBOSI László: *Aki hitét veszti, elmerül. Báro Eötvös József katolicizmusa*, Kairosz, 2011.

GERENCSÉR Péter: *Hany Istók alakváltozásai*, Rábaköz-Hanság Turisztikai Egyes. – FISZ, Budapest–Kapuvár, 2011.

HAMVAS Béla (1897-1968): *Levelek. 1916–1968*, szerk. DANYI Zoltán, Medio, 2011.

KOMÁROMI Gabriella: *Lázár Ervin élete és munkássága*, Osiris, 2011.

Ritmikai és retorikai tradíció a kortárs magyar lírában, szerk. BOROS Oszkár – ÉRFALVY Livia – HORVÁTH Kornélia, Ráció, 2011.

Septempunctata. Tanulmányok Petrőczy Éva hatvanadik születésnapjára, szerk. PÉNZES Tibor Szabolcs, MTA rec.iti, 2011.

Magyar szépirodalom

ÁCS József: *A megértés luxusa*, Liget Műhely Alapítvány, 2011.

ANTAL Balázs: *Kézikönyv határátlépéshez. Tanulmányok, esszék, kritikák + 1 beszéd*, Felsőmagyarország K., Miskolc, 2011.

Bibliai történetek, Magyar írók novellái, gyűjt. összeáll. és szerk. KÖRÖSSI P. József, Noran Libro, 2011.

A budapesti ima. Magyar írók novellái, gyűjt. összeáll. és szerk. KÖRÖSSI P. József, Noran Libro, 2011.

GÉCZI János: *Múlik. Egy regény esszéi*, Gondolat, 2011.

GÖNCZ László: *Kálvária*, Pro Pannonia, Pécs, 2011.

JÓKAI Anna: *Mindhalálig. A feladat*, 4. kiad., Széphalom Kvműhely, 2011.

KRUSOVSZKY Dénes: *A felesleges part*, Magvető, 2011.

Karácsonyfaerdő. Elbeszélések a karácsonyról, vál. és szerk. HUNYADI Csaba Zsolt, Lazi, Szeged, 2011.

KOSÁRYNÉ RÉZ Lola (1892–1984): *Egy hordó bor*, Kráter, Pomáz, 2011.

KOSÁRYNÉ RÉZ Lola (1892–1984): *A vén diák*, Kráter, Pomáz, 2011.

NÉMETH Andor (1891–1953): *Egy foglalt páholy története*, Scolar, 2011.

PÁLFFY Gyula: *Xerxes szemefénye. Eszter*, Pro Pannonia, Pécs, 2011.

SZABÓ Kázmér: *Életek kiállítása. Emberi színjáték több részben*, Pro Pannonia, Pécs, 2011.

TANDORI Dezső: *Jaj-kiállítás*, Scolar, 2011.

TÓTH Károly, G.: *Megbocsátás*, Pro Pannonia, Pécs, 2011.

Merítés a Magyar Nemzeti Bibliográfia 16. évfolyamának 3. és 4. számából

A szabadkai Életjel Könyvekről

Az Életjel egykori szerkesztője szerette az évfordulókat. Arról mesélt, hogy a boldog békeidőkben minden lapnál, kiadónál ott lapultak a kerek évfordulóra szóló laudációk, a jelesebb személyekről szóló nekrológok, a legfontosabb adatok, meg fénykép, ha ne adj' isten meghal az illető. Az internet világában csak egy kat-

tintás, és ömlenek az adatok. Az Életjel Könyvekről, egy megörökölt kiadóról kell írni, kicsit mást, mint ami a honlapon olvasható. Az Életjelnek nincsen honlapja, egy könyv a nyomdaköltségéből készíthető, még várunk vele, fontosabb számunkra a nyomtatott könyv. Ha mégis elkészül, arra nyolc évkönyv anyagát töltjük fel, elsőként az Életjel Könyvek bibliográfiájával. Meggyőződésünk, hogy a nyolc almanach nemcsak az Élőújság és Könyvkiadó tevékenységének tükrö, hanem a vajdasági magyarság csaknem félévszázados kultúrtörténetének, vitáinak krónikája is.

Hogyan kezdődött? A szájhagyományra támaszkodunk. Az egykori alapítóktól, Dévavári Zoltántól és Burkus Valériától lehetett hallani erről történeteket. Az ötvenes évek közepén, 1955-ben irodalmi lapot indított néhány szabadkai író és az újvidéki Németh István Visszhang címen. Egy száma jelent meg, a bíróság betiltotta. A megmaradt egyetlen példányban nem találtunk olyan írást, amely az aktuális politikára, kultúr-

politikára reflektált. A valódi ok az lehetett, hogy a szerkesztőbizottságban ott volt a lap kitalálója, Dévavári Zoltán is, aki pár évvel korábban szabadult a Kopár szigetről, ahova tizenkilenc évesen került, mert Tito összevezett Sztálinnal. Nem tudta, hogy a Tájékoztatóiroda lapja, amelyet Belgrádban még szabadon árultak, Szabadkára érve már tiltott olvasmánynak számít. Ez háromévi átneveléssel járt, valamint azzal, hogy 1955 tavaszán a Visszhangot betiltották, a „tájékoztatóirodás” jelző egy életre meghatározta sorsát, s attól sajnos holta után sem szabadulhat. Nem kétséges, hogy Dér Zoltán (Dévavári Zoltán írói neve) miatt volt a szigorú ítélet. Gál László, a költő a Magyar Szóban alaposan megfeddte az újságért és első verseskötetért, az *Öröm feléért* hangzatos című írásában, a *Csendes Visszhang halk visszhangjában*. A történethez tartozik az is, hogy Gál László nyilvánosan megkövette őt.

A Visszhang megjelenésekor valami mozgolódott Szabadkán. Ferenczi Ibolyánál, a korszak ünnepe, tehetséges színésznőjének lakásán irodalmi szalon működött: felolvasó esteket tartottak, meghitt beszélgetéseket folytattak a művészetéről. E kettőből sarjadt ki az élőújság gondolata: ami elhangzik, azt nem lehet betiltani. A frappáns címet a munkából lett költő, Urbán János első verseskötetének címéből, az *Életjelből* kölcsönözték. Az alapítók között ő maga is ott volt Burkus Valériával és Galamb Jánossal. Az Élőújságot már nem tiltották be, mert 1955-ben a szerb és horvát írók elindították a napjainkban is megjelenő Rukovet (Kéve) folyóiratot.

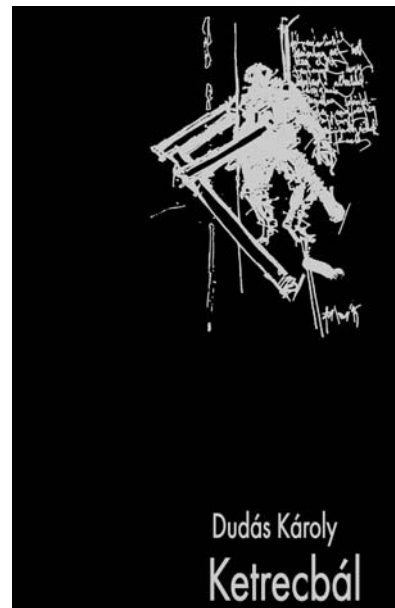
Az Irodalmi Élőújság első száma 1958. október 28-án Suboticán, kedden 19 órakor a Városi Könyvtár földszinti olvasótermében jelent meg. Szabadkát még nem lehetett írni. Hangos újság volt, kilencvenpercnyi műsoridővel.

1975-ben Szokolczay Lajos a Jelenkorban írt esszéjében nevezte hangos újságnak az Életjelet, tőle a megállapítás, hogy a mozgalomnak sajátos egyediségén túl kellett lépnie. A legendás 1968-as évben megindult a könyvkiadás, 1971-ben az Üzenet folyóirat. Az Élőújság profilt váltott, és a versmondás műhelye lett.

Az első könyvek bibliofil csemegék, Péter László szóalkotásában illetménykönyvek voltak. Nem kerültek forgalomba, tagsági könyvecskéknek számí-

tottak, azok kaphatták el, akik az Életjel körül csoportosultak. Az első zsebkönyv, az *Új Lélekindulás* Lévy Andre tollából helyzetfelmérés és programadás volt. A sorozat második füzetében Sáfrány Imre festő, író vall a tragikusan elhunyt barátjáról, Vinkler Imréről és művészetéről, személyes hangon a tragédia árnyékában. A harmadik könyv Dési Ábel versciklusa, a *Kortársaim* volt. A programadó füzetből következett a miniatűrök koncepciója: önéletrajzoknak, életrajzoknak, rövidebb irodalomtörténeti

tanulmányoknak, írói levelezéseknek adott helyet a sorozat. Impozáns azok névsora, akik, illetve akikről írtak a könyvecskékben: Vinkler Imre, Balázs G. Árpád, Csáth Géza, Hangya András, Baranyi Károly, Garay Béla, Kosztolányi Dezső, Farkas Béla, Fekete Lajos, Csuka Zoltán, Fehér Ferenc, Láng Árpád, Iványi István, Kázmér Ernő, Lányi Ernő, Somogyi Pál, Almási Gábor, Lifka Sándor, Oláh Sándor, Gion Nándor, Vojnits Oszkár. Írók, festők, zenészek, irodalomszervezők, filmes, világotudósok, színészrendező. A fészekrakói voltak szűkebb pátriánk szellemi életének. Az utolsó minikönyv – ahogy a szerkesztő nevezte – Sturc Béla munkája

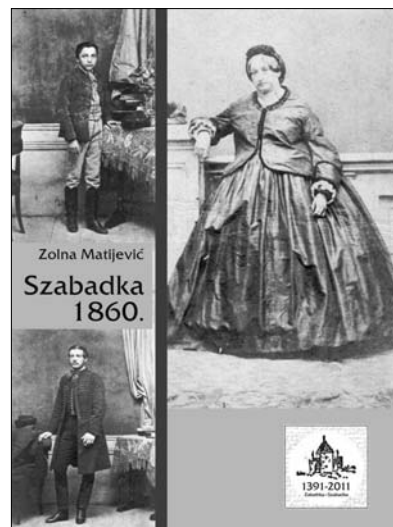
az ötvenes számú: *A Szabadkai-horgosi homokpuszta flórájának ökológiai értékei* 1995-ben jelent meg. Tizenöt év után ismét megjelennek a miniatűrök, igazodva az eredeti koncepcióhoz, korszerűsített formában, szebb fedőlappal. Apró, példamutató értékekre irányítják az olvasók figyelmét: idősebb Brenner József (Csáth Géza édesapja) dalegyesületének történetére, Kosztolányi szabadkai kultuszára, az egykori főgimnázium tanári karának kataszterére és az első néprajzi összefoglalóra 1860-ból. Pekár Tibor, S. Gordán Klára, Hicsik Dóra és Matijević Zolna tanulmányai jelentek meg az utóbbi három évben. Nemcsak a szabadkai apróságokra kívánunk figyelni, tervezzük Pintér Lajos a Kalangyáról írt dolgozatának, az első szabadkai repülő Szárics János élettörténetének,

a Nemzeti Szalon szabadkai krónikájának megjelentetését is.

A miniatűrök alapozták meg az Életjel Könyveket. 1973-ban Csépe Imre vallomáskötetével indult a tényleges könyvkiadás. A kiadónak a szabadkaiságát szokták hangsúlyozni, mert többnyire a város íróinak műveit jelentette meg. Azonban ha tevékenysége csak ebből állt volna, akkor kizárólag bibliofil csemegéi lennének, néhány jó címszóval. Hogy nem így lett, az részben annak köszönhető, hogy már a kezdetektől olyan munkákat adott ki, amelyek Kosztolányi Dezső és Csáth Géza opusának pontosabb megismerését szolgálták. A könyvek negyede e célból készült.

1992-ig kizárólag várostól kapott dotációból 53 nagy és 47 miniatűr kiadvány jelent meg. Száz könyv huszonöt év alatt: évente négy. Nagyképűség kiadónak nevezni az Életjelt? Kiadónak számít-e a szabadkai Munkásegyletem, később Szabadegyletem alosztályaként működő műhely? Igen, mert folyamatosan jelen volt, a politikai és szakmai gáncsok ellenére. Dévavári Zoltánnak a kezdetektől 2007 márciusában bekövetkezett haláláig pontos koncepciója volt az Életjellel. A Kosztolányi- és Csáth-opus mellett lényegesnek tartotta, hogy összegyűjtse Magyar László valamennyi levéltári jegyzetét, és öt kötetben megjelenesse Csúszó Dezsőnek a szakrális kisémlékekről készült kataszterét. Hogy rábeszélje Pataki Lászlót önéletrajza megírására, helyet adjon Barácius Zoltán színházról írt kötetének. Fontos tudományos munkáknak is teret adott: Györe Kornél településtörténeti, Gajdos Típor képzőművészeti, Pekár Tibor zene-történeti monográfiájának, Szekeres László régészeti, Sturc Béla növénytan kötetének. A kilencvenes évek szépirodalmi kiadványai is figyelemre méltóak: Gulyás József versei, Dudás Károly, Szathmári István novellái, Kopeczky László drámái – igaz, a szerzők szabadkaiak. 2001-ben jelentek meg Törköly István, 2002-ben Matuska Márton publicisztikai munkái a Petőfi brigád frontarcosairól, illetve a délvidéki 56-os mártirokról. Dévavári Zoltán utolsó nagy vállalkozása a hátramaradt Csáth-naplók és a levelezés a megjelentetése volt 2005 és 2009 között: Ifj. Brenner József, Csáth

Géza *Napló*, illetve Csáth Géza *1000xölel Józsi* címen. Nagy terve csak részben sikerült, a sorozatot nekem kellett befejeznie.

Az Életjelnak soha sem volt fizetett szerkesztője, egyszemélyes kiadó volt, a szabadkai Szabadegyletem háttérében, egy raktárral, számlaszám nélkül. Csak az újvidéki Matica Könyvtára és az olvasók tartják számon kiadóként. Sem anyagi javakkal, sem dicsőséggel nem járt az Életjel Könyvek kiadása, a keserű örökség rám maradt. Egykori szerkesztője nyilatkozta élete vége felé, hogy az irodalom változó, alakuló folyamat, ezért szükségleteihez alkalmazkodni kell. Ez az elv vezérelt szerkesztőként. Most már civil szervezetként, Magyarországon is terjesztve a Xantusz jóvoltából, szerkesztőseget építve, társkiadókat keresve olyan könyveket szeretnénk kiadni, amelyek hiányoznak a vajdasági könyvkiadás palettájáról: képzőművészeti tanulmányokat, a természeti és az épített örökség tudományos népszerűsítő köteteket, a vajdasági irodalom legjobb regényeinek, novelláinak újrakiadását a Klasszikusokban, a hőskorban született kötetek reprintjét korszerű utószóval – miközben keressük a jó vajdasági magyar szépirodalmat, és figyeljük a szabadkai értékeket. „Szabadkainak lenni szívet melengető érzés, még ha az ember távol kényszerül élni a várostól, mindenképpen fontos, hogy alkotók, kutatók, tudósok, művészek eredtek nyomába ennek az illékony, de folyton jelen levő életérzésnek” – írta 2003-ban a zombori Fekete J. József.

Beszédes Valéria

Bata János (1963, Szabadka) író, költő, műfordító. Az Újvidéki Egyetem német nyelv és irodalom szakán végzett 1986-ban. Azóta a horgosi általános iskolában német-tanár. 1989-ben az Új

Symposium világirodalmi rovatának a szerkesztője volt. Ma az Aracs folyóirat szerkesztőbizottságának tagja. 1985 óta jelennek meg írásai főként délvidéki magyar lapokban és folyóiratokban.

Csiki András (1980, Nyárádszereda) költő, 2004-ben végzett a Debreceni Közgazdaságtudományi Egyetemen, jelenleg a Debreceni Egyetem újságíró szakán tanul. 2003 óta publikál anyaországi és

határon túli magyar irodalmi folyóiratokban. 2004-től a fullextra.hu irodalmi portál, 2006-tól pedig a kalaka.com internetes irodalmi folyóirat szerzője.

Csurka István (Budapest, 1934. március 27. – Budapest, 2012. február 4.) író, politikus. 1954-től publikált novellákat, esszékét, színműveket, regényeket. Alföld- (1980) és József Attila-díjas (1969, 1980). Legutolsó kötetei: *A hatodik koporsó* (2011), *Írószövetségek harca* (2011).

Déri Eszter (1986, Miskolc) idén végez a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar–művészettörténet szakán. Kutatási területe a barokk prédikációirodalomhoz kapcsolódik, a szöveg és a kép kapcsolatával, egymásra hatásával foglalkozik.

Dévavári Beszédes Valéria (1951, Szabadka) néprajzkutató. Az ELTE magyar–néprajz szakán végzett. 1975–81 között tanár Szabadkán, majd 1981-től nyugdíjba vonulásáig a szabadkai Községek

Műemlékvédelmi Intézet néprajzkutatója. 1989-ben az Újvidéki Bölcsészettudományi Egyetem Magyar Tanszékén magiszteri fokozatot szerzett magyar nyelvészetből. 2007-től az Életjel Könyvek szerkesztője, 2011-től azok felelős kiadója. Legutóbbi kötete: *Hol volt... Néprajzi és műemlékvédelmi tanulmányok* (Zenta, 2011).

E. Csorba Csilla (1952, Budapest) az ELTE történelem–francia, illetve művészettörténet szakán végzett. 1975-től a Petőfi Irodalmi Múzeumban dolgozik, 1996-tól főigazgatóhelyettese, 2005-től főigazgatója. Kutatási területe a XIX–XX.

századi magyar művészettörténet, fotótörténet, irodalmi kultuszok, irodalmi muzeológia. Számos díjat kapott, idén Belváros–Lipótvárosi Önkormányzat Pilinszky János érme kitüntetésben részesült. Legutóbbi kötetei: *Székely Aladár a művészi fényképész 1870–1940* (2003), *Máté Olga fotóművész* (2006), *Ady, a portrévá lett arc. Ady Endre összes fényképe* (2008).

Farkas Gábor (1977, Miskolc) költő, kritikus. 2002-ben végzett a Debreceni Egyetem magyar szakán. 2001 óta jelennek meg versei, tanulmányai folyóiratokban, antológiákban.

Harai Dénes (1951, Budapest) a Zrínyi Miklós Katonai Akadémián és az ELTE BTK pedagógia szakán végzett, jelenleg egyetemi tanár a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának Társadalomtudományi Tanszékén. Számos publikációt szentelt a magyar katonahősöknek, így Zrínyi Miklósnak.

Hermann Róbert (1963, Székesfehérvár) történész, az MTA doktora. 1987 óta a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum munkatársa, egy ideig igazgatója, majd a Bécsi Állandó Levéltári Kirendeltség vezetője, jelenleg a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum parancsnokának tudományos helyettese. Legutóbbi kötetei: *Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei* (2007), *A Drávától a Lajtvág. Tanulmányok az 1848. nyári és őszi dunántúli hadi események történetéhez* (2008), *Negyvennyolcas történetünk mai állása* (2011).

Horváth Dorottya (1990, Budapest) költő, a Deák Téri Evangélikus Gimnáziumban érettségizett, jelenleg a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem hallgatója, Fótton él.

Juhász Ferenc (1928, Bia) költő. 1951-től 1974-ig a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője, 1971-től az Új Írás főszerkesztője, 1974-től 1991-ig főszerkesztője. Budapesten él. Baum-

garten- (1949), József Attila- (1950) és Kossuth-díjas (1951, 1973). Legutóbbi kötetei: *Az őrangyal és a szél* (versek, 2003), *Szívbe nyomott mag* (interjú, versek, fotók, Csábi Domonkos szerk.).

Juhász Zoltán (1955, Budapest) a Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karán végzett. Doktori címet a Központi Fizikai Kutatóintézet ösztöndíjasaként szerzett 1982-ben, PhD címet pedig 1998-ban. Kutatási területe először az egykristály-növesztés adaptív szabályozása, később a népzenei fonográf felvételek zajának adaptív szűrése volt. Jelenleg a népzene számítógépes tanulmányozásával foglalkozik, a Műszaki Fizikai és Anyagtudományi Kutatóintézet tudományos főmunkatársaként. Népzenevel, a hagyományos furulya- és dudajátékkal 25 éve foglalkozik, eddig összegyűlt mintegy 500 órányi anyagot javarészt Erdélyben, a Palócföldön, a Dél-Dunántúlon és Szabolcs-Szatmár megyében gyűjtötte. Számos CD-t is megjelentetett, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen és az Óbudai Népzenei Iskolában furulyát és dudát tanít.

Kiss Benedek (1943, Akasztó) költő, műfordító. A Kilencek költőcsoport tagja. Arany János- és József Attila-díjas (1979, 1999), valamint Balassi Bálint-emlékkardos (2003). Legutóbbi kötetei: *Fénnyel-fütytel* (gyermekversek, 2009), *Apokrif litánia* (2009), *Utak keresztje* (összegyűjtött versek, 2010).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. A gyermekkor tündöklése című regényéből Buda-keszi srácok címmel játékfilm készült. Az MTA

Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila- és Babérkoszorú-díjas. Legutóbbi kötetei: *A gyermekkor tündöklése* (regény, 2006), *Az idő torkában* (versek, 2007), *A barátság anatómiája I–II. (Írások a magyar–lengyel kapcsolatokról, 2007, 2009), „Egy a lengyel a magyarral”* (történelmi esszék, 2008).

Kovács László (1942, Kispest) régész, a történettudományok doktora (1995), 1991–2007 között az MTA Régészeti Intézetének igazgatóhelyettese. Elsősorban a honfoglalás és a kora Árpádkor kutatója.

1992 óta vesz részt személyazonosító ásatásokon, többek között az Újköztemető 299. és 301. parcellájában. Részt vett a Petőfi halálával kapcsolatos kutatásokban. Publikációinak száma meghaladja a kétszázat. 1997-ben Akadémiai-díjat, 2008-ban Schönvisner-díjat kapott. Legutóbbi kötete: *A magyar kalandozások zsákmányáról* (2012).

Márkus Béla (1945, Bükkaranyos) irodalomtörténész, kritikus, a Debreceni Egyetem Modern Magyar Irodalom Tanszékének ny. docense; József Attila-, Pro Literatura- és EMIA-díjas. Legutóbbi

kötetei: *Tények és képzetek* (tanulmányok, 2005), *Mennyei elismervény* (tanulmányok, 2010), *Dobos László* (monográfia, 2010), *Duba Gyula* (monográfia, 2011).

Miklóssy Endre (1942, Bercel) építész-urbanista. Tervezőként, kutatóként, köztisztviselőként dolgozott, jelenleg oktató a Budapesti Corvinus Egyetemen. Az elrejtett magyar gondolkodói hagyományok felkutatásával foglalkozik. Fontosabb

kötetei: *Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél – magyar gondolkodók a 20. században* (2001), *A másik ember keresése* (2009).

Kedves Olvasónk!

Kérjük, támogassa a Magyar Naplót az Írott Szó Alapítványon keresztül

adója 1%-ának felajánlásával!

A kedvezményezett adószáma:

18090264-1-43

A kedvezményezett neve:

Írott Szó Alapítvány

Köszönjük!

Rosonczy Ildikó (1953, Szekszárd) a Magyar Napló szerkesztője. Történészként az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kutatója. Budapesten és Salföldön él. Legutóbb fordításában és

gondozásában megjelent: *Ivan Ivanovics Oreusz: Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben* (2002).

Salamon Konrád (1941, Pécs) történész, az ELTE BTK-n tanít. A népi falukutató mozgalmat, illetve az I. világháború és a trianoni béke közötti időszakot kutatja. Legutóbbi kötetei: *A harmadik út küzdelme* (2002), *Ez volt a magyar 20. század* (2008), *A magyar ezredforduló krónikája 1989–2009*. *A harmadik úton – Magyar irodalmi és történelmi sorsfordulók* (tanulmányok, esszék, cikkek, 2011).

Sárándi József (1945, Cserepesmajor) költő, író, újságíró. Az ELTE BTK magyar-történelem szakán szerzett diplomát 1972-ben. Volt a Rádió irodalmi szerkesztője, az Új Forrás főmunkatársa.

József Attila-díjas (1977). Legutóbbi kötete: *Birtokviszony* (versek, 2007).

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsey- (1995) és József Attila-díjas (1996). Legutóbbi kötetei: *Nekünk ilyen sors adatott* (Csoóri Sándor – interjú, versek, fotók, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspár – interjú, versek, fotók, 2008), *Párbeszéd és perbeszéd* (interjúkötet, 2010).

Utassy József (1941. március 23., Ózd – 2010. augusztus 27., Zalaegerszeg) költő, műfordító. A Kilencek alkotócsoport tagjaként kezdte költői pályáját. Többek között József Attila- (1978), a

Közársasági Érdemrend Tisztikeresztje (1994), Balassi Bálint-émlékkard (2001), Babérkoszorú- (2001), Kossuth- (2008) és Bethlen Gábor-díjas. Legutolsó kötetei: *Farkasordító* (2006), *Ezüst rablánc* (2010).

Vasy Géza (1942, Budapest) irodalomtörténész, az ELTE modern magyar irodalomtörténeti tanszékének docenseként tanított. Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik, különös tekintettel

Illyés Gyula, Kormos István, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, valamint saját nemzedéktársai munkásságára. József Attila- és Arany János-díjas. 2007 és 2010 között a Magyar Írószövetség elnöke. Legutóbbi kötete: *Tíz kortárs költő* (2007). „*Haza a magasban*” – *Illyés Gyuláról* (2010).

Végh Attila (1962, Budapest) költő, esszéíró, a Magyar Hírlap munkatársa. A Gödöllői Agrártudományi Egyetemen (1989), majd a Debreceni Egyetem filozófia szakán (2004) végzett. Legutóbbi kötetei:

A torzó tekintete (tanulmányok, 2010), *Parmenidész-törödékek* (fordítás, tanulmány, 2010). Az idei Nemzetközi Könyvfesztiválra jelenik meg *Virrasztó álmai* címmel legújabb próza-kötete kiadónk gondozásában.

Weiner Sennye Tibor (1981, Eger) költő, író, esszéista. Az Irodalmi Jelen szerkesztője. Gérecz Attila-díjas (2005). Legutóbbi kötete: *A nagy eretnek* (12 elbeszélés). Jelenleg Indonéziában él.

IRATKOZZON FEL A MAGYAR NAPLÓ LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az **info@magyarnaplo.hu** e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában:

http://www.magyarnaplo.hu